

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

Новикова Надія Валентинівна

УДК 373.5.016:78:(043.3)

**ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ПІДЛІТКІВ НА УРОКАХ
МУЗИКИ ЗАСОБАМИ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

13.00.02 – «Теорія та методика музичного навчання»

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник-
кандидат педагогічних наук,
доцент Гризоглазова Таміла Іванівна

Київ 2011

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ПІДЛІТКІВ НА УРОКАХ МУЗИКИ ЗАСОБАМИ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	11
1.1 Пізнавальний інтерес як філософська та психолого-педагогічна проблема	11
1.2 Зміст і компонентна структура пізнавального інтересу підлітків на уроках музики	33
1.3 Аналіз практики використання мультимедійних технологій в системі музичної освіти.....	51
Висновки до першого розділу	69
РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ПІДЛІТКІВ НА УРОКАХ МУЗИКИ	71
2.1 Критерії та рівні сформованості пізнавального інтересу підлітків на уроках музики	72
2.2 Методика формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики засобами мультимедійних технологій	92
2.3 Характеристика та особливості застосування мультимедійних технологій на уроках музики в 5-8 класах	123
Висновки до другого розділу	144
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ПІДЛІТКІВ НА УРОКАХ МУЗИКИ ЗАСОБАМИ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	147
3.1 Організація та проведення дослідно-експериментальної роботи на формульованому етапі.....	147
3.2 Аналіз результатів експериментального дослідження	175
Висновки до третього розділу	195

ВИСНОВКИ	198
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	202
ДОДАТКИ	228

ВСТУП

Актуальність теми. Пріоритетним завданням сучасної освітньої системи України є виховання всебічно розвиненої особистості, здатної до самоосвіти, постійного самовдосконалення та саморозвитку. Своєрідним епіцентром загального розумового розвитку учня, його здатності до активного засвоєння суспільних цінностей та їхнього творчого перетворення виступає пізнавальний інтерес.

Дослідження феномену пізнавального інтересу, пошук шляхів його формування в умовах навчально-виховного процесу виступає однією із фундаментальних проблем психології і педагогіки. Її вирішенню присвячені ґрунтовні праці багатьох вітчизняних і зарубіжних учених минулого і сучасності, зокрема Ш.О.Амонашвілі, Б.Г. Ананьєва, Ю.К. Бабанського, Н. М.Бібік, Л.І. Божович, В.Б. Бондаревського, В.К.Буряка, Л. А.Гордона, Б.Г.Друзя, О.К.Дусавицького, О.В.Киричука, Г.С.Костюка, О. Г.Ковальова, М.Д.Левітова, О. М.Леонтєва, М. І.Махмутова, А. К.Маркової, Н.Г. Морозової, В.М.Мясищева, В.Оконя, В.Ф.Паламарчук, С. Л.Рубінштейна, М. М.Скаткіна, Т.І. Сущенко, Г. І.Щукіної та інших.

У формуванні пізнавального інтересу значна роль належить мистецькій освіті, яка дозволяє учню пізнавати світ цілісно і ціннісно, в єдності почуттів і мислення, емоцій і образів. Дослідженню закономірностей, принципів і методів пізнання та перетворення дійсності засобами мистецтва, зокрема музичного, в освітньому просторі присвячені праці Е.Б.Абдулліна, А.Г.Болгарського, Н.О.Ветлугіної, Т.І.Гризоглазової, Н.В.Гузій, Т.М.Завадської, І.А.Зязюна, Д.Б.Кабалевського, Л.М.Масол, Н.Є.Миропольської, Н.Г.Ничкало, О.М.Олексюк, Г.М.Падалки, В.В.Рагозіної, О.Я.Ростовського, О.П.Рудницької, Л.О.Хлебнікової, Г.М.Ципіна, В.М.Шахрай, В.М.Шацької. Проблема ж формування власне пізнавального інтересу в сфері загальної музичної освіти в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях не знаходить належного відображення. Увага дослідників зосереджена на вивченні естетичних,

музично-естетичних, художньо-естетичних інтересів, інтересів до різноманітних видів музичної діяльності (Т.Р.Браніцька, О.Н.Дем'янчук, С.М.Жуков, В.В.Зубарєв, Л.І. Косяк, Т.Ф.Кротова, І.Б.Кузава).

Сензитивним періодом формування пізнавального інтересу, розвитку прагнення учнів до самостійної музичної діяльності, як зазначають психологи Л.С.Виготський, І.В.Дубровіна, Д.Б.Ельконін, І.С.Кон, В.А.Крутецький, М.Д.Левітов та інші, виступає підлітковий вік. Аналіз низки дисертаційних досліджень, присвячених питанням музичної освіти підлітків (Л.В.Григоровська, О.В.Єременко, О.Я.Ростовський, Л.М.Сбітнєва, Г.П.Шевченко, Г.В.Шостак), дозволяє констатувати факт недостатньої розробленості проблеми формування пізнавального інтересу учнів 5-8 класів загальноосвітньої школи. Проте саме в основній школі перед учнями постають навчальні завдання, які потребують від них умінь аналізувати, порівнювати і зіставляти музичні, літературні та візуальні образи в творах різних стилів і жанрів, здійснювати пошуково-дослідницьку роботу з метою поглиблення своїх знань та оволодіння навичками самостійної пізнавальної діяльності.

В умовах інформатизації освіти вирішення проблеми формування пізнавального інтересу вимагає нових підходів. Використання сучасних інформаційних технологій, зокрема мультимедійних, в освітньому просторі орієнтує на образність, емоційність сприйняття, забезпечує зростання впливу навчальної інформації, посилення ролі учня як суб'єкта пізнання, створює невичерпні можливості для реалізації принципів індивідуалізації та диференціації у навчанні. Питання розробки та впровадження мультимедійних технологій у систему музичної освіти порушували такі українські дослідники, як Н.Д.Белявіна, М.А.Дергач, Л.М.Масол, В.М.Мацур, Ю.В.Петелін, І.Б.Пясковський, І.В.Сокол, Н.С.Сушкевич, М.М.Ходос, О.А.Чайковська, М.І.Чембержі, С.В.Шип, В.В.Штепа та інші. Не применшуючи цінності зазначених досліджень, маємо вказати на те, що проблема застосування технології мультимедіа в загальній музичній освіті підлітків не знайшла в них належного висвітлення.

Потреба у вирішенні окреслених питань, актуальність, педагогічна значимість даної проблеми, її недостатня теоретична і методична розробленість обумовили вибір теми дослідження: *«Формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики засобами мультимедійних технологій»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри методики музичного виховання та хорового диригування Інституту мистецтв Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова м.Києва і складає частину наукового напрямку «Зміст, форми і методи фахової підготовки майбутніх учителів музики» в аспекті розробки методичних основ впровадження сучасних мультимедійних технологій в систему загальної музичної освіти. Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол №5 від 29.11.2007) й узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 1 від 29.01.08).

Мета і завдання дослідження. *Мета дослідження* полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній апробації методики формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики засобами мультимедійних технологій.

Об'єкт дослідження – процес музично-естетичного розвитку учнів 5-8 класів у загальноосвітній школі.

Предмет дослідження – методика формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музичного мистецтва засобами мультимедійних технологій.

Об'єкт, предмет і мета дослідження зумовили необхідність розв'язання таких завдань:

- проаналізувати стан досліджуваної проблеми в теорії та практиці мистецької освіти;
- уточнити зміст і компонентну структуру пізнавального інтересу підлітків на уроках музики;

- визначити критерії, показники та рівневі характеристики сформованості пізнавального інтересу школярів підліткового віку;
- охарактеризувати мультимедійні технології та визначити особливості їхнього застосування на уроках музики з метою формування пізнавального інтересу учнів 5-8 класів загальноосвітньої школи;
- розробити методику формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики засобами мультимедійних технологій та експериментально перевірити її ефективність.

Методологічну основу дослідження складають положення сучасної філософської, психологічної і педагогічної наук про закони пізнання та когнітивний розвиток особистості; концептуальні засади теорії діяльності; положення державних документів про стратегію розвитку освіти України. Базисною *теоретичною основою дослідження* є роботи науковців, присвячені розгляду теорії активізації пізнавальної діяльності школярів та концепції розвитку пізнавального інтересу в навчально-виховному процесі (Л.І.Божович, А.К.Маркова, А.М.Матюшкін, М.І.Махмутов, М.М.Скаткін, Т.І.Шамова, Г.І.Щукіна та інші), основних положень теорії психічного розвитку учнів підліткового віку (Д.Б.Ельконін, Е.Еріксон, І.В.Дубровина, В.Г.Степанова, І.М.Нікольська, Р.М.Грановська, І.С.Кон, С.Л.Рубінштейн та інші); теорії мультимедійного навчання та когнітивного навантаження (А.Бедлі, Р.Е.Мейєр, Дж.Свеллер, А.Паівіо); психолого-педагогічних основ використання мультимедіа у навчальному процесі (В.П. Беспалько, М.Ю.Бухаркіна, Л.П.Гур'єва, Б.С.Гершунський, Г.С.Костюк, Л.Н.Ланда, Б.О.Ломов, В.М.Мадзігон, Ю.І.Машбиць, П.А.М'ясоїд, О.К.Тихомиров, Н.Ф.Тализіна та інші).

З метою вирішення завдань наукового дослідження було застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних *методів*: *теоретичні методи*: аналітичний, системно-структурний для вивчення теоретичних аспектів проблеми, визначення понятійно-категоріального апарату, уявне моделювання педагогічного експерименту, логічні методи узагальнення отриманих

емпіричним шляхом даних; *емпіричні методи*: діагностичні (анкетування, інтерв'ювання, бесіди, тестові, творчі й пізнавальні завдання), обсерваційні (пряме, побічне спостереження за навчально-виховним процесом, самоспостереження учнями власної пізнавальної діяльності), праксиметричні (аналіз продуктів навчально-пізнавальної діяльності учнів) для встановлення рівнів сформованості пізнавального інтересу учнів; педагогічний експеримент для виявлення ефективності розробленої методики формування пізнавального інтересу учнів; математичні методи та методи статистичної обробки експериментальних даних для фіксації результатів вимірювань та встановлення кількісних залежностей між явищами, які досліджуються.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що: *уперше*

- актуалізовано проблему формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики засобами мультимедійних технологій;
- обґрунтовано і розроблено педагогічні умови та методику формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики засобами мультимедійних технологій;
- визначено критерії, показники та рівневі характеристики сформованості пізнавального інтересу підлітків;
- здійснено характеристику мультимедійних технологій та визначено особливості їхнього застосування на уроках музики з метою формування пізнавального інтересу учнів 5-8 класів загальноосвітньої школи;
- розроблено і теоретично обґрунтовано модель уроку музики із застосуванням мультимедійних технологій;
- *уточнено* зміст і компонентну структуру пізнавального інтересу підлітків на уроках музики;
- *дістали подальшого розвитку* методичні підходи до впровадження мультимедійних технологій в систему загальної музичної освіти, питання оптимізації умов музично-пізнавальної діяльності підлітків в аспекті особистісно орієнтованого підходу.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що здійснено апробацію розробленої методики та створено методичні рекомендації щодо її впровадження у процес загальної музичної освіти учнів 5-8 класів загальноосвітньої школи.

Розроблену методику формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики засобами мультимедійних технологій *впроваджено* в навчально-виховний процес Інституту мистецтв Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (довідка № 07-10/2285 від 15.10.2010 р.), Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів (довідка № 155/1 від 18.10.2010), Бучанської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 4 (довідка № 336 від 27.09.2010 р.), Ірпінської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 14 (довідка № 198 від 19.10.2010 р.), Немішаївської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 2 (довідка № 160 від 14.10.2010 р.).

Матеріали дослідження можуть бути використані учителями загальноосвітніх шкіл у практиці навчання музичного мистецтва, викладачами та студентами вищих педагогічних закладів освіти у процесі педагогічної і методичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, а також у системі післядипломної освіти педагогічних кадрів. Дані теоретичні та практичні напрацювання можуть бути використані для розробки нових мультимедійних ресурсів, призначених для застосування в сфері загальної музичної освіти.

Достовірність та обґрунтованість результатів дослідження забезпечено науковим, методологічно обґрунтованим підходом до вивчення досліджуваної проблеми, застосуванням комплексу теоретичних і емпіричних методів дослідження, адекватних меті та поставленим завданням, експериментальною перевіркою висунутого гіпотетичного припущення, об'єктивністю критеріїв і показників досліджуваного феномену, кількісним і якісним аналізом експериментальних даних, отриманням позитивних результатів здійснення формувальних впливів в експериментальних класах.

Апробація результатів дослідження здійснювалася через публікацію матеріалів дисертації, у виступах на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях «Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції» (Київ, 2008), «Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей» (Київ, 2008), «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти» (Київ, 2009), «Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття» (Харків, 2010), «Информационные и коммуникационные технологии в образовании» (Борисоглебск, 2010), «Формування проектного мислення школярів засобами мистецтва в процесі вивчення художньої культури» (Запоріжжя, 2010).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження відображено в 11 одноосібних публікаціях, з них 5 – у провідних фахових виданнях з педагогіки, затверджених ВАК України.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (265 найменувань, з них 6 – іноземною мовою). Загальний обсяг дисертації – 267 сторінок, з них 195 сторінок основного тексту. Робота містить 8 таблиць, 18 рисунків, що разом із додатками становить 40 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ПІДЛІТКІВ НА УРОКАХ МУЗИКИ ЗАСОБАМИ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У цьому розділі розглянуто поняття «пізнавальний інтерес» у філософському, соціологічному, психологічному та педагогічному аспектах; уточнено зміст і компонентну структуру пізнавального інтересу підлітків на уроках музики; розкрито особливості його формування в процесі музично-пізнавальної діяльності учнів 5-8 класів загальноосвітньої школи; висвітлено сучасний стан дослідження проблеми використання мультимедійних технологій в системі музичної освіти.

1.1 Пізнавальний інтерес як філософська та психолого-педагогічна проблема

Інтерес як необхідна умова розвитку людини, могутня спонукальна сила, що спрямовує особистість на пізнання і перетворення світу, завжди привертав до себе увагу філософів, соціологів, психологів, педагогів і методистів. В численних дослідженнях, присвячених проблемі інтересу, розглядаються різноманітні аспекти співвідношень інтересу та суспільства, інтересу й особистості, інтересу та саморозвитку людини.

Обґрунтування сутності інтересу в дослідженнях з філософії та соціології спираються на принцип єдності, взаємозв'язку і водночас відмінності класичних і некласичних (онтолого-екзистенціальних) традицій. В основі різноманітних підходів до тлумачення інтересу лежить позиціонування первинності чи вторинності соціального в людині, а також намагання подолати дану однобічність через визнання цілісності людської природи та її прагнення до самореалізації.

Дослідження проблеми інтересу в працях філософів Г.В.Ф.Гегеля, К.А.Гельвеція, Т.Гоббса, П.А.Гольбаха пов'язані із соціальною сутністю людини, її громадським життям. Інтересом в морально-етичному аспекті називають «міру людських вчинків» (К.А.Гельвецій), «те, що кожний із нас вважає за необхідне для свого щастя» (П.А.Гольбах), задоволення людиною своїх пристрастей «для користі або слави» (Т.Гоббс). К.А.Гельвецій [57] інтерес визначає як явище, що змінюється за певних історичних обставин: на крутих зламах історії, за умов значних соціальних перетворень, і в той же час наголошує, що узгодження суспільних і особистих інтересів є необхідною умовою процвітання держави. Вчений вперше класифікує інтерес як філософсько-соціологічну категорію, визначаючи інтереси індивіда (приватні й особисті), інтереси груп і суспільні інтереси.

Сучасні філософи доповнюють прийняту К.А.Гельвецієм класифікацію інтересу такими критеріями: сферою спрямованості (матеріальні, духовні, політичні, економічні); характером суб'єкта (національні, державні, партійні, сімейні); ступенем усвідомленості (стихійні, або на основі усвідомлення мети, програми); можливістю здійснення (реальні, химерні); відношенням до тенденції соціального розвитку (прогресивні, консервативні); наявністю суперечностей (узгоджувані-неузгоджувані, гармонійні-негармонійні, антагоністичні-неантагоністичні) [91; 92; 236, 310]. Сам же інтерес з позиції соціальної філософії (В.П.Андрущенко, Л.В.Губерський, М.І.Михальченко) трактується як спосіб відношення соціального суб'єкта до необхідних умов його існування і розвитку, що виражається в прагненні створювати і використовувати ці умови [238, 237], властиве людині ставлення до дійсності, навколишнього світу, іншої людини, що виражає позитивну чи негативну спрямованість її активності, діяльності, історичної творчості на пошук, вибір, використання або створення шляхів, засобів, способів, норм, соціальних інститутів, здатних задовольнити людські потреби [7, 59].

Представники діалектико-матеріалістичного підходу, спираючись на положення про обумовленість інтересу не тільки матеріальними та

соціальними обставинами, а й внутрішніми умовами, називають його найважливішою детермінантою людської діяльності та трактують як єдність об'єктивного і суб'єктивного в людині. На думку А.Г.Здравомислова, «об'єктивним моментом інтересу є матеріальні основи, становище суб'єкта, суб'єктивним моментом – ідеальні спонукальні сили: бажання, прагнення, мотиви діяльності» [91, 29]. Таким чином в інтересі відображається об'єктивна дійсність, з якої людина вибирає те, що є для неї цінним і значущим. Саме завдяки вибірковості інтересу, як зазначає О.К.Дусавицький, встановлюється зв'язок людини з об'єктивним світом, адже «інтерес має бути зрозумілим не просто як спрямованість особистості, як її вибіркоче відношення до чогось, навіть не як сума відношень, а як певна ієрархія відношень, що відображає всезагальне відношення індивіда до світу» [76, 12].

Перехід суб'єктивного в об'єктивне відбувається завдяки діяльності. На думку Г.Гегеля «ніщо не здійснюється поза інтересом» [56, 321]. Інтерес є змістом тих потягів, на задоволення яких спрямовано діяльність суб'єкта, він завершується, а відтак певним чином і втілюється в ній. Діяльність виступає основою для визначення інтересу як активного цілеспрямованого ставлення людини до предмету задоволення його потреб ще й тому, що містить необхідні для цього риси: мету, засіб, результат, активний характер. Виступаючи в якості орієнтаційної основи поведінки особистості, інтерес стає основним психологічним механізмом цієї поведінки.

Інтерес не тільки стимулює людину до діяльності, але й сам формується в ній. С.Л.Рубінштейн вважає, що суб'єкт у своїх діяннях, в актах своєї творчої самодіяльності не тільки виявляється і розкривається; він в них створюється і визначається [210]. За філософсько-психологічною концепцією дослідника особистість виявляється і формується у взаємодії людини із навколишнім світом, у здійснюваній нею діяльності і поведінці. Особистість та її психічні властивості водночас є і передумовою, і результатом її діяльності.

В аксіологічному аспекті розглядає інтерес В.П.Тугаринов [233], вказуючи на зв'язок та взаємообумовленість інтересів і цінностей. На думку

дослідника, інтерес допомагає зв'язувати особисті та суспільні цінності, адже, не маючи можливості увібрати все розмаїття суспільних цінностей, людина обирає з них, відповідно до своїх інтересів, те, що являє для неї особисту цінність. Можна констатувати, що даний підхід дозволяє на новому рівні розглядати суб'єктивно-об'єктивну природу інтересу через категорію цінностей.

Отже, з позиції біосоціологізму, інтерес у філософії розглядається через призму обумовленості внутрішнього, суб'єктивного, індивідуального в людині зовнішнім, об'єктивним, суспільним. Проте слід зазначити, що існують інші підходи до визначення сутності досліджуваного феномену.

Відповідно до філософської концепції суб'єктивізму інтерес зумовлений внутрішніми диспозиціями людини, її вродженими інстинктами і не залежить від соціально-суспільних умов, взаємодії з об'єктивною дійсністю (В.Мак-Даугол, А.Маслоу, М.Мід, К.Роджерс, З.Фрейд, К.Юнг). «Мотивація пізнання та змін зароджується із тенденції самого життя до самореалізації, – стверджував К.Роджерс, – тенденції організму до заповнення всіх різноманітних каналів можливого розвитку» [207, 345]. В результаті знімається проблема виявлення психологічних механізмів виникнення тих чи інших явищ, адже вони розглядаються як прояви духовної або біологічної природи людини.

Інтерес у ракурсі самореалізації людини розглядають філософи-екзистенціалісти А.Камю, С.К'єркегор, Ж.П.Сартр. На думку вчених, інтерес є безпосередньою умовою поєднання особистісного буття людини з універсальністю життєвого світу людства, яка передбачає як трансцендентальні умови становлення людської суб'єктивності, так і певні конкретні форми самореалізації, які виступають в різних видах соціалізованої діяльності людей (поглядах, ідеях, цінностях тощо) [236]. Сама діяльність символізує єдність людського буття як універсальної основи всіх життєвих виявлень людини – ідеалів, інтересів, цінностей в єдності людини зі своєю історією у вигляді особливого механізму культурно-історичної спадковості між різними епохами, цивілізаціями та поколіннями людей [143, 12]. На думку сучасної української

дослідниці Н.Г.Макаренко [142; 143], інтерес дозволяє людині не лише відповідним чином спрямовувати свою діяльність, але і вибирати її оптимальні варіанти способу реалізації, здійснювати вибір і вимір своєї життєвої позиції, а також організувати самозбереження, самозбагачення і саморозвиток особистості протягом всього життєвого шляху.

Підсумовуючи сказане, можна зазначити, що інтерес у філософських і соціологічних дослідженнях постає як єдність суспільного та індивідуального, об'єктивного та суб'єктивного, вродженого та трансцендентного. Найбільш адекватною сферою прояву інтересу виступає діяльність як форма самореалізації особистості, примноження суспільних цінностей.

Інтерес є віддзеркаленням самої сутності особистості. Уявлення про місце і роль інтересу в структурі особистості поступово розвивалися від визначення інтересу як способу потенційної реалізації відношень людини до навколишньої дійсності, виявлення свідомості, почуттів, волі до усвідомлення інтересу як складного динамічного структурного утворення особистості, в якому сконцентровані її сутнісні властивості [76; 77].

Психологічна наука, розглядаючи взаємозв'язок інтересу і різноманітних психічних процесів особистості, не має єдиного погляду на тлумачення поняття «інтерес». У словниково-енциклопедичній літературі інтересом називають емоційно насичену спрямованість суб'єкта на значимі для нього об'єкти [79, 134], мотив або мотиваційний стан, що спонукає до пізнавальної діяльності [200, 140], прояв пізнавальної потреби, що сприяє ознайомленню з новими фактами, більш повному і глибокому відображенню дійсності [201, 143].

Поняття «інтерес» по-різному трактується й окремими психологами – як специфічне ставлення особистості до об'єкта, викликане усвідомленням його життєвого значення і емоційною привабливістю (А.Г.Ковальов) [256, 12], вибіркова спрямованість людини, її думок, помислів, пов'язана з тією чи іншою формою людської діяльності (С.Л.Рубінштейн) [210], вибіркова спрямованість особистості, звернена до галузі пізнання (Г.І.Щукіна) [255; 256], емоційно-пізнавальне ставлення людини до дійсності (Н.Г.Морозова) [161].

Уявлення про складові структури інтересу змінювались від надання переваги якомусь одному компоненту до визначення інтересу як інтегративного сплаву різноманітних психічних процесів.

К.Ізард, досліджуючи фізіологію інтересу, визначає його як емоційний стан людини, що супроводжується брадикардією, специфічною мімікою обличчя та рухами тіла (наприклад, поворот голови в напрямку до об'єкта, який зацікавив) [96, 113]. Інтерес, на думку дослідника, як одна з фундаментальних емоцій, постійно присутній у свідомості й, разом із пізнавальними структурами й орієнтаціями, спрямовує сприйняття, пізнання та дію.

Існує інший погляд на сутність інтересу, за яким він являє собою діалектичне поєднання емоційних та раціональних процесів. У дослідженнях І.П.Павлова фізіологічною основою інтересу виступає умовний рефлекс мети, компонентом якого є орієнтувально-дослідницький рефлекс, що проявляється у вигляді цікавості і виступає зворотньою реакцією на різноманітні подразники [184]. На думку Є.П.Льїна, інтерес хоча і тяжіє до емоції, не визначається нею. Дослідник вважає, що «природу людських інтересів, їх сутність слід шукати не в специфіці «почуття інтересу», а в дечому іншому... Це може бути і потреба в новизні, і привабливість невідомого, загадкового, і бажання відчувати задоволення від зробленого» [98, 169-170].

Доцільно зазначити, що чіткого визначення компонентної структури інтересу немає. Кожен із дослідників акцентує увагу на певних процесах (емоційний, вольовий, інтелектуальний підходи). Можна погодитися з С.А.Ананьїним, який відмовлявся розглядати інтерес в якості окремих психічних процесів та з В.П.Грібановим, який наголошував на його неподільності. Суттю інтересу, на думку дослідника, є «не окремі його елементи, а характер зв'язків між ними. Як інтегративне утворення, інтерес є не просто сукупністю окремих процесів, включених до нього. Це особлива якість, яка допомагає відібрати з навколишньої дійсності особистісно значуще та цінне» [65, 18].

Своєрідним сплавом емоційно-вольових та інтелектуальних процесів,

який підвищує активність свідомості та діяльності людини, називає інтерес Л.А.Гордон [63]. На особливу сутність інтересу як інтегративного поєднання емоційних, інтелектуальних та регулятивних (увага, воля) психічних процесів вказують також В.М.Мясищев і Г.І. Щукіна [164; 256]. Взаємовплив цих складових специфічно проявляється в інтересі у вигляді інтелектуальної емоції і вольового зусилля, пов'язаного з подоланням інтелектуальних труднощів [200, 140].

О.К.Дусавицький, Ю.В.Китов вказують на такі прояви інтересу як вибірковість, спрямованість на новий об'єкт, повна концентрація, «фокусування» уваги, думок людини, гострі позитивні емоційні переживання, розумове напруження, розкутість мисленнєвої діяльності, активність, наявність потужного вольового начала, що спонукає людину до діяльності і подолання перешкод [77; 106]. Серед них вибірковість і спрямованість на новий об'єкт вчені вважають характеристиками, які відображають загальну сутність інтересу. Так, вибірковість є єдиною психічною дією людини, яка визначається її індивідуальними особливостями і «не тільки стимулює пізнавальну активність індивіда, але й впорядковує її» [96, 103]. Задовольнити інтерес, на думку Б.І.Додонова, здатен тільки новий об'єкт, на відміну від потреби, для задоволення якої достатньо знайомого, звичного [98, 168].

На нашу думку, достатньо цікавим є підхід О.К.Дусавицького [76; 77] до розгляду інтересу як психологічного поняття, що характеризує людину в якості суб'єкта праці, пізнання і спілкування. Дослідник виділяє три головні характерні риси інтересу: діяльнісну, пізнавально-реалізуючу, моральну.

Перша характерна риса інтересу відображає діяльнісну природу індивіда: простір особистості, реальні життєві відношення, в які включений індивід, предметні характеристики оточуючої дійсності, що стали об'єктом, інтересу (широта або вузькість інтересів), перевага одних предметів над іншими, спрямованість інтересів на справу, на інших людей, на самого себе.

Друга характерна риса інтересу відображає пізнавальну природу індивіда і полягає у ступені реалізації особистістю її життєвих відношень. Відповідно до

цього виділяються два якісно різних рівня інтересу. Перший рівень пов'язаний із з'ясуванням сутності предмету, способу його існування, а другий – із його зовнішніми проявами, факторами і явищами оточуючого життя. Дані рівні інтересу визначають силу інтересу як мотиву, його стійкість, що варіює від пасивного реагування на зовнішні дії до ініціативного пошуку і постановки нових завдань і проблем» [76, 15]. Дані риси інтересу свідчать про масштаб, значущість людини як особистості.

Третя характерна риса інтересу, на думку О.К.Дусавицького, виявляється у способі самоствердження індивіда в системі відношень, вона відображає моральний аспект особистості. У моральному аспекті взаємопов'язані такі поняття, як інтерес і обов'язок. «Переживання почуття обов'язку – основа прояву вищих людських почуттів – любові, гордості, презирства, гніву, скорботи. Вищим актом, що виражає корінні інтереси індивіда як особистості, є обов'язок-подвиг»[76, 16].

Отже, інтерес в психологічній науці постає як інтегративне динамічне утворення особистості, що має складну структуру (поєднання емоційних, вольових, інтелектуальних, регулятивних, мнемічних процесів), і якому притаманна специфічна вибірковість і спрямованість.

Розглядаючи сутність інтересу в педагогічному аспекті, доцільно зазначити, що інтерес здатен здійснювати величезний вплив на якість освіти, процес навчання, розвитку і становлення особистості. Й.-Ф.Герbart [58], зробивши інтерес центральним поняттям своєї педагогіки, вважав його розвиток метою навчання і виховання, принципом, який значною мірою визначає методику і дидактику, ефективним засобом формування характеру особистості. На думку В.О.Сухомлинського «без інтересу немає радості відкриття, немає здібностей, нахилів, немає живої душі, людської індивідуальності» [225, 613].

Важливою сферою загального феномену інтересу виступає **пізнавальний інтерес** – інтерес до навчальної діяльності, до набуття знань, до науки [144, 6]. Вивченню пізнавального інтересу присвячені праці Ш.О. Амонашвілі,

Б.Г. Ананьєва, Ю.К. Бабанського, Н. М.Бібік, Л.І. Божович, В.Б. Бондаревського, В.К.Буряка, Л.А.Гордона, Б.Г. Друзя, О.К.Дусавицького, О.В. Киричука, Г.С.Костюка, О. Г.Ковальова, М.Д.Левітова, О. М.Леонтєва, М. І.Махмутова, А. К.Маркової, Н.Г. Морозової, В.М.Мясищева, В. Оконя, В.Ф.Паламарчук, С. Л.Рубінштейна, М. М.Скаткіна, Т. І.Сущенко, Г. І.Щукіної та інших.

Пізнання – це процес цілеспрямованого, активного, творчого відображення дійсності у свідомості людини, що спирається на її досвід, зумовлений ціннісними орієнтаціями особистості, і можливий завдяки її предметно-практичній діяльності [236, 174-185]. В аспекті нашого дослідження ми розглядатимемо процес навчально-пізнавальної діяльності, тому важливо визначити сутність пізнавального інтересу з психолого-педагогічної точки зору.

Пізнавальний інтерес трактують, перш за все, як прагнення до знань, поєднане з радістю пізнання (Н.Г.Морозова), потребу в одержанні знань, що сприяє орієнтуванню людини в оточуючій дійсності (Л.І.Божович), потяг до знань, що виникає з активного ставлення до предметів або явищ дійсності в процесі навчальної діяльності (С.В.Захаров).

На думку Г.І.Щукіної [255-257], пізнавальний інтерес змінює способи розумової діяльності людини, активізує її пізнавальні можливості. В.Ф.Паламарчук [187] теж вказує на властивість пізнавального інтересу завдяки пошуковому характеру підвищувати можливості розумового розвитку особистості. На здатності інтересу сприяти поглибленню та творчому застосуванню одержаних знань акцентує увагу в своєму дослідженні С.В.Захаров [90].

Н.М.Бібік [25-27] принципово важливою ознакою пізнавального інтересу вважає не накопичення інформації в процесі вибіркової діяльності особистості, а активні дії суб'єкта в її переробці. Тому ініціативність пошуку, самостійність у здобутті знань, на думку дослідниці, є найхарактернішими проявами пізнавального інтересу.

О.Н.Дем'янчук [72] серед особливостей, притаманних пізнавальному

інтересу, називає безкорисливість, адже предметом задоволення виступає сам процес пізнання, який супроводжується переживанням задоволення від інтелектуальної напруги і позитивного наслідку діяльності.

На думку Г.І.Щукіної, в пізнавальному інтересі, спрямованому на відзеркалення сутнісних сторін дійсності, втілена можливість проникати в наукові істини, здобуті людством, розширювати рамки пізнання, знаходити нові шляхи і можливості більш повного освоєння людиною вибраної діяльності, сфери пізнання.

Треба зазначити, що у розкритті сутності пізнавального інтересу немає єдиної точки зору. Його вважають виявленням мотиваційної сфери особистості, її пізнавальних потреб (В.І.Лозова, Л.І.Божович, Л.С.Виготський, А.К.Маркова, А.В.Петровський), емоційно-пізнавальним ставленням до предмета або діяльності (Л.І.Гордон, Н.Г.Морозова, О.Г.Ковальов, Б.М.Теплов), спрямованістю особистості в цілому на активну пізнавальну діяльність (С.Л.Рубінштейн, М.Ф.Беляєв, В.Б.Бондаревський, О.М.Леонтьєв, Г.І.Щукіна). Незважаючи на певні розходження у тлумаченні даного феномену, спільним у них є орієнтація на розкриття сутності пізнавального інтересу через зв'язок з різноманітними психічними процесами, розвитком і життєдіяльністю особистості.

М.Б.Беляєв, А.Г.Волостнікова, Л.А.Гордон, О.Г.Ковальов, В.М.Мясищев, С.Л.Рубінштейн трактують пізнавальний інтерес як специфічно особистісне утворення, в якому в органічній єдності представлені всі важливі для неї процеси [71, 18-19]. В якості особистісного утворення індивіда інтерес тією чи іншою мірою детермінований індивідуальними психічними проявами, тому являє собою не автономний пізнавальний процес, а синтетичне утворення, що включає в себе інтелектуальні, емоційні, вольові особливості. Жодна з цих складових, на думку А.Ю.Дейкіної, взята окремо, не утворює основи інтересу. Так, наявність емоційного фактору, як зазначає дослідниця, визначає привабливість предмета, інтелектуальні й вольові особливості – пізнавальну спрямованість особистості.[71, 19]. Ми погоджуємось із Л.Лохвицькою, яка

визначає *пізнавальний інтерес* як *вибіркове емоційно-пізнавальне ставлення особистості, що ґрунтується на пошуковій діяльності і якому властиві емоційне забарвлення, інтелектуальна спрямованість, вольові дії* [138]. На інтегративну сутність даного феномену, його багатокомпонентність вказують дослідження структури пізнавального інтересу.

На думку Г.І. Щукіної, структура пізнавального інтересу являє собою сукупність взаємозалежних інтелектуальних, емоційних, регулятивних, творчих і розумових процесів [255, 18]. В основі *інтелектуальних* процесів, як зазначає дослідниця, лежать логічні дії і операції (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, зіставлення, єдність індуктивних і дедуктивних процесів), які породжують стан роздуму, міркування, здогадки, активного пошуку. *Емоційні* процеси, як особлива форма відображення психічного, привносять до інтересу безліч сенсорних процесів і емоційних станів: задоволення від процесу діяльності, очікування нового, відчуття успіху, інтелектуальної радості, гордості за свої досягнення. До *регулятивних* процесів Г.І.Щукіна відносить вольові спрямування, установку, цілеспрямованість, наполегливість, рішучість і увагу як зосередження зусиль. *Творчі* процеси актуалізують фантазію, сприяють створенню нових образів, моделей. Дослідниця акцентує увагу на розумових процесах, які, на її думку, виступають ядром пізнавального інтересу, адже під їх впливом розвивається інтелектуальна активність, удосконалюється пам'ять, активізується увага, сприйняття, підвищується увага, зосередженість.

Н.Г.Морозова, розглядаючи в своєму дослідженні компонентну структуру пізнавального інтересу, визначає роль кожного з компонентів даного феномену на різних етапах його розвитку [161, 44].

Емоційний компонент, на її думку, включений у підготовку позитивного ставлення до об'єкта діяльності і до осіб, що беруть в ній участь. Він знаходить вираження і в переживаннях, пов'язаних з успіхом діяльності, з перспективами роботи. Іншого типу емоції виникають вже в процесі пошукової діяльності: радість пізнання, що є основним компонентом і властивістю інтересу, радість досягнення цілі, яка допомагає закріпленню інтересу.

Інтелектуальний компонент відіграє важливу роль, по-перше, у розумінні значення і смислу діяльності при створенні передумов інтересу; по-друге, у вирішенні пізнавальних питань і задач в процесі становлення власне інтересу. Велике значення має цей компонент і для процесу закріплення інтересу через позитивне ставлення, яке виникає за умов розуміння значимості того, що робиться, що зроблено і буде робитися.

Вольовий компонент відіграє важливу роль у процесі подолання негативних емоцій, пов'язаних з діяльністю, вирішення складних ситуацій. Проявляється також як ініціативність пошуку, самостійність здобуття знань, визначення і постановка завдань у процесі пізнання.

Доцільно зазначити, що виявлена достатньо складна структура пізнавального інтересу дозволяє йому виступати в навчальній діяльності в різних *модифікаціях*. Перш за все, на думку Г.І.Щукіної і В.Б.Бондаревського, він є *метою* навчання і виховання в плані розвитку загальної пізнавальної спрямованості, активності і допитливості як рис особистості. Глибокий і стійкий пізнавальний інтерес можна розглядати і як *результат* навчання, адже завдяки йому створюються умови для активізації процесу самоосвіти і самовиховання [34, 14].

Пізнавальний інтерес як *стійка якість особистості* визначає активне ставлення до світу і процесу його пізнання; проявляється як допитливість, ініціативність, цілеспрямованість, готовність і прагнення до пізнавальної діяльності; визначає пошуковий, творчий характер будь-якої форми пізнавальної діяльності (суспільної, соціально-політичної, художньої).

Сформований інтерес сприяє психічному розвитку, розширює кругозір, підвищує мисленнєву активність, мобілізує увагу, знижує втому – все це призводить до підвищення якості отриманих знань, їх розширення і зміцнення. Знання стають узагальненими, змістовнішими, учні розпочинають цікавитися не лише фактами, але й закономірностями тих явищ, які вивчаються. Зацікавленість зміцнює знання, підвищує здатність оперувати ними, розвиває уміння застосовувати їх на практиці. Пізнавальний інтерес робить людину,

охоплену знаннями, невтомною, ініціативною, стійкою, працелюбною, такою, що постійно знаходиться в пошуку. Її подальша освітня діяльність під впливом пізнавального інтересу набуває перспективності.

В якості *засобу навчання* пізнавальний інтерес виступає як зовнішній стимул, засіб активізації пізнавальної діяльності учнів, ефективний інструмент вчителя, який дозволяє йому зробити навчальний процес привабливим, виділяти в навчанні саме ті аспекти, які можуть зацікавити учнів, активізують їх мислення, примусять хвилюватися та співпереживати, з натхненням працювати над завданням. Пізнавальний інтерес може використовуватись як своєрідний поштовх до поглибленої пізнавальної діяльності, як опора для емоційної пам'яті, засіб запам'ятовування важкого матеріалу, як засіб підвищення емоційного тону навчальної діяльності, як засіб переключення емоцій, уваги, думок (І.Г.Шапошнікова).

Пізнавальний інтерес виступає як найбільш цінний *мотив* навчальної діяльності школярів, спонукальна сила даної діяльності і завжди має конкретний предмет. В якості мотиву навчальної діяльності пізнавальний інтерес може бути пов'язаний з іншими мотивами (обов'язку, відповідальності, необхідності самоствердження, з широкими соціальними і колективними мотивами), виступати провідним мотивом, або підпорядковуватись іншим. Н.Г.Морозова, розглядаючи зміст поняття пізнавального інтересу через категорію мотива, зазначає, що інтерес являє собою його змістовну сторону і характеризується безпосередньою пізнавальною мотивацією [71, 23].

На думку Г.І.Щукіної, для виникнення пізнавальної мотивації недостатньо лише зовнішніх впливів, адже мотиви повинні спиратися на потреби особистості. Лише те, що для особистості є необхідним, цінним, значимим, закріплюється і стверджується у мотиві [255; 256]. Дослідниця вважає, що тільки тоді, коли зовнішні впливи вчителя трансформовані у внутрішні мотиви школярів, учні перетворюються з об'єкта виховання та навчання на їх суб'єкт, що ставить перед собою особисті цілі, плани, які співпадають з цілями та планами вчителя та навчання в цілому.

Отже, пізнавальний інтерес виступає водночас як мотивом, метою навчальної діяльності, так і її результатом в якості стійкого особистісного утворення. Розглянемо яким чином він проявляється у навчально-виховному процесі.

Г.І.Щукіна [255, 104-108], виходячи із розуміння структури пізнавального інтересу, як єдності інтелектуальних, емоційних, регулятивних, творчих і розумових процесів, вказує на те, що у навчальному процесі даний феномен визначається через:

- прояви інтелектуальної активності (запитання, прагнення брати участь у діяльності, активне володіння набутими знаннями та уміннями);
- емоційні прояви (загальна позитивна налаштованість, радість пізнання);
- вольові прояви (зосередженість уваги і відсутність відволікань, прагнення до завершення навчальних дій, певна поведінка при виникненні ускладнень).

Н.Г. Морозова [161, 9-11] виокремлює ознаки інтересу відповідно до наступних груп критеріїв:

1) специфічні для інтересу особливості поведінки і діяльності учнів, які проявляються в процесі навчальної діяльності на уроці (активне включення в навчальну діяльність, сприйняття пізнавального матеріалу; підвищена концентрація на матеріалі, відсутність відволікань; домінування мимовільної уваги; виникнення запитань);

2) особливості поведінки і діяльності учнів, які проявляються у позаурочний час (бажання продовжувати займатись певним предметом, виникнення дискусій після заняття, активне виконання самостійної роботи, підготовка доповідей, повідомлень);

3) зміни всього способу життя, що виникають під впливом інтересу до тієї чи іншої діяльності (читання додаткової літератури, творча, дослідницька діяльність).

Як зазначає дослідниця, жодна із зазначених ознак, взята окремо, не є

достатньою для визначення ступеня розвитку інтересу.

А.К.Маркова критерії пізнавального інтересу об'єднує у дві великі групи відповідно до їхніх змістовних і динамічних характеристик [71, 38-39].

В якості *змістовних* характеристик виступають:

- вибірковість як спрямованість на певний предмет (навчальний предмет, сторони навчальної діяльності, певні аспекти спілкування з іншою людиною);
- дієвість як вираження інтересу в реальній поведінці та вчинках учня;
- домінування як переважання інтересу в структурі особистості;
- активність як зосередження в інтересі різноманітних зусиль особистості;
- опосередкованість як втілення безпосередніх спонукань через соціальні еталони та ціннісні орієнтації;
- усвідомленість як відображення у свідомості учня предмета інтересу і способу його задоволення;
- узагальненість як розповсюдженість інтересу на ряд навчальних предметів, занять;
- самостійність виникнення як прояв інтересу без допомоги дорослого, іншої людини.

Динамічними характеристиками інтересу А.К.Маркова називає:

- стійкість або тривалість збереження;
- вираженність, силу та інтенсивність (відповідно до обсягу виконаної роботи, тривалості самостійного звернення до предмета інтересу);
- емоційність як позитивну або негативну модальність інтересу;
- переключення як гнучкість, легкість переходу від одного інтересу до іншого;
- широту як кількість об'єктів і предметів, на які розповсюджується інтерес.

Відповідно до вищезазначених динамічних характеристик розрізняють різноманітні *види пізнавального інтересу*. *Епізодичний* пізнавальний інтерес характеризується переживанням радості пізнання по відношенню до матеріалу, що цікаво подається. Але це ставлення не одразу стає постійною

спрямованістю. Воно зникає разом із припиненням діяльності і поданням цікавого матеріалу. *Стійкий* інтерес, навпаки, існує постійно і стає емоційно-пізнавальною характеристикою особистості, змінюючи спосіб її життя. Перехідним між цими двома видами є *інтерес як узагальнююче ставлення*, яке ще на стало справою життя, спрямованістю особистості, але вже вийшло зі стадії ситуативного, епізодичного інтересу [161, 43].

Учні з *широкими всебічними* інтересами прагнуть вийти за межі програми, цікавляться сучасними науковими відкриттями, здійснюють пошук додаткових джерел інформації. Вони начитані, мають достатньо широкий кругозір, активні, допитливі. *Стрижневі локальні* інтереси характеризуються зосередженістю учнів на одній або декількох сферах діяльності. Вони стійкі, глибокі, мають більш вузьку локалізацію предметної спрямованості у порівнянні з широкими. В.Г.Іванов [95] розрізняє два типи стрижневого пізнавального інтересу: провідний і центральний. Провідний передбачає зосередженість на всебічному пізнанні предмета шляхом підпорядкування кількох споріднених інтересів. Центральний характеризується наявністю головного інтересу, що має яскравіше виражене професійне спрямування.

Поверховий – відкритий, безпосередній інтерес до нових фактів, до цікавих явищ, що фігурують в інформації, яку учні отримують на уроці. *Глибокий* – інтерес до пізнання істотних властивостей предметів або явищ, що складають більш глибоку і часто незриму їхню внутрішню сутність. На даному рівні пізнавальний інтерес нерідко пов'язаний з розв'язанням завдань прикладного характеру, в яких учня цікавить не стільки принцип дії, скільки механізм, за допомогою якого вона відбувається; інтерес школяра до причинно-наслідкових зв'язків, до явища закономірностей, до встановлення загальних принципів, явищ, що діють у різноманітних умовах. Цей рівень може поєднуватися з елементами дослідницької (творчої) діяльності, набуттям нових і вдосконаленням старих способів навчання.

Доцільно зазначити, що пізнавальному інтересу в усіх його видах властиві певні сутнісні характеристики. Н.Г.Морозова такими обов'язковими

моментами, притаманними кожному з видів інтересу, називає позитивну емоцію по відношенню до діяльності, наявність пізнавальної сторони цієї емоції (радість пізнання) та наявність безпосереднього мотиву, що йде від самої діяльності, тобто, діяльність сама по собі подобається і спонукає нею займатися, незалежно від інших мотивів [161, 5].

Розглядаючи проблему *розвитку пізнавального інтересу*, можна зазначити, що даний процес не відокремлений від загального розвитку особистості, має ті ж закономірності, залежить від вікових та індивідуальних особливостей учнів. Механізм виникнення і розвитку інтересу, на думку О.К.Дусавицького, полягає у включенні індивіда в те чи інше суспільне відношення, зв'язок з іншими індивідами – але за умови, якщо це включення забезпечує реалізацію свого «Я», цілісності індивіда. За такої умови інтерес розвивається, піднімається на більш високий рівень, стає стійким, починає виступати в якості дієвого внутрішнього мотиву поведінки, перетворюється в подальшому «у ненасичувану потребу особистості, у ту потребу, яка А.В.Петровським була названа «потребою у персоналізації, потребою бути особистістю» – в даному випадку при реалізації конкретного життєвого відношення»[76, 18].

На обумовленість розвитку пізнавального інтересу різноманітними психічними процесами і явищами вказує Н.К.Постнікова. Насамперед, вона зазначає, що пізнавальний інтерес включає не тільки прагнення до пізнання. Перебуваючи в єдності з накопиченими фактами, повідомленнями, він пов'язаний із пам'яттю, яка зберігає знання. Рушійними силами інтересу, на думку дослідниці, виступають уява і мислення, за допомогою яких можна глибше зрозуміти і передбачити результат, проявити винахідливість, ініціативу, самостійність в діяльності. Таким чином, вважає Н.К.Постнікова, для розвитку пізнавального інтересу необхідно не тільки певним чином організувати діяльність, а й одночасно позитивно впливати на формування тих психічних функцій, які знаходяться з ним у взаємодії [71, 21].

Глибокий аналіз залежності розвитку пізнавального інтересу від рівня сформованості мотиваційної сфери ми знаходимо в працях А.К.Маркової [144]. Специфічні зовнішні фактори розвитку пізнавального інтересу, на думку дослідниці, будуть мати свій пізнавальний вплив на становлення особистості школяра лише за наявності внутрішніх умов для цього (принцип «подвійної детермінації» С.Л.Рубінштейна). Саме сформованість мотиваційної сфери – глибоко особистісного утворення – виступає необхідною умовою активності особистості, розвитку її пізнавального інтересу, мислення, здібностей та інших взаємодетермінованих факторів [71, 23].

Підсумовуючи сказане, можна зазначити, що розвиток пізнавального інтересу обумовлений впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, пов'язаний із загальним становленням особистості. У навчально-виховному процесі пізнавальний інтерес змінюється, розвивається, проходячи певні *стадії*.

Г.І.Щукіна [255, 19-20], керуючись критеріями усвідомленості, стійкості та активності, визначає динаміку розвитку пізнавального інтересу як поступове зниження ролі зовнішніх стимулів, перехід від зацікавленості, допитливості до власне пізнавального та теоретичного інтересів.

Першим (споглядальним) рівнем розвитку дослідниця вважає зацікавленість – прагнення до нових фактів за відсутності бажання пізнати їхню сутність [28]. Зацікавленість, на думку Г.І.Щукіної, – це найелементарніший інтерес, для якого характерні епізодичність, ситуативність (обумовленість новизною, несподіваними зовнішніми обставинами), пасивність і нестійкість. Ця первинна стадія має найнижчий рівень усвідомленості. Їй не властиві дієвість і систематизація діяльності.

Другий (дієвий) рівень розвитку пізнавального інтересу – допитливість – характеризується прагненням людини проникнути за межі побаченого, бажанням пізнати об'єкт, розширити свої знання, знайти вихід із проблемної ситуації. Допитливий учень не тільки намагається зрозуміти природу об'єктів і явищ, але й активно оперує ними. Стадія допитливості характеризується відносною стійкістю, наявністю емоцій здивування, задоволення від діяльності,

почуття радості відкриття. Сутність допитливості, як вважає Г.І.Щукіна, – це активне бачення світу, яке розвивається не тільки на уроках, але і в праці, коли людина відсторонена від простого виконавства і пасивного запам'ятовування. Слід зазначити, що інтерес на цій стадії ізольований, вузький (до окремих питань, фактів, тем), в ньому немає осмислення зв'язків між фактами і усвідомлення логіки того, що відбувається. Він залежить від роботи педагога і може згаснути при невдачах і утрудненнях.

Третій (причинно-пізнавальний) рівень розвитку – пізнавальний інтерес. Він глибокий, індивідуальний, особистісно значимий, проявляється в певній галузі знань і сприяє проникненню особистості в суттєві зв'язки, закономірності пізнання. Характеризується пізнавальною активністю, чіткою вибірковою спрямованістю навчальних предметів, прагненням займатися тією діяльністю, зміст якої співпадає з галуззю надбаних знань, умінь, навичок; цінною мотивацією, в якій чільне місце займають пізнавальні мотиви. Пізнавальний інтерес має високий рівень усвідомленості, при якій учні займаються самостійною і різнобічною діяльністю, активно намагаються пізнати нове, невідоме, розв'язати певне завдання, вирішити проблему, проникнути у сутність предмета, розкрити причинно-наслідкові зв'язки, встановити закономірності.

Четвертий (найвищий) (пізнавально-творчий) рівень розвитку інтересу – теоретичний інтерес. Даний інтерес являє собою стійке особистісне утворення, прагнення творчо підходити до вирішення проблемних ситуацій, пізнавати складні теоретичні питання і проблеми конкретної науки і застосовувати їх на практиці. Він передбачає активний вплив людини на світ, його перебудову, формування власного погляду на життя, наукового світогляду, утвердження стійких переконань. Наявність теоретичного інтересу характеризує не тільки пізнавальне начало в особистісній сфері, а й людину як діяча, суб'єкта, особистість.

На думку В.Б.Бондаревського, першим поштовхом до виникнення зацікавленості є здатність матеріалу захоплювати, викликати почуття очікування [34, 15]. Від ступеня зацікавленості, як наголошує дослідник, у

багатьох випадках залежить і характер уваги учня на уроці, його активність, а також критичність розуму, творче піднесення. Етапами розвитку інтересу, перетворення його на джерело діяльності, яке запалює вогонь пізнання і змінює особистість, В.Б.Бондаревський називає цікавість, допитливість, інтерес до предмету та потребу в глибокому оволодінні знаннями [34, 11-12].

Іншу класифікацію рівнів розвитку пізнавального інтересу пропонує В.Г.Іванов [95], виходячи з критеріїв усвідомленості, дієвості і систематичності діяльності особистості. Дослідник виділяє поверховий, частковий, узагальнюючий і спеціалізований рівні розвитку. *Поверховий* інтерес проявляється як прагнення до чогось захоплюючого і характеризується нестійкою допитливістю, яка підтримується новими, яскравими враженнями. Для *часткового* інтересу характерною є увага до певних сторін предмету без сприйняття його як цілісності, без аналізу структури і зв'язків окремих елементів. *Узагальнюючий* інтерес до предмету як цілісності – це усвідомлений інтерес до конкретної галузі знань. *Спеціалізований* інтерес характеризується самостійністю підходів, стійкою потребою у поглибленні та розширенні знань в обраній сфері [95, 72].

А.К.Маркова розглянула рівні розвитку пізнавального інтересу на основі його звернення до окремих компонентів навчальної діяльності [71, 35-36]. Дослідниця виділила *результативний* інтерес (інтерес до результатів навчання – виконаних завдань, вирішених проблемних ситуацій, отриманих оцінок), *процесуально-змістовний* інтерес (інтерес до змісту предмета, до процесу його засвоєння і осягнення), *навчально-пізнавальний* інтерес (більш глибокий інтерес не тільки до результатів і до процесу навчання, але і до способів, прийомів його здійснення), *перетворюючий* інтерес (найвищий рівень, інтерес до способів активного перетворення, аналізу матеріалу навчального предмета; прийомів і методів самостійного добування знань; прагнення до вдосконалення своєї навчально-пізнавальної діяльності та її мотиваційної сфери; до корекції, самоконтролю та самооцінки).

Узагальнюючи вищезазначене, можна сказати, що пізнавальний інтерес – утворення доволі динамічне, розвиток якого характеризується певною стадіальністю. Проте варто зазначити, що в реальному процесі стадії розвитку пізнавального інтересу не існують відокремлено одна від одної. На думку Б.Г.Друзя, вони «змінюються, взаємопроникають, пов'язуються між собою, інколи співіснують у єдиному акті засвоєння знань, пізнання нового» [74].

Отже, пізнавальний інтерес – значуща частина загальної спрямованості особистості, її динамічне інтегративне утворення, прагнення до знань, поєднання емоційних, вольових, інтелектуальних, регулятивних і мнемічних процесів, яке завдяки об'єктивно-суб'єктивній природі і вибірковості забезпечує засвоєння суспільних цінностей, уможливорює самореалізацію, формується в діяльності. У педагогічному аспекті пізнавальний інтерес виступає «центральною мотивацією», провідним засобом успішного навчання, важливою умовою підвищення ефективності навчально-виховного процесу; оптимізує процес оволодіння глибокими і міцними знаннями, практичними вміннями і навичками, сприяє загальному розумовому розвитку школярів, формуванню особистості учня, його духовному самовдосконаленню та творчій самореалізації. В аспекті нашого дослідження ми трактуємо пізнавальний інтерес відповідно до визначення, наданого Л.Лохвицькою [138], як вибіркоче емоційно-пізнавальне ставлення особистості, що ґрунтується на пошуковій діяльності і якому властиві емоційне забарвлення, інтелектуальна спрямованість, вольові дії.

Останнім часом інтерес науковців до вивчення даного феномену не згасає. Сучасні дисертаційні дослідження присвячені визначенню дидактичних умов формування пізнавального інтересу школярів на уроках (Н.Бойко, І.Шудзіховська) та в позакласній діяльності (В.Загривий, С.Захаров), вирішенню проблеми застосування методу проєктів у роботі з молодшими школярами (О.Онопрієнко) та створення розвиваючого навчально-ігрового середовища у роботі з дошкільниками (Л.Лохвицька). Заслужують на увагу розроблені методики розвитку пізнавального інтересу учнів основної школи на

уроках історії України (В.Кобаль) та предметах природничо-математичного циклу за комп'ютерної підтримки (Н.Житеньова), дослідження щодо організації процесу формування пізнавального інтересу студентів (Ю.Вижевська, О.Доценко, І.Некоз) [33; 47; 73; 84; 87; 90; 107; 138; 167; 182; 254].

У підсумку зазначимо, що дослідження пізнавального інтересу – це дійсно одна з фундаментальних проблем всієї педагогіки і її уміле вирішення важливе для успішного ведення занять з будь-якого шкільного предмету. Проте, як зазначає Д.Б.Кабалевський, особливого значення проблема інтересу набуває в сфері мистецтва, «де без емоційного захоплення неможливо досягнути більш-менш прийнятних результатів» [103, 45]. У наступному параграфі ми розглянемо особливості процесу пізнання музики, специфіку прояву пізнавального інтересу на уроках музичного мистецтва, передумови та шляхи його формування в навчальній діяльності підлітків.

1.2 Зміст і компонентна структура пізнавального інтересу підлітків на уроках музики

Відповідно до Коцепції загальної середньої освіти пріоритетним завданням сучасної школи є формування всебічно розвиненої творчої особистості, здатної до навчання протягом життя [113; 122]. Значний потенціал для цього має мистецька освіта, адже вона здатна впливати на елементи внутрішньої структури особистості, стимулювати естетичне самопізнання, сприяти художньо-творчій самореалізації людини.

На думку Л.М.Масол [149, 75], тільки цілісна людина може опанувати цілісність світу. Дисципліни гуманітарно-естетичного циклу якраз і дозволяють учням пізнавати світ ціннісно і цілісно, в єдності почуттів і мислення, образів і символів. Метою мистецької освіти, на думку дослідниці, є не тільки формування системи особистісних художньо-естетичних цінностей, а й набуття учнями компетентностей, здатності до самореалізації, самовдосконалення [149, 14].

Дослідженню закономірностей, принципів і методів пізнання та перетворення дійсності засобами мистецтва, зокрема музичного, в освітньому просторі присвячені праці Е.Б.Абдулліна, А.Г.Болгарського, Н.О.Ветлугіної, Т.І.Гризоглазової, Т.М.Завадської, І.А.Зязюна, Д.Б.Кабалевського, Л.М.Масол, Н.Є.Миропольської, Н.Г.Ничкало, О.М.Олексюк, Г.М.Падалки, В.В.Рагозіної, О.Я.Ростовського, О.П.Рудницької, Л.О.Хлебнікової, Г.М.Ципіна, В.М.Шахрай, В.М.Шацької, Г.І.Щукіної.

Загальна музична освіта, як і мистецька освіта взагалі, – особистісно зорієнтована. Насамперед вона спрямована на всебічний розвиток особистості учня, адже, за словами В.Сухомлинського, «музичне виховання – це не виховання музиканта, а, перш за все, виховання людини» [226, 61]. Згідно з «Програмою для загальноосвітніх навчальних закладів» (предмети художньо-естетичного циклу, 5-11 класи, уклад. Б.М.Фільц, І.М.Белова, Г.Б.Букреєва, О.В.Корнілова, Л.М.Масол та інш.), метою загальної музичної освіти є

особистісний розвиток учня і збагачення його емоційно-естетичного досвіду під час сприймання та інтерпретації творів музичного мистецтва і музично-практичної діяльності, а також формування ціннісних орієнтацій, потреби в творчій самореалізації та духовно-естетичному самовдосконаленні протягом життя [163, 3].

Загальна мета музичної освіти конкретизується в основних завданнях, які спрямовані на формування освітніх компетенцій:

- загальнокультурної компетенції (формування культури почуттів, збагачення емоційно-естетичного досвіду, розвиток універсальних якостей творчої особистості);
- предметної компетенції та компетенції особистісного самовдосконалення (опанування вокально-хоровими вміннями та навичками – здатністю керуватися набутими музичними знаннями та вміннями у процесі самостійної діяльності та самоосвіти);
- комунікативної (формування здатності сприймати та інтерпретувати музичні твори, висловлювати особистісне ставлення до них, аргументуючи свої думки, судження, оцінки);
- інформаційної та навчально-пізнавальної компетенції (формування уявлень про сутність, види та жанри музичного мистецтва, особливості його інтонаційно-образної мови, засвоєння основних музичних понять та відповідної термінології – пізнання навколишнього світу засобами музичного мистецтва);
- ціннісно-сенсової компетенції (виховання ціннісних орієнтацій у сфері музики, музичних інтересів, смаків і потреб; розвиток загальних і музичних здібностей, творчого потенціалу особистості);
- загальнопредметної компетенції (розуміння зв'язків музики з іншими видами мистецтва, з природним і культурним середовищем життєдіяльності людини) [163, 3-4].

Процес оволодіння даними освітніми компетенціями може бути успішним і ефективним лише за умов сформованості в учнів пізнавального

інтересу як активного ініціативного прагнення до самостійного отримання знань та їх творчого застосування. Г.І.Щукіна зазначає, що наявність пізнавального інтересу значно збагачує і активізує процес художньої діяльності, адже, за словами дослідниці, в основі образотворчого, хореографічного, музичного, театрального мистецтва лежать процес пізнання, пошукові творчі процеси, які сприяють перетворенню дійсності через красу звуків, форм, особливі види, жанри, способи виконавської та творчої діяльності [255, 17]. Людина, одухотворена пізнавальним інтересом, здійснює будь-яку діяльність пристрасно та більш ефективно. Крім того, пізнавальний інтерес тісно пов'язаний із формуванням кожної із зазначених компетенцій завдяки своїй інтегративній структурі, вибірковості та зв'язку з загальною спрямованістю особистості.

У центрі музичного навчання і виховання лежить процес пізнання музики, який має свою специфіку. Філософські теорії пізнання музики були розроблені Б.В.Асаф'євим, Е.Гуссерлем, Р.Інгарденом, О.Ф.Лосєвим, В.В.Медушевським, С.С.Скрєбковим. Проблемам художнього сприйняття, у тому числі музичного, присвячені праці Б.Г.Ананьєва, Л.І.Божович, Ю.Б.Борева, Л.С.Виготського, К.Горанова, А.В.Гулиги, І.А.Зязюна, Л.Н.Когана, М.І.Колесника, О.П.Лановенка, Л.Т.Левчук, О.О.Мелік-Пашаєва, О.Я.Ростовського, С.Л.Рубінштейна, О.П.Рудницької, О.В.Сисоєвої, Г.П.Шевченко, П.М.Якобсона.

Процес пізнання мистецтва являє собою діалектичне поєднання чуттєвого та раціонального та складається з актів художньо-естетичного сприйняття, осмислення, розуміння та творчої інтерпретації художніх творів.

На думку О.П.Рудницької [212], художнє *сприйняття*, в тому числі і сприйняття музики, характеризується ще складнішою, ніж сприйняття інших явищ, взаємодією перцептивних та інтелектуальних, репродуктивних і творчих, інтуїтивних і свідомих процесів. Під час сприйняття, зазначає дослідниця, мислення перетворює сенсорну інформацію в образи свідомості – уявлення.

Наступним ступенем пізнання є *осмислення* твору, встановлення концептуальних зв'язків його змісту як асоціацій вищого порядку, прояв творчої ініціативи, фантазії, темпераменту, котрі неначебто сплавляються у складний синтез суб'єктивних вражень від мистецтва на ґрунті уявлень, ідеалів, смаків, світоглядних ідей, тобто всього духовно-практичного досвіду людини. Залежно від рівня підготовки до художнього спілкування, сприймаючий може або просто обмежитися найпростішими емоціями задоволення від упізнання звичних і простих для сприйняття образів, однак може і сягнути високого духовного напруження (потрясіння, катарсису) у процесі пізнання глибинного смислу мистецького явища і переживання самого акту творчого відкриття.

Процес формування понять – *розуміння* виступає як притаманна свідомості форма освоєння дійсності, процес особистісного пошуку, розкриття і відтворення художнього смислу, вираженого у формі символічних значень мистецького твору [212, 93].

Інформаційний образ поняття відображається вербально або в певній знаково-символьній формі. На основі правил, вироблених інтелектуальним досвідом людства, проводиться його *інтерпретація* – свідомістю відбираються найбільш характерні прикмети множинності уявлень і формується узагальнений, абстрагований образ-поняття, який включається у загальну систему світосприйняття, систему культурних цінностей людини.

Результатом художньо-пізнавального процесу, на думку О.П.Рудницької, виступає культура художнього сприйняття, тобто розвинена у суб'єкта здатність осягнути та оцінити, емоційно пережити та осмислити те, що сприймається («сприйняття-мислення», «переживання-усвідомлення», поєднання інтелектуально-логічних та емоційно-інтуїтивних актів). Проявами культури художнього сприйняття дослідниця називає інтерес до мистецтва, вибіркоче ставлення до художніх творів, художньо-естетичну ерудицію, емоційне реагування на мистецтво, адекватність розуміння художньої інформації, здатність до творчої інтерпретації образного змісту творів, вплив отриманих художніх вражень на саморозвиток особистості.

Процес пізнання мистецтва, зокрема музики, має ряд специфічних ознак.

На думку Б.М.Теплова, мистецтво є *емоційним* пізнанням, тому сприйняття музики відбувається через емоцію, шляхом емоційних переживань [232, 51]. У процесі художнього сприйняття реципієнт отримує насолоду від задоволення художньо-естетичних потреб, від специфічної інтелектуальної роботи (естетичної оцінки, естетичного судження, порівняння, співставлення), яка емоційно забарвлена, від пережитої «розумової емоції». Таку самоцінність спілкування людини з мистецтвом, гедоністичний характер його сприйняття О.Я.Ростовський [208; 209] виділяє як характерну ознаку сприйняття музики.

Сприйняття твору мистецтва на рівні емпатії, катарсису, ідентифікації визначає сутнісну характеристику художнього сприйняття в процесі пізнання мистецтва – співтворчість (Н.Ф.Бучило, Г.В.Локарева, В.В.Медушевський, Є.В.Назайкінський, О.Я.Ростовський, О.П.Рудницька), коли реципієнт має бути здатним образно відтворювати художню інформацію, асоціативно мислити так само, як і митець.

Оскільки прояви слухацької чи глядацької активності, на думку О.П.Рудницької, можуть бути різного рівня: від елементарного збудження або фокусування уваги на сюжетній фабулі твору до проникнення у концептуальну сутність художнього смислу, їх градація і дає підстави виявити творчий компонент художньо-пізнавальної діяльності. Характеристикою цього компонента виступає здатність реципієнта «ввійти» у систему художнього мислення автора (адекватність сприйняття) і виробити своє ставлення до мистецького явища (прояв власної індивідуальності), що створює необхідні умови для розуміння мистецтва.

Філософські ідеї про пізнання як *ціннісне* відношення людини до світу належать М.Бахтіну і В.Малахову [149, 75]. Аксіологічний вимір естетичного виховання та мистецької освіти висвітлював І.Зязюн, на думку якого «сукупність норм приходить до дитини ззовні, цінність – внутрішній, естетичний засвоєний суб'єктом орієнтир його життя – сприймається як власна духовна інтенція» [94, 15]. Змістом освіти, як зазначає дослідник, має стати

ціннісна свідомість, ціннісне відношення, що зумовлюється естетичними переживаннями. Основою духовного розвитку особистості дослідники В.Крижко і І.Мамаєва вважають оптимальну розвиненість аксіосфери учня, оскільки ціннісні орієнтації опосередковують ставлення людини до світу і самої себе, її самобутність, внутрішню глибину, багатогранний прояв [149, 76].

Як зазначають С.А.Ничкало та Н.Є.Миропольська, пізнання цінностей можливе через мистецтво, через особистісне ставлення до художніх творів [234, 4]. Мистецькі цінності мають дивовижну здатність здійснювати «виховні» впливи невимушено, через емоційні реакції, асоціативно-образні механізми, емпатію [149, 51]. На думку Л.М.Масол [46; 149], загальна музична освіта є посередником між суспільнозначущими культурними цінностями і особистісними цінностями людини, формує прагнення і здатність до духовно-естетичного зростання засобами музики. Дійсність відкривається своєю ціннісною стороною тільки для того, хто здатний сприймати її через суб'єктивну інтерпретацію, через розвиток власного ставлення до цінностей [234, 4-5]. Пізнавальний інтерес в якості суб'єктивного ціннісного ставлення особистості дозволяє учням в процесі музично-естетичної діяльності засвоювати загальнокультурні цінності, спонукає їх до саморозвитку, самовдосконалення.

Специфічною ознакою процесу пізнання мистецтва, як зазначає Л.М.Масол, є формування нового типу раціональності, що відрізняється від класичної, підкореної чіткій причинно-наслідковій логіці, однозначній понятійності. В організації мислительних процесів зростає роль пізнавальної діяльності асоціативно-образного типу, механізмів інтуїції [46, 4]. Пізнаючи оточуючий світ через мистецтво, людина має напружувати не тільки розум, а й почуття, працювати мозком і серцем. Саме емоційний, а не логічний інтелект вважає справжнім показником інтелектуального розвитку особистості американський учений Д.Гоулмен [149, 76]. Емоційний інтелект є основою для формування гнучкого мислення, необхідного людині для життя в умовах

постійних змін. Крім цього, він виступає підґрунтям для самоосвітньої діяльності особистості.

Потребу і здатність до мистецької самоосвіти Л.М.Масол називає важливою частиною естетичного самовиховання і систематичного організованого і керованого навчання. На її думку, вона формується у процесі самостійної діяльності учнів і сприяє поглибленню і розширенню знань, задоволенню індивідуальних інтересів і потреб учнів. [149, 50-51]. В.О.Сухомлинський був переконаний, що кожен з учнів має навчатися самостійно вдосконалювати свої здібності, зокрема художні, і що саме в школі треба створювати спеціальні умови для самопізнання і самовдосконалення [226, 60].

Отже, пізнання музики – це процес отримання, перетворення, усвідомлення та оцінки людиною художньо-естетичної інформації музичного твору з позицій власної системи цінностей і смислів. Результатом при цьому виступає культура художнього сприйняття, прояви якої пов'язані зі специфічними ознаками пізнання мистецтва – емоційністю, гедоністичністю, співтворчістю. Така тісна взаємодія відображувальних і творчих процесів сприйняття мистецтва, на думку О.П.Рудницької [212, 96-99], вимагає відповідної технології педагогічної роботи. Як зазначає дослідниця, тільки за умов активного творчого пошуку внутрішніх зв'язків художньо-образної системи, суб'єктивного перетворення одержаних вражень результати сприйняття включаються в індивідуальний досвід реципієнта, внаслідок чого реалізується виховний потенціал мистецького твору. Наявність пошукової активності, інтересу в процесі пізнання музики сприяє тому, що інформація мистецького твору стає значимою, включається в духовну сферу особистості; формується новий тип мислення, здатність до самоосвіти.

Проблема формування інтересу в сфері мистецької, зокрема загальної музичної освіти, не втрачає свої актуальності і в умовах сьогодення. Сучасні дисертаційні дослідження даного питання присвячені вивченню естетичних (Л.І.Косяк), музично-естетичних (О.Н.Дем'янчук, В.В.Зубарєв), художньо-

естетичних (І.Б.Кузава) інтересів та інтересів учнів до різноманітних видів музичної діяльності (Т.Р.Браніцька, С.М.Жуков, Т.Ф.Кротова) [37; 72; 85; 93; 119; 123; 125]. Доцільно зазначити, що проблема формування на уроках музичного мистецтва власне пізнавального інтересу учнів загальноосвітніх шкіл залишається недостатньо розробленою. Розглянемо в чому ж полягає сутність пізнавального інтересу школярів, зокрема учнів підліткового віку, до музичного мистецтва.

Пізнавальний інтерес являє собою динамічне інтегративне утворення особистості, її вибіркоче емоційно-пізнавальне ставлення, що ґрунтується на пошуковій діяльності, забезпечує засвоєння суспільних цінностей та уможливорює самореалізацію [п.1.1]. Завданням і, водночас, кінцевою метою здійснення музично-пізнавальної діяльності під впливом пізнавального інтересу виступає формування музичного тезаурусу, ціннісних орієнтацій особистості, збагачення її емоційно-естетичного досвіду, розвиток загальних і музичних здібностей, творчого потенціалу, стимулювання прагнення людини до подальшої самоосвіти та самовиховання. Музично-пізнавальну діяльність підлітків (як буде зазначено нижче) характеризують захоплення ситуацією художнього спілкування, підвищена пізнавальна і творча активність, перехід до абстрактного та аналітичного мислення, прагнення до експериментування, становлення системи особистісних цінностей та розвиток самосвідомості. *Отже, пізнавальний інтерес підлітків на уроках музики ми трактуємо як вибіркоче ставлення особистості до музики з метою виявлення та засвоєння індивідуально цінного, значимого в процесі музично-пізнавальної діяльності, ставлення, якому властиві інтелектуальна активність, цілеспрямоване прагнення до самостійного пошуку нових знань, емоційне захоплення процесом пізнання, здійснення вольової саморегуляції та самооцінювання.*

Спираючись на визначення пізнавального інтересу як складного багатоконпонентного утворення, що є сплавом інтелектуальних, емоційних, вольових і регулятивних процесів [п.1.1] (О.Г.Ковальов, Н.Г.Морозова, В.М.Мясищев, Г.І.Щукіна та інш.), та виходячи з діяльнісної природи його

прояву, фізіологічним механізмом якої є стадії постановки мети, вибору способів дії, власне дії й рефлексії (П.К.Анохін, С.Л.Рубінштейн), ми можемо виділити такі *структурні компоненти пізнавального інтересу на уроках музики*: мотиваційно-цільовий, емоційно-ціннісний, діяльнісно-пошуковий, регулятивно-вольовий.

Мотиваційно-цільовий компонент включає прагнення особистості пізнати, відкрити для себе нове в сфері музичного мистецтва. Його показниками є стійкість пізнавальної мотивації, сформованість навичок цілепокладання, стратегії, планування діяльності, спрямованої на пізнання музики.

Емоційно-ціннісний компонент пов'язаний з емоційністю інтелектуальних процесів, здатністю особистості до здивування, отримання задоволення як від самого процесу пізнання музичного мистецтва, що супроводжується напруженою інтелектуальною діяльністю, подоланням труднощів, так і від його результатів; з орієнтацією особистості на власну систему цінностей, рівень загальної музичної обізнаності. Показниками даного компоненту виступають емоційне ставлення до пізнавального процесу, широта ціннісних вподобань, сформованість музичного тезаурусу.

Діяльнісно-пошуковий компонент передбачає спрямованість особистості на пізнання нового; уміння бачити проблему і самостійно вирішувати її; нестандартність, оригінальність думки, творчий підхід; прагнення проникнути в сутність мистецького явища, що пізнається, розкрити причинно-наслідкові зв'язки, встановити закономірності. Його показниками є прагнення до здійснення пошуково-дослідницької діяльності, сформованість навичок самостійного вирішення пізнавальних завдань.

Регулятивно-вольовий компонент пізнавального інтересу пов'язаний із активністю особистості, зосередженістю уваги; вольовими зусиллями, спрямованими на подолання труднощів, негативних емоцій, які виникають в процесі пізнавальної діяльності на уроці музичного мистецтва; передбачає здійснення учнем контролю та корекції власної діяльності, її оцінювання.

Показниками даного компоненту виступають активність, прояв вольових якостей особистості та сформованість навичок рефлексії.

Необхідною умовою формування та розвитку пізнавального інтересу виступає навчально-виховний процес.

На думку Н.Г.Морозової [161], *учителю* належить основна роль у формуванні інтересу. Ще Я.А.Коменський [111] наголошував на тому, що кожен учитель повинен уміти пробуджувати і стимулювати в учнів бажання самостійно оволодівати знаннями, мати любов до навчання. Роль учителя в процесі формування пізнавального інтересу активна і багатогранна. По-перше, він готує ґрунт для виховання інтересу: створює позитивне емоційне ставлення учнів до своєї особистості, до власної діяльності, до об'єктів пізнання, пояснює і вказує цілі та перспективи. А головне – він стає організатором активної самостійної роботи, в якій формується пізнавальний інтерес. Учитель допомагає забезпечити успіх, який створює додаткові мотиви діяльності і сприяє переходу епізодичного інтересу до більш стійкого [161, 45].

Як зазначав Й.Г.Песталоцці, існує взаємодія між інтересом, що виявляє сам учитель, та інтересом, який він збуджує у своїх учнів. На думку вченого, тільки той учитель, який захоплюється всією душею навчальним предметом, дбає про те, чи розуміють його учні, чи цікавить їх матеріал, який з любов'ю ставиться до дітей, зможе пробудити в них справжній інтерес [126]. Учитель музичного мистецтва – особливий учитель, покликаний відкрити дитині світ прекрасного. Він має бути, перш за все, музикантом, творчою особистістю, здатною пробудити в учня інтерес і любов до музики, прагнення до самовдосконалення та самореалізації в творчості.

Дослідники Х.І.Лійметс, Т.А.Матіс, В.Ф.Моргун значну роль у розвитку пізнавального інтересу відводять спільній та колективній навчальній діяльності. *Колектив*, як зазначають Н.Г.Морозова і А.К.Маркова, відіграє велике значення у підготовці необхідного ґрунту для виникнення інтересу, у здійсненні спільного пошуку, створенні позитивного ставлення до справи, бадьорого радісного емоційного тону, який особливо важливий для

формування позитивного ставлення до навчання і знань. Не менш важливими для процесу формування інтересу, на думку Н.Г.Морозової, є *ситуації успіху* й *активність*, що виступають спочатку передумовою інтересу, необхідним позитивним фоном, а потім – додатковим мотивом, який укріплює інтерес і підвищує ефективність засвоєння знань і навичок.

Однією з основних умов появи пізнавального інтересу Н.Г.Морозова вважає певний *запас знань*, необхідний для постановки пізнавальних питань. Ці питання є результатом протиріччя нових знань з попередніми уявленнями. Нове, порушуючи рівновагу, спонукає до виникнення нової рівноваги. Необхідність досягнення нового рівня знань для успішного здійснення пошуку сприяє появі більш стійкого інтересу.

Процес формування пізнавального інтересу повинен здійснюватися також із врахуванням *індивідуальних* і *вікових* особливостей учнів (О.О.Бодальов, В.С.Ільїн, Ю.М.Кулюткін, Г.С.Сухобська). В центрі уваги нашого дослідження – учні 5-8 класів. Розглянемо, в чому полягають особливості психічного розвитку учнів даного віку та які передумови для педагогічного впливу вони створюють.

У дослідженнях з вікової психології Л.С.Виготського, І.В.Дубровіної, Б.Д.Ельконіна, М.Д.Левітова, І.С.Кона, В.А.Крутецького [54; 55; 112; 124; 130; 131; 258] підлітковий вік (від 10-11 до 15 років) – це важливий етап становлення особистості, який визначається численними психічними і соціальними змінами, появою специфічних новоутворень.

Когнітивна діяльність підлітків характеризується переходом до абстрактного і формального мислення. Водночас, конкретно-образні (наочні) компоненти мислення не зникають, а зберігаються і розвиваються (наприклад розкриття змісту поняття в конкретних образах і уявленнях).

Саме в підлітковому віці вперше з'являється здатність до експериментування, що проявляється в умінні будувати гіпотези, планувати, робити висновки, здійснювати контроль. Підлітків приваблює можливість розширити, збагатити свої знання, проникнути у сутність явищ, що вивчаються,

встановити причинно-наслідкові зв'язки. Вони відчують велике емоційне задоволення від дослідницької діяльності, їм подобається здійснювати самостійні відкриття.

Зазнає змін і ставлення підлітків до навчання як провідного виду діяльності. З'являються нові навчальні мотиви, пов'язані з розширенням знань, з формуванням необхідних умінь і навичок, що дозволяють займатися цікавою роботою, самостійною творчою працею. Навчання доповнюється самоосвітою, набуваючи більш глибокий особистісний смисл. Позитивне ставлення до навчання виникає лише тоді, коли воно задовольняє пізнавальні потреби, завдяки чому знання набувають певного змісту як необхідна і важлива умова підготовки до майбутнього самостійного життя.

Учням даного віку властива підвищена пізнавальна і творча активність, вони намагаються дізнатися щось нове, чомусь навчитися по-справжньому – як дорослі. Це стимулює підлітків до виходу за межі шкільної програми у розвитку своїх знань, умінь і навичок. Саме в цьому віці починають формуватися стійкі пізнавальні інтереси.

Формальна логіка мислення підлітків сприяє інтелектуалізації перцептивної і мнемічної сфер. В процесі навчання учень набуває здатності до складного аналітико-синтетичного сприйняття предметів і явищ, яке дедалі більше стає цілеспрямованим і активним. Поглиблюється повнота і точність сприймань, вдосконалюється спостереження. Ускладнюються окремі види сприймань, зокрема такі як сприймання простору, часу, сприймання тексту, картин, музики.

Пріоритетне місце в підлітковій субкультурі належить сприйняттю музики. Підлітка захоплює не просто музика, а ситуація художнього спілкування взагалі. Саме підлітковий вік, на думку Л.М.Масол, є сензитивним періодом розвитку прагнення до самостійної музичної діяльності [46, 13].

Відбувається формування системи особистісних цінностей, які визначають зміст діяльності підлітка, сферу його спілкування, вибірковість

ставлення до людей, оцінки цих людей і самооцінку. Особливо помітним стає розвиток свідомості і самосвідомості.

Аналіз низки дисертаційних досліджень, присвячених питанням музичної освіти підлітків, дозволяє констатувати факт недостатньої розробленості проблеми формування пізнавального інтересу. Музичне навчання підлітків розглядається в аспекті формування образного мислення (Л.В.Григоровська), музичного сприймання (О.В.Єременко, О.Я.Ростовський), емоційної культури (Л.М.Сбітнева), музичної культури (Г.В.Шостак), уявлення про художній образ (Г.П.Шевченко); організації творчої діяльності (В.І.Бабій), виховання засобами фольклору (Т.І.Люріна) [12; 66; 83; 140; 209; 216; 251; 253]. Проте, як свідчить аналіз шкільної програми з музичного мистецтва [163], саме в основній школі перед учнями постають навчальні завдання, які потребують від них умінь зіставляти та порівнювати музичні, літературні та візуальні образи в творах різних стилів і жанрів, аналізувати композиційну будову симфонічних і камерно-інструментальних творів, здійснювати пошуково-дослідницьку роботу з метою поглиблення своїх знань та оволодіння навичками самостійної пізнавальної діяльності. Властиве підліткам бажання пізнавати нове в сфері музики, виходити за межі програми, їхня здатність вирішувати складні пошукові завдання, а також активне становлення особистісної емоційно-ціннісної сфери та рефлексивних навичок – все це створює сприятливі передумови для процесу формування пізнавального інтересу учнів 5-8 класів на уроках музичного мистецтва.

Як зазначає Г.І.Щукіна, процес формування пізнавального інтересу, що завдяки своїй інтегративній природі тісно пов'язаний з усіма складовими навчального процесу, обумовлений змістом навчання, процесом навчальної діяльності та відносинами, що складаються між учасниками навчального процесу [255, 126].

Велике значення, на думку дослідниці, має відбір учителем навчального матеріалу, його структурування, адже саме *навчальний матеріал* складає

основу формування наукового кругозору, необхідного для появи та закріплення пізнавальних інтересів учнів. На уроці учитель повинен:

- знайомити школярів з новими фактами та відомостями, пов'язувати їх із вивченим раніше (Г.І.Щукіна, О.К.Дусавицький);
- розкривати перед школярами питання зародження наукових ідей, результати наукових пошуків, відкриттів (Г.І.Щукіна, Б.Г.Друзь);
- вказувати на необхідність наукових висновків для пояснення явищ життя, знань, набутих особистим досвідом (Ю.Фільків);
- використовувати наочність, всебічний вплив засобів мистецтва, міжпредметні зв'язки (Г.І.Щукіна);
- розкривати перед учнями практичну силу наукових знань, можливість їх застосування в житті (А.К.Маркова).

Ж.-Ж.Руссо вважав, що виховувати в учнів допитливість треба не за рахунок її задоволення. На думку філософа, учень повинен не заучувати науку, а винаходити її. Тому **організація навчального процесу** з метою формування пізнавального інтересу, як зазначають Н.М.Бібік, Л.І.Божович, В.О.Сухомлинський, Г.І.Щукіна, має спиратися на активну розумову діяльність учнів. З цією метою необхідно:

- включати учнів у розв'язання проблемних ситуацій, створювати умови для подолання учнями труднощів, постійно ускладнювати пізнавальні завдання (В.М.Максимова, О.К.Дусавицький, П.І.Підкасистий, Г.І.Щукіна);
- ставити задачі, що потребують дослідницького підходу, перевірки дослідницьким шляхом отриманих знань (М.М.Берулава, Г.І.Щукіна);
- практикувати завдання на застосування знань у житті (Б.Г.Друзь);
- розвивати і підтримувати у самостійній роботі творчий початок, що потребує активності спостереження, уяви, самостійності думки (В.Б.Бондаревський);
- озброювати учнів раціональними методами самостійної пізнавальної роботи (М.М.Скаткін);

- диференціювати пізнавальні завдання для різних груп учнів, складати декілька варіантів завдань різного рівня складності, пропонувати їх вільний вибір (В.Б.Бондаревський);

У процесі організації навчального спілкування учитель повинен :

- навіювати учням віру і впевненість у власних силах, створювати атмосферу довіри та співробітництва (В.Л.Омеляненко, Ч.Куписевич);
- застосовувати метод дискусій, диспутів, спонукати учнів ставити запитання учителю, товаришам (П.І.Підкасистий, М.М.Скаткін, І.Ф.Харламов);
- розвивати на уроках колективний аналіз процесу і результатів роботи окремих учнів (Г.І.Щукіна).

Формування інтересу – це система цілеспрямованих впливів, що викликають якісні зміни в тих чи інших характеристиках інтересу [191, 95]. Стадіальний розвиток пізнавального інтересу передбачає наявність певних етапів у процесі його формування. Такими етапами, на думку Н.Г.Морозової [161, 43], виступають:

- 1) підготовка ґрунту, необхідного для появи пізнавального інтересу;
- 2) створення позитивного ставлення до начального предмету та до навчальної діяльності;
- 3) організація навчальної діяльності, спрямованої на формування стійкого особистісного інтересу.

На кожному з цих етапів формування пізнавального інтересу, як зазначає дослідниця, реалізуються різні завдання. Перш за все, перед учителем постає задача зацікавити учнів, пробудити в них інтерес до предмету навчання. Для її вирішення він усіляко сприяє виникненню у школярів переконання у користі знань, наголошує на їхній суспільній та особистісній значущості, формує свідоме та осмислене ставлення до навчання.

Для того, щоб зацікавленість учня переросла у допитливість необхідно викликати позитивні емоційні переживання, пов'язані з об'єктом пізнання та з навчальною діяльністю. З цією метою на другому етапі учитель залучає учнів

до самостійної пошукової та творчої діяльності, допомагає виявляти перспективи і шляхи пошуку нових способів роботи, за потреби нейтралізує негативні переживання, пов'язані з невдачами у навчанні.

Стійкий пізнавальний та теоретичний інтерес, як зазначає А.К.Маркова, формується в процесі спеціально організованої діяльності, що пробуджує в учнів пізнавальні питання [144, 44]. Для формування такого інтересу необхідна систематична пошукова діяльність, створення невичерпності пізнання і діяльності (виникнення на основі вже вирішених питань нових пізнавальних задач), забезпечення успіху та його суспільне визнання.

Організаційною одиницею процесу формування пізнавального інтересу виступає урок музичного мистецтва. Як зазначає А.К.Маркова, на кожному уроці здійснюється повний цикл навчальної діяльності – від розуміння і постановки цілей і задач – через виконання дій, прийомів, способів – до здійснення самоконтролю і самооцінки.

Специфікою уроку музичного мистецтва в загальноосвітній школі виступає не відносна самостійність різних граней музики (як у професійній освіті), а їхній внутрішній зв'язок, єдність, що є природньою для самого музичного мистецтва. Тому першим кроком на шляху до уроку мистецтва, на думку Д.Б.Кабалевського, має бути відмова від поділу його змісту на традиційні види музичної діяльності, що не пов'язані між собою. Зокрема, сприймання музики не можна зводити лише до одного з видів діяльності учнів на уроці, адже «активне сприймання музики – основа музичного виховання в цілому й усіх його ланок зокрема» [46, 5]. Загальна мистецька освіта, на думку О.В.Корнілової та Л.М.Масол, повинна сприяти формуванню в учнів перш за все культури слухання та вміння слухати музику, виховувати справжніх цінителів мистецтва. Із вищезазначеного можна зробити висновок, що процес формування пізнавального інтересу учнів на уроках музичного мистецтва пов'язаний із усіма видами навчальної діяльності і органічно вписаний у структуру конкретного уроку.

Як стверджує А.К.Маркова [144], учень повинен бути мотивований до пізнавальних дій і на початку уроку, і в його середині, і в кінці. Але за змістом ця мотивація є різною. Розглянемо в чому полягатиме, на думку дослідників, педагогічний вплив щодо стимулювання пізнавальної мотивації на кожному з етапів уроку музичного мистецтва.

На початок уроку, за А.К.Марковою, припадає етап стимулювання вихідної мотивації. Учитель актуалізує мотивацію попередніх досягнень, посилює мотиви здивування, допитливості, орієнтації на діяльність. Через створення проблемної ситуації він викликає в учнів відчуття незадоволеності, підводить їх до усвідомлення того, чому треба навчитись. Як зазначає О.П.Рудницька [212], ставлення до твору, яке складається в учня ще до безпосереднього контакту з ним, значною мірою залежить від спрямованості його особистісних уподобань, його художньо-естетичної ерудиції, досвіду творчої діяльності у галузі мистецтва. Від того, чи зможе учитель здійснити актуалізацію наявного досвіду учня, зробити проблему індивідуально значущою для нього, залежить подальша пізнавальна діяльність школяра протягом уроку.

Основний етап уроку – це етап підкріплення та посилення мотивації, що виникла, у процесі набуття досвіду художнього спілкування. Передбачає чергування різних видів художньої діяльності (репродуктивних і пошукових, індивідуальних і фронтальних), виконання завдань різного ступеня складності. Важливого значення на даному етапі, на думку О.П.Рудницької, набуває зв'язок пізнавальної діяльності з розвитком емоційно-почуттєвої сфери особистості, її здатності до естетичного переживання мистецтва у взаємозв'язку з формуванням умінь аналізувати образний зміст творів. Учитель оцінює діяльність школярів таким чином, щоб чергувати у них мотиви та емоції з позитивною і негативною модальністю (задоволеність і незадоволеність), спонукаючи учнів до активного пошуку, до самоконтролю і самооцінки.

На завершальному етапі уроку, як зазначає А.К.Маркова, важливим є вихід учнів із пізнавальної діяльності з позитивним особистим досвідом,

виникнення в кінці уроку позитивної установки на подальше навчання – позитивної мотивації перспективи. Це стає можливим через посилення оцінної діяльності самих учнів у поєднанні з розгорнутою диференційованою відміткою учителя. Даний етап характеризується закріпленням післядії отриманої художньої інформації. Він спрямований, на думку О.П.Рудницької, на активізацію вмінь самопізнання учнем власних емоційних реакцій, самооцінки свого відношення до мистецтва, самоусвідомлення себе як особистості.

Отже, важливими чинниками процесу формування пізнавального інтересу в навчальному процесі виступають особистість учителя, колективна навчальна діяльність, врахування індивідуальних і вікових особливостей учнів, створення ситуації успіху, атмосфера довіри в процесі навчального спілкування й пізнання. Ряд дослідників вказують на певну етапність процесу формування пізнавального інтересу, його обумовленість змістом навчального матеріалу, спеціальною організацією навчального процесу, яка передбачає стимулювання пізнавальної мотивації у різний спосіб протягом всього уроку.

У підсумку можна зазначити, що роль інтересу в пізнанні музики та шляхи його формування досліджувались лише в аспекті традиційного, безкомп'ютерного навчання. У наш час виникла нагальна потреба повернутись до розгляду проблеми пізнавального інтересу в нових умовах – умовах інформатизації освіти, адже встановлено, що таке навчання принципово відрізняється від традиційного характером діяльності, засобами її реалізації та формами організації.

1.3 Аналіз практики використання мультимедійних технологій в системі музичної освіти

Нова парадигма освіти, що спрямована на організацію самостійної пізнавальної діяльності учнів, розвиток критичного мислення, культури спілкування, тісно пов'язана з процесами інформатизації сучасного суспільства. Цей глобальний соціальний процес характеризується домінуванням у сфері суспільного виробництва таких видів діяльності як збирання, накопичення, продукування, обробка, зберігання, передача та застосування інформації на основі сучасних засобів мікропроцесорної та обчислювальної техніки та різноманітних засобів інформаційного обміну [40, 11].

Інформатизація освіти являє собою процес забезпечення сфери освіти методологією та практикою розробки та оптимального використання сучасних інформаційних технологій, орієнтованих на реалізацію психолого-педагогічних цілей навчання та виховання [217, 152]. Проблема застосування інформаційних технологій в освіті досліджувалася у працях М.Ю.Бухаркіної, Б.С.Гершунського, Р.С.Гуревича, М.І.Жалдака, Т.В.Корнілової, М.П.Лапчика, В.М.Мадзігона, Ю.І.Машбиця, В.М.Монахова, О.Я.Савельєва, Г.К.Селевка, О.К.Тихомирова, Г.В.Фролової.

Важливим фактором, що впливає на розвиток інформатизації освіти, стала поява технології мультимедіа, яка активно розвивається з кінця 1980-х років. Технологія мультимедіа є одним із засобів інформаційних і комунікаційних технологій. Загальна теорія використання мультимедіа в освіті розроблена В.М.Агеєвим, В.П.Беспальком, В.Ю.Биковим, Б.С.Гершунським, П.М.Жданович, Г.М.Клейманом, Р.Е.Мейєром, А.Паівіо, Р.В.Селезньовою; вплив мультимедійних технологій на психологічний розвиток особистості досліджували Ю.Д.Бабаєва, О.В.Вітюк, Г.С.Костюк, Л.Н.Ланда, Б.Ф.Ломов, Є.Д.Маргуліс, Ю.І.Машбиць, О.К.Тихомиров, Н.Ф.Тализіна, В.М.Харченко; основні методичні принципи побудови комп'ютерних навчальних технологій

розглянули в своїх працях О.О.Андрєєв, Д.В.Зарецький, І.І.Мархель, М.Д.Нікандров, В.О.Петрушин.

Сутність мультимедіа, її специфіку необхідно розглядати у зв'язку з поняттям інформації. Термін «інформація» (з лат. informatio – роз'яснення) трактується як те, що знаходиться усередині форми [136, 11]. Це повідомлення, що передаються одними людьми іншим усним, писемним або іншим способом, сам процес передачі, отримання цих повідомлень [99, 1.1]. Під час роботи з комп'ютерною технікою на людину може впливати інформація різного типу – візуальна, звукова, сенсорна. Необхідність ефективної передачі такої різноманітної інформації в єдиному інформаційному ресурсі й обумовила виникнення мультимедіа.

Термін «*мультимедійні технології*» (англ.multimedia від лат.multum – багато, medium – засоби) має декілька визначень [14; 99]:

- особливий узагальнюючий вид інформації, яка поєднує в собі як традиційну статичну візуальну (текст, графіку), так і динамічну інформацію різних типів (мову, музику, відеофрагменти, анімацію і т.п.);
- технологія, яка описує порядок розробки, функціонування та застосування засобів обробки інформації різних типів;
- інформаційний ресурс, створений на основі технологій обробки та представлення інформації різних типів;
- комп'ютерне програмне забезпечення, функціонування якого пов'язане з обробкою і представленням інформації різних типів;
- комп'ютерне апаратне забезпечення, за допомогою якого стає можливою робота з інформацією різних типів.

Надалі в аспекті досліджуваної проблеми термін «мультимедійні технології» ми будемо розглядати у трактуванні його Л.М.Масол, яка під мультимедіа розуміє комплекс інформаційних технологій – апаратних і програмових засобів, що надають можливість користувачеві працювати в діалоговому режимі з різними типами інформації (графікою, текстом, звуком,

відео), організованими в єдину систему. Обробка і збереження такої інформації, як зазначає дослідниця, здійснюється в єдиній цифровій формі [150, 2].

Інтегративна властивість мультимедіа об'єднувати різні типи інформації дозволяє впливати на кілька органів чуття, що викликає підвищений інтерес та увагу, сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню інформації. Ще Я.А.Коменський у своїй праці «Велика дидактика» писав: «...Все, що тільки можна, давати для сприймання чуттям, а саме: видиме – для сприймання зором, чутне – слухом, запахи – нюхом, доступне дотикові – через дотик. Якщо будь-які предмети відразу можна сприйняти кількома чуттями, нехай вони відразу сприймаються кількома чуттями...» [111, 159].

Психологічні дослідження показують, що чим більше аналізаторів задіяно в сприйнятті інформації, тим глибшим і тривалішим буде її запам'ятовування. У різних людей домінуючим може бути той чи інший аналізатор в залежності від їхніх індивідуальних особливостей, хоча переважаючим у сприйнятті інформації все-таки є зоровий аналізатор (приблизно 90% всіх відомостей про навколишній світ людина отримує за допомогою зору, 9% – за допомогою слуху і тільки 1% – за допомогою інших органів відчуттів). Крім того, з усіх видів пам'яті у більшості людей найбільше розвинена зорова, особливо у дітей. Базуючись на особливостях фізіології вищої нервової діяльності та основаної на них психології людського сприйняття, вчені стверджують, що найбільш висока якість засвоєння інформації досягається за умов комплексного поєднання роботи якомога більшої кількості аналізаторів (тільки слухаючи, людина запам'ятовує 15% інформації, тільки дивлячись – 25% інформації, а слухаючи та дивлячись одночасно – 65%) [221, 55-56].

Ще однією специфічною властивістю мультимедіа, поряд з інтегративністю, є *інтерактивність* (з англ. interaction – взаємодія), яка передбачає діалог програми з користувачем, отримання ним додаткової інформації у вигляді підказок, можливість керування послідовністю та швидкістю подання інформації [221, 55]. Інтерактивність пов'язана зі здатністю до лінійного або нелінійного (гіпертекстового) подання інформації (вікі,

електронний посібник). На відміну від лінійного способу представлення (наприклад, кіно), який не передбачає впливу того, хто сприймає на хід і послідовність виведення інформації, нелінійний спосіб уможливорює взаємодію людини із засобом відображення мультимедійних даних. Інтерактивність мультимедіа, властивий їй перехід від жорстко фіксованого тексту до «м'якого», здатного до трансформування, на думку дослідників, певним чином впливає на формування і розвиток психічних структур людини, в тому числі і мислення [116]. П.Нортон зазначає, що друкований текст, побудований на принципах абстрагування змісту від дійсності і в більшості мов організований фраза за фразою в порядку читання зліва направо, формує мислення аналітичне, предметне, ієрархічне, раціональне. Інші засоби комунікації – телекомунікації, мультимедіа, мають структуру, яка значно відрізняється від структури друкованого тексту і орієнтує на образність, емоційність, нераціональність. Це створює можливості для розвитку особливого, за Р.Арнхеймом «візуального мислення» [217, 187].

Така властивість мультимедіа як *гнучкість* дозволяє учням індивідуально змінювати настройки програми, встановлювати швидкість подання матеріалу, повертатися до вже вивченого, що створює невичерпні можливості для реалізації принципів індивідуалізації та диференціації у навчанні.

Отже, перераховані специфічні властивості мультимедіа (інтегративність, інтерактивність, гнучкість) дозволяють зробити висновки про неабиякий потенціал цих сучасних технологій в освітньому середовищі. На відміну від суто інформаційного викладу навчальної інформації – послідовного подання і пасивного сприймання «готових» систематизованих знань, що властиве більшості аудіовізуальних засобів і вимагає від учня лише репродуктивного мислення, особливість побудови мультимедійних програм передбачає особисте, розумово активне ставлення учнів до змісту програми, спонукає їх аналізувати зміст представленої інформації, активізує процес пізнання та засвоєння знань шляхом самостійної побудови «дерева» отримання потрібної інформації й поступового занурення в банк даних і знань, який міститься у використовуваній

програмі чи навчальному середовищі. Доцільно зазначити, що особливої актуальності набуває проблема застосування мультимедійних технологій у процесі навчання учнів підліткового віку, адже саме школярам цієї вікової групи властиве надмірне захоплення комп'ютерними іграми та спілкуванням у соціальних мережах. Ознайомлення підлітків із можливостями застосування інформаційних технологій у власній освітній та самоосвітній діяльності, набуття ними відповідних практичних умінь і навичок стають в умовах сьогодення одними з важливих завдань сучасної школи.

Розглянемо основні типи апаратних і програмових мультимедійних засобів, що можуть використовуватись з освітньою метою.

До апаратних (технічних) мультимедійних засобів відноситься комп'ютер і периферійні пристрої (акустична система, звукова карта, мікрофон, принтер, сканер, фото та відеокамера) [99, 1.2]. Комп'ютер при цьому виступає універсальним засобом обробки інформації, адже він здатен виконувати цілий спектр операцій як з інформацією одного типу, так і з інформацією різних типів, тобто мультимедійною (звуковою, текстовою, графічною, відео, фото).

До спеціалізованих мультимедійних апаратних засобів можна віднести мультимедіа-проектор та інтерактивну дошку, використання яких спрямоване на підвищення ефективності освітнього процесу. Призначення мультимедіа-проектора – виводити інформацію з комп'ютера на великий екран, що створює сприятливі умови під час роботи з великою аудиторією. Такий проектор не потребує повного затемнення класної кімнати. Інтерактивна дошка (SMART Board) об'єднує у собі функції традиційної шкільної дошки та чутливого до дотику екрану, який дозволяє відтворювати інформаційні дані та графічно їх коментувати. Основними інструментами програмного забезпечення такої дошки є записна книжка, засіб відеозапису, відеоплеєр, додаткові маркерні інструменти, віртуальна клавіатура [99, 2.2].

В якості програмових мультимедійних засобів розрізняють програмне забезпечення для створення мультимедіа та мультимедійні ресурси [99, 2.4]. Практично всі інформаційні ресурси, опубліковані в комп'ютерних мережах є

мультимедійними [99, 2.1], тому їх теж можна віднести до групи мультимедійних ресурсів.

Програмне забезпечення для створення мультимедійних ресурсів включає HTML-редактори (стандартна мова розмітки гіпертексту), мови програмування VRML (Virtual Reality Modeling Language) (об'ємні тривимірні об'єкти) та Java (інтерактивна графіка та анімація), CGI (Common Gateway Interface) (збирання інформації та створення баз даних), програми-редактори FrontPage, mPower, HyperStudio та Web Workshop Pro [99, 2.4]. Такі програми як PowerPoint (створення комп'ютерних презентацій) та Word (текстовий редактор) пакету Microsoft Office теж можуть бути використані для створення простих мультимедійних презентацій.

Розглянуте програмне мультимедіа-забезпечення дозволяє створювати освітні електронні мультимедіа-ресурси, а за допомогою апаратних (технічних) мультимедійних засобів відбувається їх безпосереднє застосування у навчальному процесі. Під мультимедіа-ресурсом ми розуміємо такий вид електронного ресурсу, в якому скомбіновано декілька типів даних (будь-які сполучення тексту, звуку, графіки, відео та анімації, а також організація гіперпосилань) [8, 39]. В якості мультимедіа-ресурсу може виступати як готова мультимедійна продукція, так і мережеві інформаційні ресурси.

На думку В.П.Волинського [53] класифікацій освітньої мультимедійної продукції може бути декілька, залежно від того, що обирається за класифікаційну ознаку. До найбільш застосовуваних і основних ознак автор відносить інформаційно-навчальні функції, предметну галузь та специфіку базової архітектури [53, 19].

Предметна класифікація надає можливість чітко визначати, для вивчення яких предметних дисциплін призначена мультимедійна продукція (наприклад, для вивчення хімії, фізики, історії і т.п.).

Інформаційно-навчальна класифікація [53; 100] вказує на дидактичне призначення засобів мультимедіа і розділяє їх на:

- демонстраційно-моделюючі (фронтальна демонстрація моделі об'єкту

- вивчення);
- діагностуючі (визначення рівня навчальних досягнень);
  - навчально-тренувальні, ігрові (створення діяльнісного предметно-орієнтованого середовища для закріплення усвідомлених знань, формування вмій, навичок їх застосування у практичній діяльності)
  - довідниково-інформативного призначення (різноманітні бази даних для доповнення підручників і навчальних посібників);
  - комбіновані (містять у своїх змістових і операційно-діяльнісних компонентах усі вищеперераховані призначення, що структуровані відповідно до закономірностей дидактичного процесу і виконання поставлених завдань).

Класифікація за ознакою базової архітектури, на думку В.П.Волинського, це фактично розподіл навчальних програмових засобів за особливостями побудови сценарію та структури представлення інформації, методики подачі інформації, особливостей постановки пізнавальних завдань та їх розв'язання. Відповідно до цієї класифікації виділяють: електронний довідник, електронний навчальний засіб, електронний навчальний посібник, електронний діагностуючий навчальний педагогічний програмний засіб, комбінований навчальний педагогічний програмний засіб, комплексні пакети педагогічних програмних засобів і т.п..

Впровадження мультимедійних технологій у систему освіти в умовах сьогодення відбувається за двома напрямками [99, 3.1]. Згідно з першим, освітні мультимедійні засоби використовуються з метою підтримки в межах традиційної системи методів і виступають як засіб інтенсифікації навчання, забезпечення індивідуалізації в навчальному процесі та часткової автоматизації діяльності вчителя щодо контролю, оцінювання та обліку навчальних досягнень учнів.

Другий напрямок характеризується більш складними процесами, пов'язаними зі зміною змісту освіти, переглядом методів і форм організації навчального процесу. Застосування мультимедіа за обома напрямками

можливе, якщо розглядати навчання тільки як організацію умов для засвоєння учнями з допомогою учителя тих чи інших форм спілкування та діяльності. В аспекті ж особистісно орієнтованого підходу, за яким навчання – це розвиток, становлення особистості через самовизначення та максимальне усвідомлення характеру діяльності, впровадження мультимедіа можливе тільки через формування педагогічної культури нового типу, культури, яка потребує оновлення змісту освіти, підходів і методів, організаційних форм навчання.

Застосування мультимедійних технологій, на думку дослідників (П.К.Король, Р.С.Гуревич, Ю.І.Машбиць) [116; 155], завжди певним чином змінює функції учителя й учня, привносить зміни в організацію самого навчального процесу.

Функції учителя зазнають змін завдяки перерозподілу їх між педагогом і комп'ютером. Так, за умов використання одного комп'ютера, учитель виконує всі функції з управління навчальною діяльністю учнів, в комп'ютерному ж класі він на деякий час поступається керуючими функціями, і учень безпосередньо взаємодіє з комп'ютером. Дидактичні можливості мультимедіа в такому випадку полягатимуть у:

- передачі знань учням,
- управлінні їх навчально-пізнавальною діяльністю,
- стимулюванні цієї діяльності,
- здійсненні контролю та перевірки засвоєння навчального матеріалу, його корекції в процесі викладання [100, 23].

Окрім того, в умовах комп'ютерного навчання діяльність учителя зумовлюється типом і можливостями мультимедійних технологій, які застосовуються на уроці. Завдяки документальній переконливості, концентрованості викладу та специфічному структуруванню мультимедіа-ресурсів учні засвоюють значний обсяг навчальної інформації за порівняно короткий час, що звільняє вчителя від потреби давати тривалі пояснення того, що з достатньою повнотою розкрито за допомогою екранних та звукових засобів.

Нові інформаційні технології навчання надали учням більші можливості для пошуку шляхів розв'язування задачі (завдяки візуалізації та прискоренню процесу екстеріоризації задуму, його представлення у вигляді малюнка або схеми), отримання необхідної інформації без звернення до учителя, здійснення дослідницької і творчої діяльності, позбавили остраху зробити помилку. О.К.Тихомиров, досліджуючи проблему спілкування в умовах комп'ютеризованого навчання, акцентує увагу на можливості індивідуалізованого діалогу учня та комп'ютерної програми, пристосуванню останньої до своєрідності діяльності конкретного школяра [115].

На думку Ю.І.Машбиця [155, 35-36], невичерпні можливості візуалізації (об'єктів, що вивчаються, способу оперування цими об'єктами), якими володіють мультимедіа-технології, призвели до суттєвих змін методів і організаційних форм навчання. Нові інформаційні технології навчання дозволяють:

- забезпечити в процесі засвоєння нових знань включення учня в процес міркування, що його моделює комп'ютер, стимулювання його внутрішнього діалогу;
- ефективно використовувати знання різного типу, надаючи учневі змогу користуватися будь-яким довідниковим та ілюстративним матеріалом (коментарі і пояснення, цитати і довідки, самі тексти і вказівки, у який спосіб можна їх одержати);
- успішно застосовувати різні способи управління навчальною діяльністю;
- значно збільшити число різноманітних типів навчальних задач.

Мультимедійні технології викликали до життя й нові організаційні форми навчання, наприклад, електронні онлайн-конференції, дослідницьку проектну діяльність за допомогою мережевих технологій. Вони дозволяють учителю гнучко змінювати форми взаємодії з учнями – варіювати фронтальні, групові, індивідуальні форми діяльності, поле самостійності учня, надавати учню можливості працювати в індивідуальному темпі.

Урок із використаннями комп'ютера, як зазначає Г.К.Селевко [217], передбачає дещо іншу у порівнянні з традиційною його організацію. Першочерговим завданням виступає залучення учнів до самостійного вивчення предмету, розвиток уміння орієнтуватися у великому потоці інформації, аналізувати її. На уроці мультимедійні ресурси можуть використовуватись у різноманітних навчальних ситуаціях: перед вивченням чи після вивчення навчальної теми; на початку або наприкінці уроку; повністю або окремими фрагментами; у поєднанні з іншими засобами. Під час пояснення нового матеріалу перевага надається демонстраційним презентаціям, які допомагають підвищити зацікавленість, підтримати увагу. Етап повторення вивченого передбачає застосування банків даних, довідниково-інформаційних мультимедіа-продуктів і аналогічних засобів, представлених у телекомунікаційних мережах. Це створює умови для більш глибокого вивчення навчального матеріалу, для створення проектів, підготовки доповідей, виступів. З метою здійснення контролю знань використовуються тестуючі програми, для представлення результатів роботи – технології гіпертексту та гіпермедіа.

Отже, варіанти застосування мультимедіа у навчанні досить широкі та різноманітні. Але навіть при досконалій науково-методичній спрямованості мультимедійних технологій тільки учитель визначає дидактичні можливості та методичні варіанти їх оптимального використання у певних навчальних ситуаціях під час розв'язання різноманітних пізнавальних завдань.

Мультимедійні технології мають значний потенціал для застосування в сфері музичної освіти. Інформаційний підхід (опис систем різноманітної природи за допомогою понять і термінів інформатики) до аналізу творів мистецтва (М.Н.Афасіжев, Л.В.Літвінцева, А.Моль, Б.М.Петров, В.Г.Федотова та інш.) дозволяє розглядати твір мистецтва як об'єкт, що містить інформацію певного типу, яку ряд дослідників відносять до художньо-естетичної. З позиції такого підходу художньо-естетичну інформацію музичного твору, відповідно до такої специфічної ознаки як канал сприйняття, можна трактувати як аудіо-образну, а музично-драматичного твору (опери, балету) як аудіовізуально-

образу [136, 64]. На думку російської дослідниці Т.М.Сумінової, використання гіпертекстових, гіперграфічних та мультимедійних форм представлення інформації дозволяє з найбільшим потенціалом зберігати, примножувати і транслювати різноманітні інформаційні матеріали артосфери, до яких можна віднести твори музичного та музично-драматичного мистецтва. Дані твори є предметом вивчення шкільної дисципліни «Музичне мистецтво» і передбачають вплив на різні аналізатори сприйняття [224, 17].

Окрім того, застосування мультимедіа в музичній освіті завдяки своїм специфічним властивостям дозволяє значно підвищити наочність у навчанні, зробити доступним такий матеріал, який раніше, за традиційних умов, був важкодоступним або взагалі недоступним, посилити емоційний вплив, сприяє поглибленню міжпредметних зв'язків, інтенсифікації роботи учнів, підвищенню темпу вивчення навчального матеріалу, збільшенню обсягу самостійної роботи на уроці, уможлиблює застосування нових методів і форм організації навчальної діяльності учнів та забезпечення індивідуалізованого та диференційованого підходу. Інформаційні технології дозволяють по-новому використовувати на уроках музики текстову, звукову, графічну та відеоінформацію, збагачують методичні можливості уроку, дозволяють проводити його на сучасному рівні [192, 119].

Проблему впровадження мультимедійних технологій у систему музичної освіти вивчали Н.Д.Белявіна, М.А.Дергач, Л.М.Масол, В.М.Мацур, Ю.В.Петелін, І.Б.Пясковський, І.В.Сокол, Н.С.Сушкевич, М.М.Ходос, О.А.Чайковська, М.І.Чембержі, С.В.Шип, В.В.Штепа та інші. Дослідження останнього часу висвітлюють різні аспекти даного питання. В них розглядаються дидактичні можливості використання мультимедійної продукції різного типу (О.Бороздін, О.Гумінська, Г.Дубогризова, Т.Зятяміна), спеціального програмного забезпечення, зокрема програм для створення комп'ютерних презентацій, у роботі учителя та учнів (О.Базелюк, О.Тарачева, Н.Півнева), особливості музичного навчання на основі цифрового інструментарію (І.Красильніков) [13; 36; 69; 75; 89; 121; 192; 230].

Російський дослідник І.Красильніков виділяє два напрямки застосування комп'ютера в музичній освіті – музична інформатика та електронна (комп'ютерна) музика [121, 37]. Музична інформатика розглядає комп'ютер як засіб для вирішення завдань в різноманітних сферах музичної (композиторської, виконавської, звукорежисерської), музикознавчої та музично-педагогічної діяльності. В другому ж напрямку – електронній музиці – комп'ютер і побудовані на його основі пристрої виступають як музичні інструменти особливого роду. Виходячи із завдань загальної музичної освіти, ми розглядатимемо проблему застосування мультимедіа з позиції музичної інформатики у музично-педагогічній діяльності.

Існує декілька класифікацій мультимедійної продукції, призначеної для використання в сфері музичної освіти. В.В.Штепа розрізняє музичні редактори, енциклопедії, ігрові програми, тести і вікторини, комбіновані засоби; О.О.Бороздін – музичні програвачі, програми для співу караоке, музичні конструктори, музичні енциклопедії, навчальні програми, програми для імпровізування, групового музикування та створення музики. Узагальнюючи, всі мультимедійні продукти даного спрямування умовно можна поділити на музично-освітні, навчально-ігрові та довідниково-інформаційні.

До групи *музично-освітніх* мультимедійних продуктів ми віднесли навчальні та тренувально-закріплюючі програми, музичні конструктори, програми для групового музикування, імпровізування та створення музики.

Навчальні та тренувально-закріплюючі програми знайомлять учнів з основами музичної грамоти, такими музичними поняттями як ритм, мелодія, гармонія, динаміка, форма, звучанням музичних інструментів, історією створення музичних творів, можуть містити тести для перевірки елементарних знань нотної грамоти. Зразками навчальних та тренувально-закріплюючих програм є «Твинисы. Весёлые нотки», «Клиффорд. Угадай мелодию», «Сен-Санс. Карнавал животных», «Музыкальный класс», англomовні програми Lenny's Music Tools, A musical Tutorial. До навчальних програм можна також віднести педагогічні програмні засоби, які є комбінованими мультимедійними

продуктами та містять інформаційні та контролюючі розділи. Унікальним у цьому плані є вітчизняний ППЗ «Музичне мистецтво», розроблений до всього курсу музичного навчання з 1-го по 8-й клас. Даний засіб є своєрідним мультимедійним підручником, який містить мультимедійні уроки відповідно до діючої програми, довідникову інформацію, «Конструктор уроків» для редагування запропонованих розробниками уроків [162].

Музичні конструктори дозволяють конструювати музику з окремих готових музичних фрагментів-блоків (одноголосні чи багатоголосні такти, гармонійні, метро-ритмічні, фактурні формульні звороти). Серед програм даного спрямування можна виділити продукти від eJaj – Ibiza Summer Session, Dance, Творчі завдання з музичного конструювання містить також розділ «Кіберсинтезатор» інтерактивної програми «Музыкальный класс». Перевагами даних програм є достатня простота, доступність та висока якість створюваних композицій; можливість працювати індивідуально чи виконувати завдання групами; перевірка виконання завдань в ігровій формі. На думку О.Чайковської, «звукові конструктори» стимулюють творчий пошук, розвивають уяву і сприяють творчому мисленню, створюють сприятливий емоційний клімат протягом усього заняття, що позитивно впливає на весь процес навчання [247, 26].

Група програм для колективного музикування, імпровізування та створення музики представлена такими продуктами: DoReMix, DRGN, Microsoft Music Producer, Magix Music Maker, Making Music, Visual Arranger, розділ «Комп'ютерне фортепіано» інтерактивної програми «Музыкальный класс», музичний редактор «Шарманщик». Докладну характеристику дидактичних можливостей цих програм подають в своїх дослідженнях О.Бороздін та О.Чайковська [36; 247]. Програми DoReMix, Microsoft Music Producer призначені для створення музики (готові фрази, вибір параметрів: складу виконавців, стилю, темпу, характеру, зміни емоцій). За допомогою Magix Music Maker можна імпровізувати в реальному часі, створювати «оркестр» з групи учнів, а програма DRGN надає можливість спільно

музикувати за комп'ютерами, які об'єднані в інформаційну мережу (локальна, Інтернет). Visual Arranger, «Комп'ютерне фортепіано», програма «Шарманщик» дозволяє не тільки грати на віртуальній клавіатурі, змінюючи тембри, а й імпровізувати, записувати і потім прослухувати створений музичний твір.

Також у дану групу програм, на наш погляд, варто включити програми для співу в режимі караоке, які використовуються для сольного та групового співу. Дані програмні продукти побудовані за єдиним принципом – програється музичний супровід, який не містить вокал, а на екран виводиться текст пісні. Найбільш масштабною, на думку А.О.Бороздіна [36], є програма VocalJam (Росія). Її плюсами можна назвати можливість оцінки в балах, запис вокалу, покращений звук, відео караоке, швидкий пошук пісень, курс російського сольфеджіо, навчання читанню нот. Такі караоке-програвачі як GalaKar, Vanbasco's karaoke можуть транспонувати мелодії пісень та змінювати темп, а за допомогою програми KarMaker можна самому записати необхідний музичний супровід до пісні.

Особливістю мультимедійних продуктів *навчально-ігрового* спрямування є можливість поєднувати захоплюючу гру з навчанням і творчістю. Такі музичні інтерактивні ігри та програми як «Видатні композитори світу», «Щелкунчик», «Алиса и Времена года», «Волшебная флейта» надають учням можливість познайомитися з шедеврами світової музичної класики, історією їх створення, цікавими фактами з життя композиторів, виконати завдання, що спрямовані на тренування музичного слуху та пам'яті, розвиток критичного мислення.

Група мультимедіа-продукції *довідниково-інформаційного* призначення представлена такими електронними музичними енциклопедіями як «Шедевры классической музыки», «Энциклопедия классической музыки», «Энциклопедия популярной музыки Кирилла и Мефодия», «Полная энциклопедия джаза», розділами «Большой энциклопедии Кирилла и Мефодия». Особливістю даних енциклопедій виступає те, що вони вміщують великий обсяг добре структурованої різноманітної інформації (текст, ілюстрації, аудіо-,

відеофрагменти), включають мультимедіа-діаграми, хронологічні таблиці, екскурсії, вікторини. Пошук полегшує система гіперпосилань, наявність переліку необхідних інтернет-ресурсів.

Українськими дослідниками розроблені такі авторські мультимедійні продукти:

- *навчальні програми за курсом сольфеджіо*: Н.Д.Белявіна «Чарівна музична сходинка» (формування ладового мислення на основі використання методу візуалізації музичної моделі ладових відносин), І.В.Сокил, С.В.Шип «Урок сольфеджіо. Слуховий аналіз» (формування моделі звуковисотних співвідношень в музиці);
- *інформаційно-пошукові навчальні програми та енциклопедії*: М.А.Дергач «Меса», «Тест-тренажер», контролююча програма «Контроль» (використання гіпертексту у вивченні історії музики та аналізу музичних творів), О.А.Чайковська «Українські музичні інструменти» (історія створення музичних інструментів різних епох, мультимедійна галерея, контролюючо-оцінний компонент, початкова школа), Н.Д.Белявіна «Первинні музичні жанри. Танець» (історико-теоретичні відомості про вид танцювального жанру, початкова школа), І.Б.Пясковський «Музичне мистецтво України» (перелік творів за жанрами, відомості про автора твору, аналітичний опис виду та жанру обраного музичного твору).

Можна констатувати, що на сьогодні розроблено достатньо мультимедійної продукції різних типів, призначеної для використання в сфері музичної освіти. Дана програмова продукція дозволяє учителю організувати навчальний процес відповідно до сучасних освітніх стандартів. Проте доцільно зазначити, що, попри існуюче різномаяття програмових освітніх засобів, можливості їхнього використання саме в сфері загальної музичної освіти вельми обмежені. По-перше, значна частина вітчизняної мультимедійної продукції даного спрямування є авторськими розробками, недоступними пересічному учителю музичного мистецтва. По-друге, більшість музично-освітніх програм спрямовані на розвиток спеціальних музичних умінь і

навичок, що орієнтує на їхнє застосування в спеціалізованих музичних навчальних закладах, або в шкільній позакласній/факультативній роботі. По-третє, розроблені навчально-ігрові мультимедійні програми в основному розраховані на учнів початкової школи, що обмежує можливості їхнього використання для музичного навчання підлітків. Окрім того, досить актуальною залишається проблема оснащення шкіл необхідним технічним обладнанням та програмним забезпеченням, необхідним для застосування розробленої мультимедійної продукції.

Робота зі вказаною мультимедійною продукцією та навчальним програмним забезпеченням передбачає використання таких апаратних мультимедійних засобів, як комп'ютер, мультимедіа-проектор, інтерактивна дошка, мікрофони та акустична система. Широкі можливості для застосування в сфері музичної освіти мають телекомунікаційні технології, зокрема мережа Інтернет. На думку О.Тарачевої, використання інтернет-ресурсів привносить багато нового в навчальний процес, адже у вчителя і учнів з'являється доступ до необмежених ресурсів – електронні бібліотеки і музеї, газети, журнали всього світу, наукові та творчі лабораторії, пам'ятки культури і останні новини планети. Інтернет відкриває нові можливості для розвитку, самоосвіти, цікавого змістовного спілкування та постійного вдосконалення [230, 43]. Творчий учитель музичного мистецтва обов'язково використовує у своїй роботі й додаткове програмне забезпечення – програми для створення комп'ютерних презентацій, для роботи зі звуком, відео, графікою, програми-оболонки для створення навчальних і контролюючих програм. Це дозволяє йому ставати автором власних мультимедійних розробок, але й вимагає володіння певними знаннями та уміннями.

Отже, аналіз практики використання мультимедійних технологій в системі музичної освіти та власний досвід викладання у загальноосвітній школі дозволив нам виявити певні протиріччя, які є актуальними на сучасному етапі впровадження мультимедіа в сферу загальної музичної освіти.

Це, передусім, протиріччя між:

- потребою загальної музичної освіти в якісній мультимедійній продукції, яка відповідає вимогам чинної навчальної програми, і призначенням більшості мультимедійних засобів, що зорієнтовані на спеціалізовані заклади і спрямовані на вирішення завдань спеціальної музичної освіти (наприклад, на засвоєння нотної грамоти);
- необхідністю вільного доступу учителя музики до ліцензованої україномовної мультимедійної продукції різних типів і недостатнім розповсюдженням вітчизняної програмової продукції, переважаюча більшість якої – це приватні продукти, а вільний доступ можливий до ресурсів російського виробництва та програм, що мають англійський інтерфейс;
- дидактичними вимогами до мультимедійних засобів і програм навчального спрямування та характерними властивостями розробленої програмової продукції, яка в основному призначена для музичного навчання дітей молодшого шкільного віку, і використання якої вимагає спеціальних умінь і значних витрат часу, непередбачених у процесі класно-урочного навчання;
- потребою в оснащенні загальноосвітніх навчальних закладів необхідним апаратним забезпеченням для використання мультимедійних ресурсів і недостатньою укомплектованістю шкільних аудиторій відповідною технікою;
- бажанням учителя музики застосовувати мультимедійні технології у власній педагогічній діяльності та відсутністю у нього необхідних умінь і навичок роботи з комп'ютерною технікою, готовою мультимедійною продукцією, а за потреби – з додатковим програмним забезпеченням.

У підсумку зазначимо, що впровадження мультимедійних технологій у систему загальної музичної освіти виступає необхідним чинником розвитку та вдосконалення освітнього процесу в умовах сьогодення. У порівнянні з іншими технічними засобами мультимедіа, завдяки своїм специфічним властивостям,

має потенційно більші можливості для застосування у навчальному процесі з метою формування пізнавального інтересу.

Шляхи вирішення протиріч, притаманних сучасному процесу впровадження мультимедійних технологій в систему загальної музичної освіти, ми вбачаємо у покращенні стану забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів необхідним комп'ютерним обладнанням, наданні методичної допомоги учителям музичного мистецтва, озброєнні їх такими знаннями, вміннями й навичками, які б дозволили ефективно застосовувати наявні мультимедійні засоби, телекомунікаційні технології, використовувати додаткове програмне забезпечення для створення власної мультимедійної продукції.

Висновки до першого розділу

Проблема інтересу є однією з фундаментальних у філософії, соціології, психології, педагогіці та методиці, адже його наявність виступає одним із основних факторів гармонійного й всебічного розвитку особистості.

Інтерес у філософських і соціологічних дослідженнях постає як єдність суспільного і індивідуального, об'єктивного і суб'єктивного, вродженого і трансцендентного. У психологічній науці його визначають як інтегративне динамічне утворення особистості, що має складну структуру (поєднання емоційних, вольових, інтелектуальних, регулятивних, мнемічних процесів) і якому притаманна специфічна вибірковість і спрямованість.

Пізнавальний інтерес розуміють перш за все як прагнення, потяг до знань, що виникає з активного ставлення до предметів або явищ дійсності в процесі навчальної діяльності. Ми трактуємо *пізнавальний інтерес підлітків на уроках музичного мистецтва* як вибіркоче ставлення особистості до музики з метою виявлення та засвоєння індивідуально цінного, значимого в процесі музично-пізнавальної діяльності, якому властиві інтелектуальна активність, цілеспрямоване прагнення до самостійного пошуку нових знань, емоційне захоплення процесом пізнання, здійснення вольової саморегуляції та самооцінювання.

У його структурі можна виділити такі компоненти:

- мотиваційно-цільовий (стійкість пізнавальної мотивації, сформованість навичок цілепокладання),
- емоційно-ціннісний (емоційне ставлення до пізнавального процесу, широта ціннісних вподобань, сформованість музичного тезаурусу),
- діяльнісно-пошуковий (прагнення до здійснення пошуково-дослідницької діяльності, сформованість навичок самостійного вирішення пізнавальних завдань),
- регулятивно-вольовий (активність, прояв вольових якостей особистості, сформованість навичок рефлексії).

Підлітковий вік є сензитивним періодом розвитку прагнення особистості до самостійної музичної діяльності. Саме в цьому віці починають формуватися стійкі пізнавальні інтереси. Сприятливі передумови для цього створює поява таких новоутворень даного віку, як прагнення до експериментування, висування гіпотез, здатність підлітків вирішувати складні пошукові завдання, активне становлення їхньої емоційно-ціннісної сфери та рефлексивних навичок.

Формування пізнавального інтересу – це система цілеспрямованих впливів, які викликають якісні зміни в тих чи інших характеристиках інтересу і обумовлені змістом навчання, процесом навчальної діяльності та відносинами, що складаються між учасниками навчального процесу.

На сьогоднішній день значний потенціал для створення в навчальному процесі сприятливих умов формування пізнавального інтересу підлітків мають інформаційні технології, зокрема мультимедіа. Під поняттям *«мультимедійні технології»* ми розуміємо комплекс інформаційних технологій – апаратних і програмових засобів, що надають можливість користувачеві працювати в діалоговому режимі з різними типами інформації (графікою, текстом, звуком, відео), організованими в єдину систему. Використання мультимедійних технологій певним чином змінює функції учителя й учня, впливає на організацію самого навчального процесу.

Застосування мультимедіа в музичній освіті дозволяє значно підвищити наочність у навчанні, збільшити обсяг самостійної роботи на уроці, сприяє поглибленню міжпредметних зв'язків, уможлиблює застосування нових методів і форм організації навчальної діяльності учнів.

Для використання в сфері музичної освіти розроблено достатньо мультимедійної продукції різних типів: музично-освітні, навчально-ігрові, довідниково-інформаційні програмові засоби. Дана програмова продукція дозволяє учителю організовувати навчальний процес відповідно до сучасних освітніх стандартів.

Матеріали розділу висвітлено у статтях [169; 177; 178; 179].

РОЗДІЛ 2

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ПІДЛІТКІВ НА УРОКАХ МУЗИКИ

Дослідження методологічних і теоретичних основ формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики, аналіз шкільної практики дозволив розробити програму дослідно-експериментальної роботи з формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики засобами мультимедійних технологій, яка передбачала:

- 1) визначення критеріїв, показників і рівневих характеристик сформованості пізнавального інтересу підлітків до музичного мистецтва; проведення констатувального діагностування досліджуваного феномену;
- 2) розробку методики формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики засобами мультимедійних технологій;
- 3) здійснення експериментальної апробації розробленої методики (формувальний експеримент);
- 4) проведення контрольного та підсумкового діагностувань сформованості пізнавального інтересу підлітків;
- 5) аналіз отриманих результатів, їх порівняння; підведення підсумків дослідно-експериментальної роботи.

У даному розділі подано результати констатувального діагностування сформованості пізнавального інтересу підлітків на уроках музики відповідно до визначених критеріїв, показників і рівневих характеристик; розглянуто основні методи й педагогічні умови формування пізнавального інтересу; обґрунтовано доцільність використання мультимедійних технологій у цьому процесі; описані складові методики формування досліджуваної інтегративної якості особистості; охарактеризовані мультимедійні технології і визначено особливості їхнього застосування з метою формування пізнавального інтересу учнів 5-8 класів загальноосвітньої школи.

2.1 Критерії та рівні сформованості пізнавального інтересу підлітків на уроках музики

Діагностування сформованості певної якості потрібно проводити, визначивши основні її критеріальні ознаки [45, 91]. Критеріальні ознаки досліджуваного феномену, на думку дослідників, мають відповідати трьом основним вимогам. По-перше, критерії повинні бути наповнені змістом, по-друге, вони не повинні дублювати один одного та, по-третє, в результаті їх повинно бути достатньо для оцінювання даного педагогічного явища [231, 144]. Складність вирішення поставленого завдання обумовлена специфікою пізнавального інтересу як інтегративної якості особистості, поєднання в ньому суб'єктивної і об'єктивної складових.

Існує декілька підходів до визначення критеріїв сформованості пізнавального інтересу. Одні дослідники (А.Маркова, Н.Бібік) схильні поділяти параметри пізнавального інтересу за змістовними (широта, глибина) та динамічними (стійкість, дієвість) характеристиками. Інші дослідники визначають критерії сформованості інтересу відповідно до його компонентної структури (Ф.Савіна, Г.Щукіна), виокремлюючи когнітивну, емоційну та діяльнісно-практичну сторони прояву.

На основі розглянутих дефініцій та раніше визначеної компонентної структури пізнавального інтересу (п.1.1) критеріями сформованості пізнавального інтересу підлітків ми вважаємо:

- **стійкість пізнавальної мотивації** (характер навчальної мотивації, прагнення додатково спілкуватися з музикою, ставлення до музики як об'єкту пізнання);
- **сформованість навичок цілепокладання** (здатність до самостійного планування пізнавальної діяльності, цілеспрямованість, ініціативність у цілепокладанні);
- **ступінь емоційного ставлення до пізнавального процесу** (характер зовнішніх проявів, вигуки, ставлення до різних етапів пізнавального процесу);

- *широта ціннісних вподобань, сформованість музичного тезаурусу* (визначеність вподобань і критерії їх відбору, ступінь загальної музичної обізнаності та обсяг знань);
- *прагнення до здійснення пошуково-дослідницької діяльності* (пріоритетні види діяльності на уроці, характер запитань);
- *сформованість навичок самостійного вирішення пізнавальних завдань* (володіння алгоритмами вирішення пізнавальних завдань, самостійність здійснення пізнавальної діяльності);
- *активність, прояв вольових якостей* (реакція на ускладнення, міра зосередженості);
- *сформованість навичок рефлексії* (сформованість навичок самооцінювання, характер самооцінки).

Для фіксації результатів вимірювання відповідно до запропонованої С.С.Стивенсом і прийнятої зараз термінології [64, 16] ми використовували інтервальну шкалу. Прийняті нами критерії сформованості пізнавального інтересу дозволяють встановити 4 різних стани по кожному з показників і виразити їх кількісно в балах:

«1 бал» – показник несформований;

«2 бали» – показник рідко виявляється або помірно виражений;

«3 бали» – показник може виявлятися нестабільно або під впливом учителя;

«4 бали» – показник сформований, виявляється стабільно.

У результаті обробки даних вимірювання кожний учень набирає певну кількість балів. В учнів, які набрали від 1 до 17 балів, було визначено низький рівень сформованості пізнавального інтересу, в учнів, які набрали від 18 до 34 балів, – середній рівень, від 35 до 51 бала – достатній, від 52 до 68 балів – високий рівень. Дану шкалу ми визначили, враховуючи кількість показників і їхні балові еквіваленти. Критерії сформованості пізнавального інтересу, їхні показники та відповідні методи вимірювання наведені у додатку (дод.А).

У констатувальному вимірюванні брали участь 314 учнів 5-8 класів загальноосвітніх шкіл I-III ступенів №4 м.Бучі, №14 м. Ірпеня, №2 с/мт Немішаєве Київської області, 24 учителя музики загальноосвітніх закладів Київської області, 96 батьків учнів загальноосвітніх шкіл міст Буча та Біла Церква. Відповідно до поставлених завдань ми виділили 2 групи респондентів – експериментальну (160 учнів) і контрольну (154 учня).

З метою визначення стійкості *пізнавальної мотивації* ми використовували адаптовану методику Л.І.Божович, І.К.Маркової «Драбинка спонукань» [237], методи анкетування та бесіди.

Розглянемо результати вивчення характеру мотивації навчання (провідних мотивів) в учнів 5-8 класів (методика «Драбинка спонукань», дод.Б.1, №6). Проаналізувавши виконання запропонованого респондентам завдання ранжувати за ступенем значимості 8 тверджень, які стосувалися мети їх навчальної діяльності, можна констатувати, що перевага соціальних мотивів (уникнення невдач, отримання винагороди) спостерігалася у 75,3% учнів КГ та у 73,7% учнів ЕГ. У 12,4 % опитаних КГ та 11,8 % опитаних ЕГ виявлено негативне ставлення до навчального процесу взагалі (відповіді «мені навчатися не подобається»). Якщо розглянути показники по класах, то найвищий показник прояву пізнавальної мотивації зафіксований в учнів 5-х класів (75,6 %), а найнижчий – у восьмикласників (37,9%).

Прагнення додатково спілкуватися з музикою (слухати її, грати на музичних інструментах, співати) за результатами анкетування (дод.Б.1) зафіксовано тільки у 1,3 % опитаних КГ та 1,9% опитаних ЕГ. Виявлено, що у 23,4% респондентів КГ та 24,4% респондентів ЕГ це прагнення проявляється ситуативно. Більшість учнів КГ та ЕГ мають недостатньо виражене внутрішнє прагнення спілкуватися з музичним мистецтвом або взагалі його не проявляють.

На запитання учителя «Чи хотів би Ти відвідувати філармонію, театри опери та балету, дивитися фільми про життя і творчість відомих композиторів?» більшість учнів КГ та ЕГ (відповідно 75,3% та 73,7%) дали

негативну відповідь. За результатами проведеного спостереження (дод.Б.2) та бесіди музика в якості об'єкту пізнання цікавить лише 24,7% учнів КГ та 26,3% учнів ЕГ, інші учні ставляться до неї із споживацькою метою, з байдужістю або негативно.

На основі цих результатів ми можемо зробити висновок, що у більшості учнів КГ та ЕГ провідними мотивами навчання є не пізнавальні, а соціальні, інтерес до музики як до об'єкту пізнання у них обмежується відвідуванням уроку. Більше половини учнів КГ та ЕГ не мають внутрішнього прагнення спілкуватися з музичним мистецтвом, поглиблювати свої знання з музики. Завданням експериментальної роботи буде формування внутрішньої мотивації до пізнавальної діяльності, зменшення проявів мотивів уникнення невдач, очікування винагороди, ігнорування та внутрішнього неприйняття навчального процесу взагалі, формування ставлення до музичного мистецтва з метою пізнання, саморозвитку та творчої самореалізації.

Вивчення рівня сформованості *навичок планування*, проявів ініціативності *цілепокладання* в процесі власної пізнавальної діяльності, відбувалося під час спостереження за навчальною діяльністю учнів 5-8 класів (дод.Б.2) та в результаті виконання учнями завдання з планування власної діяльності.

Результати спостереження довели, що більшість учнів КГ (75,3%) та ЕГ (73,7%) у процесі цілепокладання звикли до зовнішнього стимулювання, недостатньо проявляють ініціативу. Аналіз виконаних завдань на планування власної діяльності на уроці свідчить, що здійснювати самостійну постановку мети своєї діяльності здатні лише 1,3 % учнів КГ та 1,9% учнів ЕГ. 23,4% школярів КГ та 24,4% школярів ЕГ це вдається з допомогою учителя. Завдання, які перед собою ставили учні, були різні – від абстрактно-узагальнюючих («дізнатись щось нове», «просто пересидіти урок») до детальних планів своєї роботи. Основна маса відповідей складалась з 2-3 пунктів (слухати вчителя, співати), не мала зазначення конкретної мети.

Визначення ступеня *емоційного ставлення* в процесі пізнавальної діяльності на уроках музики шляхом спостереження (дод.Б.2) виявило, що прояви емоцій задоволення, радості, моменти співпереживання в процесі музично-пізнавальної діяльності спостерігались у 1,3% учнів КГ та 1,9% учнів ЕГ.

Доцільно констатувати, що позитивні яскраві емоції в учнів викликає:

1. діяльність, яку супроводжує успіх (наприклад, вдале виконання пісні, правильні відповіді на запитання вчителя), подолання труднощів, які виникають в процесі діяльності, та досягнення результату (наприклад, спів двоголосної поспівки всім класом);
2. цікава, нестандартна форма подання матеріалу, його проблемний виклад, зв'язок із життєвим досвідом, незвична форма уроку;
3. якісні характеристики самого музичного твору (особливості змісту – жартівливі моменти або трагічний конфлікт; особливості мелодики, ритму, нестандартні прийоми виконання – глісандо, викрики; образний зміст музичного твору взагалі, як можливість пережити яскраві емоції).

Зазначимо, що в основному школярі націлені на отримання позитивних емоцій від результату діяльності (відповідь, оцінка, виконання вивченої пісні), рідше від процесу пізнавальної та творчої діяльності (вивчення пісні, пошук відповіді, розмірковування над проблемою). Недостатньо вираженим є прагнення отримувати радість не тільки від самого пізнавального процесу, його результатів, але й від подолання труднощів.

Широта ціннісних вподобань досліджувалась за допомогою методів анкетування, бесіди та письмових завдань. За результатами бесіди та анкетування (дод.Б.1, №1) вподобання більшості учнів-підлітків характеризуються недостатньою визначеністю: 26,6% учнів КГ та 25,6 % учнів ЕГ не змогли вказати, яка конкретно музика їм подобається («не знаю», «та, що у мене в телефоні», «мені байдуже, що слухати»).

Критерієм відбору музичних вподобань (дод.Б.1, №2) для 48,7 % учнів КГ та 48,1% учнів ЕГ стала здатність музики розважати, бути приємним фоном

дозвілля, відпочинку; 26,6 % учнів КГ та 25,6% учнів ЕГ обирають для слухання ту музику, яка є модною; отримати незабутні, яскраві враження прагнуть 23,4% опитаних КГ та 24,4%; змістовні характеристики музики приваблюють лише 1,3 % учнів КГ та 1,9 % учнів ЕГ. Серед відповідей школярів під час бесіди поряд з такими, як «під неї можна танцювати» та «вона прикольна, якщо вмикнути на повну» зустрічаються «вона не дуже весела, і в ній часто кричать», «коли я її слухаю, то забуваю про все і нікого не чую».

Для дослідження загальної музичної обізнаності ми використали завдання, в якому учням пропонувалося записати відомі їм твори, розподіливши їх по 10 в колонки «Класична музика», «Розважальна музика», «Народна музика» (дод.Б.1, №7). По 5 та більше назв містила колонка «Класична» у 24,7 % школярів КГ та 26,3% школярів ЕГ, «Розважальна» – у 73,4 % школярів КГ та 74,3% школярів ЕГ, а «Народна» – тільки у 15,3% школярів КГ та 15,8% школярів ЕГ. Назвати 10 відомих їм класичних творів спромоглися 1,3 % учнів КГ та 1,9% учнів ЕГ, популярних – 24,7 % учнів КГ та 26,3% учнів ЕГ, а назвати 10 творів народної музики не зміг жоден учень.

Проаналізувавши відповіді, ми дійшли висновку, що учням важко диференціювати свої вподобання, правильно розподілити твори по групах. Зокрема, проблеми у школярів виникали із заповненням стовпчиків «Класична музика» та «Народна музика». Помилково до колонки класичної вписувалися не тільки твори інших груп, але й літературні твори, прізвища письменників, поетів і, навіть, художників. Більшість вказаних творів цієї групи не виходили за межі шкільної програми. Крім того, називалися в основному твори, вивчені нещодавно (на минулих уроках, в минулому семестрі). Лише в декількох роботах зазначалися музичні твори, які не вивчають в школі, або ті, які вивчали декілька років тому. Ми маємо змогу констатувати, що в середньому 66 % від загальної кількості названих творів – це зразки сучасної естрадної музики різних напрямків. Серед них переважаюча більшість – твори зарубіжних виконавців, далі за кількістю – російська естрада; найменшу групу складають вітчизняні естрадні твори. Взагалі ж, найменшою за кількістю та найбіднішою

за розмаїттям є група представлених творів народної музики, що не виходять, в основному, за межі програми.

З метою перевірки обсягу знань, а саме рівня засвоєння понять, володіння фактологічним матеріалом, ми використовували письмові тестові завдання (дод. Б.3). Тести включали 12 запитань (6 відкритого, 6 закритого типу). Максимальна кількість балів, які отримували учень – 12 (1 бал за кожну правильну відповідь). За результатами тестування 10-12 балів (високий рівень) отримали 1,3% школярів КГ та 1,9% школярів ЕГ, 7-9 (достатній рівень) – 23,4% школярів КГ та 24,4% школярів ЕГ, 4-6 (середній рівень) – 48,7% школярів КГ та 48% школярів ЕГ, 1-3 (низький рівень) – 26,6% школярів КГ та 25,6% школярів ЕГ. Можна констатувати, що у більшості опитаних виявлено недостатньо сформовані вміння логічно висловлювати власні думки, давати визначення понять своїми словами.

Завданням наступного етапу експериментального дослідження буде подолання недоліків однобічності музичних вподобань, формування пізнавальної спрямованості та навичок самостійного поповнення музичного багажу якісними зразками музики різних напрямків і стилів, здатності до оцінювання музичних творів масової культури, більш вибіркового, вимогливого ставлення до них.

Визначення сформованості *прагнення до здійснення пошуково-дослідницької діяльності* здійснювалось за допомогою спостереження і анкетування.

З метою визначення пріоритетних видів діяльності на уроках музичного мистецтва проводилося анкетування учнів (дод.Б.1, №5). Для того, щоб з'ясувати, яка діяльність на уроці є суб'єктивно значущою для учня, ми використали метод вибору улюблених занять з адаптованої методики М.В.Матюхіної. Варіанти відповідей на запропоноване питання «Що Тобі найбільше подобається робити на уроці музики?» були такі:

- а) слухати про щось цікаве, захоплююче;
- б) аналізувати прослуханий музичний твір;

- в) співати;
- г) придумувати кросворди до теми, готувати повідомлення про композиторів, їхні твори;
- г) співставляти, порівнювати музичні твори, знаходити спільне і відмінне;
- д) слухати музику;
- е) вигадувати мелодію, ритмічний супровід; писати вірші, створювати малюнки під враженням від прослуханого;
- є) мені байдуже.

З перерахованих відповідей пріоритет діяльності, в якій би переважав цікавий момент, – це віріант **а**; спрямованість на пізнання суті явища – **б,г**; перевага процесуальної сторони діяльності – **в,д**; пошуковий, творчий елемент – **з,е**.

Результати анкетування показали, що 76,7 % учнів КГ та 77,2% учнів ЕГ люблять на уроках слухати музику, співати (тяжіння до процесу діяльності); 32,4 % учнів КГ та 33,5% учнів ЕГ – слухати цікаве, захоплююче (перевага цікавого змісту); 25,4% учнів КГ та 27,6 % ЕГ – вигадувати мелодію, ритмічний супровід, писати вірші, створювати малюнки, придумувати кросворди до теми, готувати повідомлення (пошуково-творчий момент); 1,3 % учнів КГ та 1,9% учнів ЕГ подобається на уроці аналізувати прослуханий твір, співставляти, порівнювати (види діяльності, пов'язані з пізнанням змісту, суті явища). Найвищий показник прагнення до пошукової діяльності в 5-х класах (63,4 %), до змістовного боку діяльності теж у 5-х (46,3%); найменший показник щодо пошукової діяльності в 8-х (22,9%), до змістовного боку в 7-х (4,9%).

Під час спостереження використовувався метод вивчення питань та відповідей. Н.М.Бібік [27] розрізняє питання непродуктивні (на розпізнавання, уточнюючі, на оцінювання міжособистісних стосунків) та продуктивні (бажання проникнути в сутність явища, питання на встановлення причинно-наслідкових зв'язків). Найбільша кількість продуктивних питань зафіксована в 8-х класах, найбільша кількість непродуктивних – в 5-х (в основному, це питання щодо організації діяльності (процедурні) та реакція на нове, незвичне).

Взагалі, слід зауважити, що запитують школярі набагато рідше ніж відповідають, і лише тоді, коли їм дійсно цікаво на уроці, або у разі нагальної потреби під час самостійної чи контрольної роботи.

З метою визначення сформованості *навичок учнів самостійно вирішувати пізнавальні завдання* ми використовували тестові завдання (дод.Б.4). Для їх виконання школярі повинні були аналізувати, порівнювати, співставляти музичні терміни та образний зміст музичних творів, проявити навички систематизації та узагальнення інформації. Аналіз результатів дозволив нам констатувати, що тільки 24,7% учнів КГ та 26,3% учнів ЕГ продемонстрували володіння алгоритмами здійснення пізнавальних операцій. Самостійність здійснення пізнавальної діяльності визначалась шляхом спостереження (дод.Б.2), в результаті якого виявлено, що у більшості учнів КГ (75,3%) та ЕГ (73,7%) самостійність не проявляється або недостатньо проявляється.

Активність, прояв вольових зусиль досліджувалися шляхом спостереження та анкетування. За результатами спостереження (дод.Б.2) уважність, зосередженість учні проявляють, якщо їм пропонується цікаве, нестандартне завдання, вирішення проблемної ситуації, або якщо виконання завдання не потребує значних зусиль (проспівати знайому пісню, відповісти на питання, які потребують репродуктивного відтворення, а не серйозних роздумів). Навіть восьмикласникам важко переключати увагу під час зміни видів діяльності, в учнів недостатньо сформовані навички вольового зосередження у випадках, коли треба вирішити завдання, яке не має яскравої емоційної привабливості.

Реакція на ускладнення в учнів, як показало анкетування та спостереження (дод.Б.1, №4, дод.Б.2), наступна: 26,6% учнів КГ та 25,6% учнів ЕГ припиняє діяльність в разі їх виникнення, 1,3% учнів КГ та 1,9 % учнів ЕГ намагається вирішити проблему самостійно, 48,7 % учнів КГ та 48,1% учнів ЕГ звертається по допомогу до вчителя, однокласників, 23,4% учнів КГ та 24,4% учнів ЕГ звертається по допомогу тільки після самостійних спроб.

Завданням формувального експерименту буде стимулювання активності та прояву вольових якостей учнів в процесі здійснення ними музично-пізнавальної діяльності.

Сформованість навичок рефлексії, характер самооцінки визначались за допомогою модифікованої методики вимірювання самооцінки А.С.Будассі [205] та спеціальних завдань (Дод.Б.5). В результаті аналізу виконання учнями завдання на планування та оцінювання власної пізнавальної діяльності можна констатувати, що тільки 12,4% школярів КГ та 13% школярів ЕГ проаналізували та оцінили свої досягнення в кінці уроку. Висловлювання п'ятикласників узагальнені – «все вдалося», «урок був гарним», «не все вийшло». Найбільший показник – 45,5% щодо кількості учнів, які змогли оцінити свою діяльність – у шестикласників. Вони аналізують більш детально – кожен вид діяльності позначений «+» або «-» в залежності від реалізації пункту власного плану уроку. Якісно змінюється характер самооцінювання діяльності у семикласників – з'являється, хоч і дещо спрощений, аналіз причин невиконання або виконання на недостатньому рівні пунктів плану («встигла відповісти та проспівати пісню з місця, не встигла записати в зошит те, що диктували. Оцінка – 8»). Серед робіт восьмикласників зустрічаються більш докладні плани із зазначенням назв творів, прізвищ композиторів, способів опрацювання інформації («1) почути біографію, записати; 2) прослухати музичний твір; 3) проаналізувати почуте; 4) поговорити в класі про зміст музики, її характер...»).

Відповідно до результатів проведеного діагностування самооцінки (дод.Б.5) у більшості учнів КГ (75,3%) та ЕГ (73,7%) зафіксована неадекватна самооцінка (завищена або занижена). Отже, завданням формувального експерименту буде розвиток рефлексивних якостей в учнів-підлітків.

На основі вироблених критеріїв та показників ми виділили **чотири рівні сформованості** пізнавального інтересу підлітків на уроках музики: низький (емоційно-споглядальний), середній (спонукально-накопичувальний), достатній (ініціативно-репродуктивний) та високий (самостійно-пошуковий).

За результатами діагностування низький (*емоційно-споглядальний*) рівень сформованості пізнавального інтересу властивий 26,6% учнів КГ та 25,6% учнів ЕГ і характеризується недостатньою пізнавальною мотивацією, несформованістю навичок самостійного планування власної діяльності та вирішення пізнавальних завдань, відсутністю загальної музичної обізнаності та позитивного емоційного ставлення до всіх етапів пізнавального процесу, споглядально-репродуктивним типом діяльності, пасивністю в процесі пізнання.

У навчальній діяльності учні, що належать до цього рівня, керуються мотивами, які стимулюються ззовні (уникнення покарання та отримання нагороди), внутрішні мотиви не проявляються або проявляються ситуативно. У школярів із низьким рівнем сформованості пізнавального інтересу поверхові знання; на уроці у них виникають запитання непродуктивного спрямування. У таких учнів відсутнє бажання додатково спілкуватися з музичним мистецтвом, ставлення до музики суто споживацьке (фон дозвілля, приємні відчуття), неадекватна самооцінка. Школярі безініціативні, неуважні, орієнтовані на отримання задоволення від діяльності, що здатна їх розважити, або на одержання швидкого результату. Вони не проявляють самостійності, їхнє ставлення до музики в цілому негативне або байдуже. В процесі сприймання музики цікавляться зовнішнім, формою; при виборі вподобань орієнтуються на модні стереотипи, але частіше мають невизначені вподобання.

Середньому (*спонукально-накопичувальному*) рівневі сформованості пізнавального інтересу учнів (48,7% учнів КГ та 48,1% учнів ЕГ) відповідають невисока пізнавальна мотивація, початкова загальна музична обізнаність, недостатньо глибокі знання, перевага накопичувально-репродуктивного типу діяльності, невисока активність пізнавальної діяльності. Недостатньо сформованими у таких учнів є навички самостійного планування власної діяльності та вирішення пізнавальних завдань, здатність проявляти позитивне емоційне ставлення до всіх етапів пізнавального процесу.

Навчальна діяльність учнів із середнім рівнем сформованості пізнавального інтересу характеризується перевагою зовнішнього стимулювання та зменшенням ситуативності прояву внутрішньої мотивації. Сильним є вплив соціальних мотивів діяльності. Учні не мають вираженого прагнення додатково займатися музикою, дізнаватися щось нове, цікаве в цій сфері. В процесі пізнання самостійність проявляється недостатньо, самооцінка неадекватна. Школярів цікавить процесуальний бік діяльності (слухати, співати). Характерною для них є орієнтація на накопичення інформації без її осмислення, непродуктивні запитання. Труднощі, які виникають, призводять до припинення діяльності, гасять активність, викликають спалах негативних емоцій. Музичні вподобання учнів із середнім рівнем сформованості пізнавального інтересу невизначені, або дисгармонійні (наприклад, надмірне захоплення якимось напрямком сучасної модної музики на фоні несприйняття всієї іншої).

Критеріальними ознаками достатнього (*ініціативно-репродуктивного*) рівня сформованості пізнавального інтересу (23,4% учнів КГ та 24,4% учнів ЕГ) виступають значна пізнавальна мотивація, сформованість навичок самостійного планування власної діяльності, вирішення пізнавальних завдань, ситуативний прояв позитивного емоційного ставлення до всіх етапів процесу пізнання, достатня загальна музична обізнаність, достатньо глибокі знання, перевага репродуктивно-пошукового типу діяльності, ситуативна активність.

Для учнів із достатнім рівнем сформованості пізнавального інтересу характерною є перевага внутрішнього стимулювання над зовнішнім, ситуативність бажання займатися додатковою пізнавальною діяльністю в музичній сфері. Постановка мети діяльності та її планування відбувається з допомогою вчителя. Учні ініціативні, їм властива адекватна самооцінка, самоконтроль, вони мають визначені музичні вподобання. Поряд із зацікавленістю процесуальною стороною діяльності у них з'являється бажання осягнути сутність явищ. У своїй діяльності такі учні орієнтовані на репродуктивне відтворення знань, пошуковий момент недостатньо виражений

або стимулюється ззовні. У процесі виникнення труднощів негативні емоції частково долаються.

Високий (*самостійно-пошуковий*) рівень сформованості пізнавального інтересу зафіксовано у 1,3% учнів КГ та 1,9% учнів ЕГ. Для нього є характерним сформована пізнавальна мотивація, повністю сформовані навички самостійного планування власної пізнавальної діяльності, наявність позитивного емоційного ставлення до всіх етапів пізнавального процесу, висока загальна музична ерудованість, глибокі знання, перевага дослідно-пошукового типу діяльності, володіння алгоритмами вирішення пізнавальних завдань, активність, зосередженість у процесі пізнавальної діяльності.

Для учнів з високим рівнем сформованості пізнавального інтересу властивим є прояв глибоких внутрішніх мотивів навчання з домінуванням пізнавальних мотивів; бажання додатково займатися музичною творчістю, спілкуватися з музичним мистецтвом, поглиблювати музичні знання; ставлення до музики як до предмету вивчення, пізнання та саморозвитку, отримання глибоких яскравих переживань від процесу спілкування з цим видом мистецтва. Такі учні ініціативні, цілеспрямовані і здатні до адекватної самооцінки. Вони можуть отримувати позитивні емоції не тільки від кінцевого результату пізнавальної діяльності, від самого пізнавального процесу, але й від процесу подолання труднощів; орієнтуються на сприйняття різних типів інформації мистецького твору, передусім інтелектуальної, художньої; мають різносторонні музичні вподобання (широкий кругозір), займаються музикою у вільний час (слухання, гра на інструментах, спів, відвідування концертів, музичних вистав).

У результаті аналізу результатів констатувального діагностування (табл.2.1.1) виявлено, що показники рівнів сформованості пізнавального інтересу учнів КГ та ЕГ майже не відрізняються. І в КГ, і в ЕГ у більшості учнів середній рівень сформованості пізнавального інтересу (в КГ 48,7% , в ЕГ – 48,1%). Найменшою за кількістю є група учнів з високим рівнем сформованості пізнавального інтересу (в КГ– 1,3%, в ЕГ – 1,9%) (рис.2.1.1).

**Рівні сформованості пізнавального інтересу підлітків
(констатувальний зріз)**

Рівні	Групи	Контрольна група (154 учня)		Експериментальна група (160 учнів)	
		к-ть учнів	%	к-ть учнів	%
Низький		41	26,6	41	25,6
Середній		75	48,7	77	48,1
Достатній		36	23,4	39	24,4
Високий		2	1,3	3	1,9

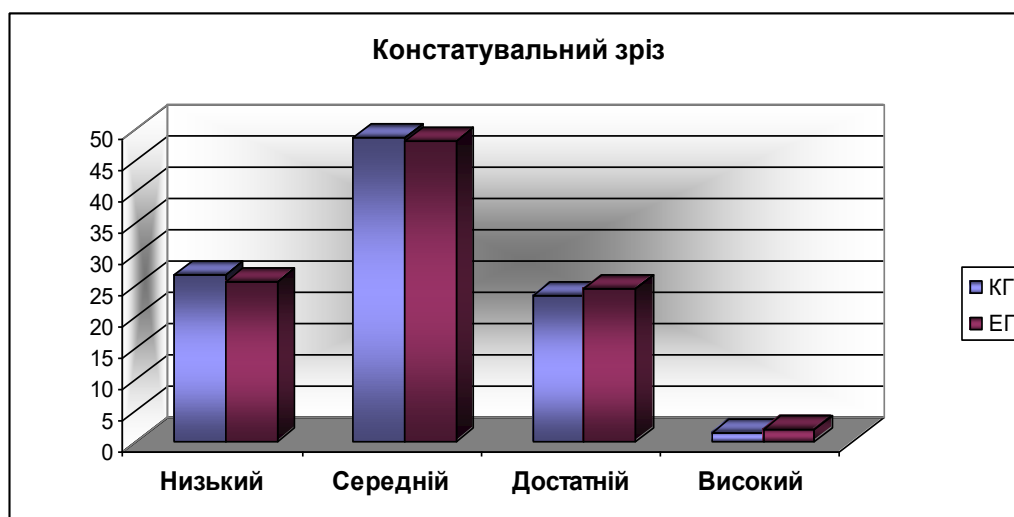

Рис.2.1.1 Розподіл учнів за рівнем сформованості пізнавального інтересу до початку експерименту

Результати констатувального діагностування довели, що проблема формування пізнавального інтересу є досить актуальною і потребує вирішення. З метою визначення *ставлення учителів музичного мистецтва* до вищезазначеної проблеми ми застосували методи анкетування та спостереження. Аналіз учительських анкет (дод.В) показав, що серед прийомів стимулювання пізнавального інтересу 58,3% учителів називають звернення до життєвого досвіду учнів, 50% рольові та дидактичні ігри (інсценізації,

драматизації), 41,7% сюрпризні, цікаві моменти, ситуації успіху, і тільки 33% опитаних вважають необхідною умовою формування досліджуваного феномену організацію пошукової діяльності учнів.

У результаті спостереження ми впевнилися в негативному впливові на пізнавальну мотивацію наступних чинників: наявності недоліків в організації навчальної діяльності учнів на уроці (домінування 1-2-х видів навчальної діяльності; відсутність моменту постановки мети і планування роботи на уроці, і, як наслідок, нерозуміння учнями мети уроку і мети музичного навчання взагалі; невідповідність запропонованих завдань реальній атмосфері в класі та очікуванням учнів; здебільшого відсутність моменту обговорення результату, критеріїв оцінювання), відсутності діалогічних форм роботи, переважанні монологічного викладу матеріалу; у більшості випадків відсутності постановки проблемних запитань, гостра критика знань чи поведінки учнів. Отримані результати дозволяють констатувати недостатню увагу з боку учителів проблемі стимулювання пізнавальної мотивації учнів, створенню необхідних умов для формування їхнього пізнавального інтересу.

Одним із факторів, здатних активізувати процес формування пізнавального інтересу, виступає застосування у навчальному процесі мультимедійних технологій. На констатувальному етапі дослідження нас цікавило, яким є ставлення учнів, їх батьків, учителів музичного мистецтва до проблеми комп'ютеризації музичної освіти.

З метою дослідження *ставлення учнів 5-8 класів до комп'ютеризації* музичного навчання, їх очікувань та сподівань, респондентам було запропоновано написати у вільній формі невеликий твір-роздум на тему: «Урок майбутнього» (дод.Б.1). У творі потрібно було описати своє бачення уроку музики в комп'ютеризованому класі, висловити побажання щодо необхідних на їхню думку змін в процесі навчання та викладання музики. Аналіз творчих робіт дозволив констатувати, що більшість дітей (81%) виявили позитивне ставлення щодо перспективи музичного навчання з використанням комп'ютерних технологій. Тільки 2,4% опитаних критично поставилися до

можливості відвідувати мультимедійний клас та працювати з комп'ютером, а 16,6% не виконали завдання (пасивність проявили в основному учні 7-8 класів).

Доцільно зазначити, що навіть виконання самого завдання зацікавило учнів, дозволило їм проявити фантазію, висловити свої побажання, творчо підійти до його вирішення. Подекуди письмовий текст відповіді супроводжувався оригінальними малюнками та схемами (докладне зображення мультимедійного класу майбутнього, учнів та вчителя, які працюють у ньому, запрошених на урок співаючих кумирів, і, навіть, макет сторінки майбутньої комп'ютерної навчальної програми з музики).

На думку опитаних учнів, музичне навчання з використанням комп'ютерних технологій дозволить їм:

1) *слухати цікаву музику* спільно всім класом чи індивідуально в навушниках. Учні висловили бажання прослуховувати не тільки класичну, але й сучасну музику, ділитися своїми враженнями один з одним: «Я уявляю, що учні сиділи б у навушниках і кожен слухав би свою улюблену музику» (Катерина Д., 5 кл.); «Я хотіла б на цьому уроці дізнаватись щось нове, цікаве, захоплююче, ...дивитись фрагменти з балету, опери, слухати різну музику»(Олена І., 6 кл.);

2) *створювати власну музику*: «Я і мої однокласники працюємо за комп'ютерами. Ми створюємо власну музику, а потім всі разом прослуховуємо та оцінюємо її» (Микола С., 5 кл.);

3) *малювати під музику*, зображати свої враження від почутого;

4) *розгадувати кросворди, ребуси, загадки*;

5) *відповідати на тести*, самостійно працювати за комп'ютером, грати в навчальні ігри: « ...На уроці ми виконуємо різні тестові завдання, слухаємо музику, дивимось відео по темі та граємо в ігри за комп'ютером» (Сергій Ш., 5 кл.); «Я б хотів виконувати контрольні за комп'ютером»(Андрій В., 7 кл.);

б) *знайомитися з життям і творчістю композиторів і виконавців, використовуючи для цього Інтернет*: « Я би слухав музику на комп'ютері та шукав би в Інтернеті цікаві матеріали, ...знаходив відомості про авторів творів,

які ми вивчаємо» (Петро Є., 7 кл.) «...за допомогою Інтернету можна замовити музику, яка подобається» (Богдан А., 6 кл.);

7) *грати на різних інструментах* за допомогою клавіш комп'ютера: « Я думаю, що у майбутньому комп'ютерному класі на уроці музики у кожного буде свій комп'ютер, на якому можна буде вибрати будь-який музичний інструмент та, використовуючи клавіатуру, пограти на ньому» (Юля А., 6 кл.); Проте зустрічалися побажання на уроці музики «побачити і пограти на живих, а не віртуальних музичних інструментах».

8) *співати пісні з фонограмою та словами на екрані*, записувати на диктофон проспіване та прослухувати всім класом;

9) *створювати власні комп'ютерні навчальні програми*.

На думку опитаних, навчання з використання комп'ютерних технологій сприятиме кращому засвоєнню знань, полегшить роботу учнів та вчителів. « Я хотіла б, щоб нам додому задавали на комп'ютері писати відгук про прослуханий музичний твір. Всі стали б отримувати гарні оцінки» (Борис Н., 6 кл.). « Урок музики був би цікавішим, бо не треба було б записувати в зошит слова пісень, а писати тільки щось цікаве, цінне. Учні змогли б передати матеріал електронною поштою на свій комп'ютер і засвоїти його в школі чи дома. Було б легше вчителям.» (Анастасія Г., 8 кл.). «Мені б дуже подобалися такі уроки, тому що за допомогою комп'ютерної системи зрозуміти матеріал набагато легше.» (Єгор С., 5 кл.). «Я хочу, щоб ми писали не в зошитах, а друкували за комп'ютером, щоб нам дозволили користуватись Інтернетом. Тоді було б цікавіше вчитися і ми б краще слухали на уроках.» (Сергій Ю., 7 кл.). «Якщо навчання стане комп'ютеризованим, тоді працювати на уроці стане набагато легше як вчителю, так і учням. А ще урок музики був би цікавішим і ми б дізнавалися більше ніж сьогодні. Це буде сприяти успішності» (Михайло П., 7 кл.).

Серед предметів шкільної програми, які діти би хотіли вивчати за допомогою комп'ютера, називались, крім музики, математика, алгебра, геометрія, історія, природознавство, англійська мова, малювання, дизайн,

історія мистецтва. «Мені б дуже хотілося, щоб за комп'ютером я провів урок історії, бо можна заглянути в минуле, побачити справжніх козаків і князів: Ярополка, Володимира, Олега. А ще я хотів би провести за комп'ютером урок природознавства, щоб можна було побачити те, що діється в природі. Ось для чого потрібні комп'ютери.» (Костянтин Л., 5 кл.).

Як вже зазначалося, декілька відповідей містили критичні зауваження щодо перспективи комп'ютеризації музичного навчання: «Урок музики з комп'ютером був би трохи нудним, але дуже повчальним.» (Ганна Т., 6 кл.); «Я не дуже хочу, щоб всі уроки музики були за комп'ютером, тому що комп'ютер псує зір. Мені і так подобаються уроки музики.» (Тетяна М., 8 кл.); «Я вважаю, що комп'ютер не зміг би розповісти нам деякі відомості, що не закладені в його програму. З комп'ютером неможливо пожартувати, а з вчителем можна. Я і за, і проти комп'ютеризації.» (Євген П., 8 кл.); «Я не хочу, щоб майбутні уроки були з комп'ютером, тому що комп'ютер не може розповісти і донести до дітей те, що хоче донести вчитель. Тому, хай в майбутньому буде все як зараз!» (Владислав Д., 7 кл.).

Досліджуючи *ставлення батьків* до проблеми комп'ютеризації загальної музичної освіти, ми провели анкетування (дод.Г) та інтерв'ювання, за результатами яких 79,3% опитаних підтримують ідею впровадження мультимедійних технологій в систему музичної освіти. Серед аргументів «Проти» – висловлювання про шкідливість комп'ютерних технологій, занепокоєння тим, що у разі застосування вищезгаданих технологій на уроці недостатньо буде задіяне мислення учнів, що «це ненатурально», «неприродньо», «бездуховно». Доцільно зазначити, що такі негативні висловлювання пов'язані з тим, що певною мірою у деяких батьків склалося хибне уявлення про властивості та можливості комп'ютерних засобів навчання і про комп'ютеризоване навчання взагалі.

Батьки, які виступили з підтримкою процесів впровадження комп'ютерних технологій в систему музичної освіти, проаргументували своє рішення по-різному. На думку опитаних, «нові технології допоможуть краще

сприйняти багатий світ музики», «дозволять слухати чистий, якісний звук», сприятимуть кращому засвоєнню знань, тому що «діти будуть отримувати більше інформації». Це «вимога нинішнього часу», яка дозволить здійснювати «комплексний підхід до навчання», «полегшить роботу педагогам і дітям», «дозволить розширити межі матеріалу», який «зорово краще сприйматиметься». Від впровадження комп'ютерних технологій батьки очікують «більш поглибленого вивчення дітьми історії музики», «збільшення цікавості до вивчення музики». На їхню думку, діти краще розбиратимуться у музичних напрямках, будуть всебічно розвиватися.

Отже, результати проведеного опитування школярів та їхніх батьків вказують на те, що вони серйозно ставляться до проблеми впровадження мультимедіа в систему музичної освіти і висувають певні вимоги до такого процесу. Відповіді учнів та аналіз їх творчих робіт дозволяють нам констатувати, що більшість опитаних позитивно ставляться до можливості використовувати мультимедійні технології на уроках музичного мистецтва у різних видах діяльності. Більшість батьків схвалюють впровадження мультимедійних технологій у систему загальної музичної освіти, хоча у деяких випадках не зовсім вірно уявляють можливості їх використання в початковому процесі.

Дослідження *ставлення вчителів музики до впровадження мультимедійних технологій* проводилось за допомогою анкетування та бесіди. У ньому були задіяні вчителі музичного мистецтва загальноосвітніх шкіл міста Бучі та слухачі обласної школи передового педагогічного досвіду КОІПОПК (всього 24 особи). Більшість опитаних (83%) позитивно ставляться до процесу застосування мультимедійних технологій у системі загальної музичної освіти. На їхню думку, це «відкриє нові можливості у викладанні музичного мистецтва», «дозволить використовувати нові методи і форми роботи». За результатами анкетування досвід застосування мультимедіа мають 67% учителів. Серед причин неготовності до використання даних технологій учителі назвали недостатній рівень володіння комп'ютером.

Отримані результати свідчать про те, що більшість учителів не тільки позитивно ставляться до впровадження мультимедійних технологій, але й мають досвід такого використання, прагнуть удосконалювати свої знання та навички. 75% від кількості опитаних учителів, що мають певний досвід використання мультимедійних технологій, розробляють власні комп'ютерні презентації до уроку; 62,5% респондентів використовують у своїй діяльності педагогічні програмні засоби, ігрові програми, 50% мають досвід застосування електронних енциклопедій. В основному програмні засоби вчителі використовують на етапі слухання та інтерпретації музичного твору (у 58%), для повідомлення нової інформації (у 50%), для організації ігрової діяльності (у 17%).

Підіб'ємо підсумки. За результатами констатувального діагностування сформованості пізнавального інтересу підлітків більшості респондентів (48%) властивий середній рівень сформованості досліджуваної якості. Анкетування учителів та спостереження за навчально-виховним процесом дозволяють говорити про відсутність систематичних педагогічних впливів з метою стимулювання пізнавальної мотивації учнів та формування пізнавального інтересу.

Матеріал наступного параграфу буде присвячений визначенню системоутворюючих складових методики формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музичного мистецтва засобами мультимедійних технологій.

2.2 Методика формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики засобами мультимедійних технологій

Аналіз психолого-педагогічної і методичної літератури довів, що пізнавальний інтерес виступає одним із провідних мотивів успішного навчання, відіграє важливу роль у формуванні цілісної, всебічно розвиненої особистості. Спостереження за навчальною діяльністю підлітків, аналіз даних проведеної діагностики сформованості пізнавального інтересу учнів загальноосвітніх шкіл, результати опитування вчителів дозволяють констатувати факт відсутності належної уваги до проблеми стимулювання пізнавального інтересу, створення необхідних умов для його розвитку.

Усвідомлення важливої ролі досліджуваної якості у становленні підростаючої особистості, потреби практики обумовили необхідність розробки методики, яка являє собою систему взаємопов'язаних методів, прийомів, організаційних форм і засобів, спрямованих на поетапне формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музичного мистецтва засобами мультимедійних технологій (модель розробленої методики представлена на рис. 2.2.1).

Впровадження даної методики передбачало експериментальну її апробацію; аналіз отриманих результатів; визначення мультимедійних засобів навчання, що є найбільш ефективними для процесу формування досліджуваної якості; розробку методичних рекомендацій щодо застосування даної методики у шкільній практиці.

При розробці методики формування пізнавального інтересу засобами мультимедійних технологій ми спиралися на основні положення :

- **теорії діяльності** (С.Л.Рубінштейн, Л.С.Виготський, О.М. Леонтьєв), в основі якої лежить явище інтеріоризації – формування внутрішнього плану, внутрішньої діяльності через зовнішню, адже, на думку вчених, психічне відображення, свідомість пов'язані з активною діяльністю, виходять з неї, в ній здійснюються, нею визначаються (принцип єдності свідомості та діяльності) [55; 132; 210];

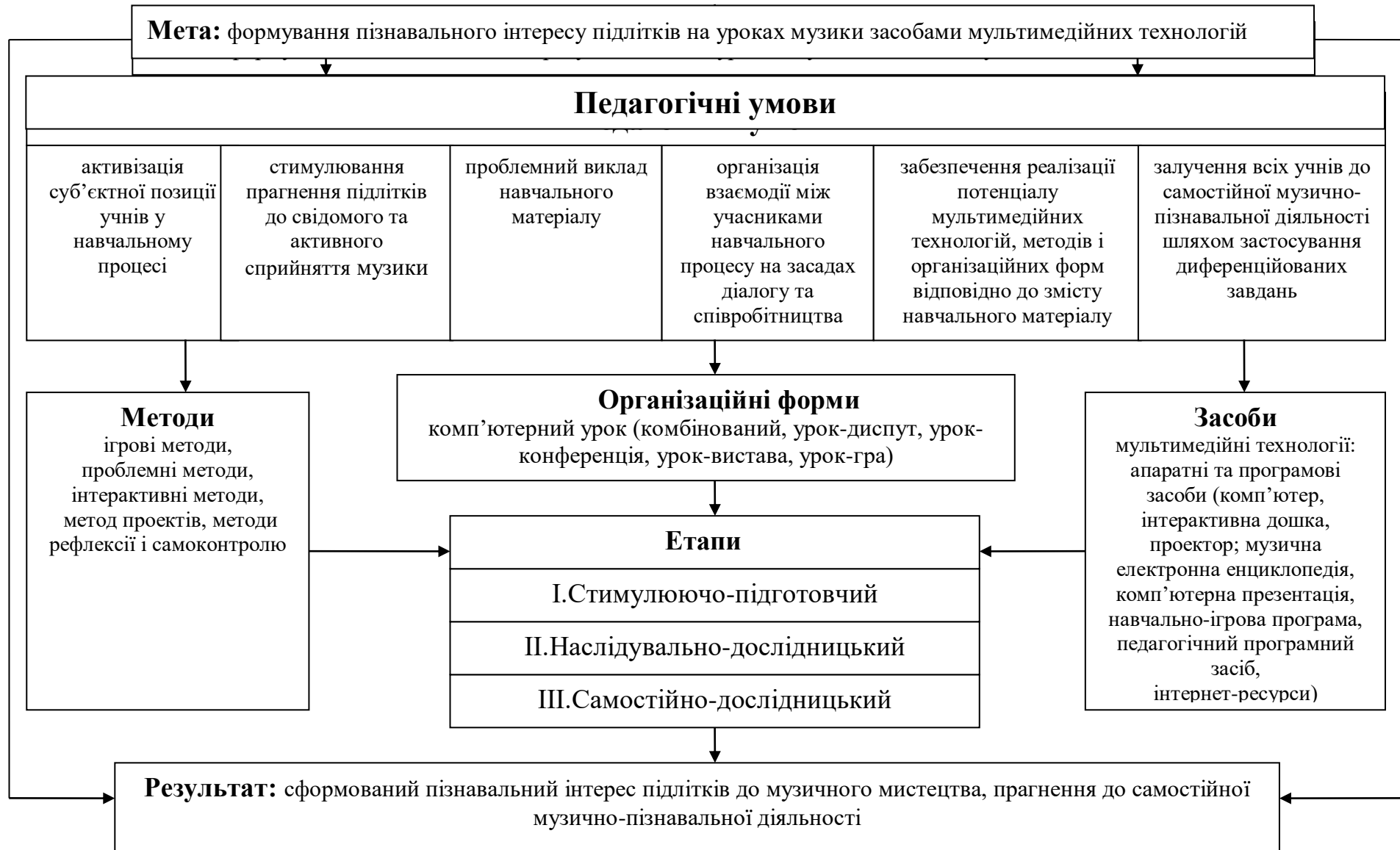

Рис. 1 Методична модель формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики засобами мультимедійних технологій

- **теорії активізації пізнавальної діяльності школяра** (Т.І.Шамова, А.К.Маркова, «активізуюча модель» шкільного навчання (А.М.Матюшкін, М.І.Махмутов, М.М.Скаткін, Г.І.Щукіна)), відповідно до якої внутрішня, достатня стійка, узагальнена мотивація до навчання складається в учнів за рахунок включення у навчальний процес проблемних ситуацій, опори на пізнавальні потреби та інтелектуальні почуття, за умов поступового переходу учнів до самостійного виконання всіх компонентів навчальної діяльності в їх єдності (від діяльності під керівництвом учителя – через самостійну роботу – до самоосвіти) [145; 151; 152; 218; 249; 255-257];
- **теорії розвитку пізнавального інтересу** (Г.І.Щукіна, Л.І.Божович), стимулювання якого в навчальному процесі відбувається через зміст навчання, процес діяльності та відносини, що складаються як між учнями, так і між учнями та вчителем [30; 31; 255-257].
- **теорії мультимедійного навчання** (Р.Е.Мейєр, А.Паівіо (теорія подвійного кодування), А.Беддлі (візуально-просторова матриця)) та **когнітивного навантаження** (Дж.Свеллер) в основі яких твердження, що оптимальним і ефективним навчання буде лише за умов синхронного представлення вербальної і візуальної інформації (принципи модальності, узгодженості, просторового і часового зв'язку, індивідуальних відмінностей, скорочення надлишковості та повторення) [260-265].

Необхідними педагогічними умовами формування пізнавального інтересу відповідно до розробленої методики виступають:

- активізація суб'єктної позиції учнів у навчальному процесі;
- стимулювання прагнення підлітків до свідомого та активного сприйняття творів музичного мистецтва;
- проблемний виклад навчального матеріалу;
- організація взаємодії між учасниками навчального процесу на засадах діалогу та співробітництва;

- забезпечення реалізації потенціалу мультимедійних технологій, методів і організаційних форм відповідно до змісту навчального матеріалу;
- залучення всіх учнів до самостійної музично-пізнавальної діяльності шляхом застосування диференційованих завдань.

Розроблена методика передбачала дотримання етапності здійснення педагогічного впливу, в основу якої покладено зміну рівня самостійності учнів (зменшення міри втручання учителя у процес здійснення пошуково-дослідницької діяльності), форм організації навчального процесу (перехід від фронтальних до групових й індивідуальних), методів і засобів (поступова підготовка учнів до роботи над індивідуальними проектами з використанням мультимедійних технологій).

Процес формування пізнавального інтересу відповідно до розробленої методики передбачав використання наступних методів:

- *ігрові* (творчі ігри – сюжетно-рольові, ігри-драматизації, театралізації; ігри за правилами – дидактичні, пізнавальні, ігри-подорожі, інтелектуальні);
- *проблемні* (дослідження, частково-пошуковий, створення проблемних ситуацій,);
- *інтерактивні* (дискусія, дискусія-диспут, інноваційні інтерактивні методи «Мікрофон», «Коло ідей», «Мозковий штурм», «Ток-шоу», «Прес-конференція»);
- *метод проектів* (дослідницькі, інформаційні, творчі, рольово-ігрові, практико-орієнтовані, короткотривалі та довгострокові проекти);
- *методи здійснення самоконтролю та самооцінювання (рефлексії)* (щоденник самоспостереження та самоконтролю, письмовий звіт);
- *методи контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів* (пізнавальні завдання, опитування, тести).

В основі *ігрових методів* лежить креативна діяльність в умовних ситуаціях, в результаті якої пізнавальні дії включаються в контекст соціально

або особисто значущої ситуації. Добровільність, можливість вибору, елементи змагання забезпечують мотивацію включення в ігрову діяльність, підвищують активність; двоплановість гри допомагає створити атмосферу психологічного комфорту, зняти психологічні бар'єри в спілкуванні.

Навчальною метою використання ігрових методів є:

- розвиток уваги, пам'яті, мислення, уміння творчо застосовувати знання в практичній діяльності, вирішувати нестандартні ситуації;
- збагачення тезаурусу;
- виховання волі, самостійності, навичок співробітництва та спілкування;
- набуття досвіду емпатії, рефлексії, саморегуляції.

Творчі або рольові ігри (сюжетно-рольові, ігри-драматизації, театралізації) будуються на припущенні, що людина краще за все засвоює динамічні процеси, якщо вона в них включена. Тому в даних іграх робиться акцент на активних діях усіх учасників в процесі драматизації. Рольові ігри дозволяють учням знаходити адекватне вирішення ситуації ніби зсередини (на відміну від групового обговорення, де проблеми вирішуються ніби зі сторони).

Ігри за правилами або операціональні (дидактичні, пізнавальні, ігри-подорожі, інтелектуальні) входять до групи інструментального навчання і мають сценарій, алгоритм вирішення. Участь у такій грі дозволяє учням досліджувати процес колективного знаходження рішення.

Етапами гри за Г.К.Селевком [217, 209-210] виступають:

- 1) підготовка (розробка сценарію, підготовка матеріального забезпечення, введення в гру, що передбачає постановку проблеми, цілей, визначення регламенту, проведення інструктажу, оголошення правил, розподіл ролей, моделювання кінцевого результату, формування груп);
- 2) проведення гри (групова робота над завданням – опрацювання джерел інформації, «мозковий штурм»; міжгрупова дискусія – виступи груп, захист результатів);

3) аналіз та підсумки (обмін враженнями, учитель констатує результати, вказує на помилки, можлива рефлексивна діяльність учнів).

Даний метод може використовуватись у фронтальних та групових видах діяльності на етапах актуалізації опорних знань, вивчення нового матеріалу, його закріплення та узагальнення. Учитель в творчих іграх опосередковано впливає на дітей через рольове перевтілення, ігрові ситуації, емпатійні дії; в іграх за правилами використовує методи та прийоми прямої дії (ознайомлення з ходом і правилами гри, зауваження щодо порушення правил).

Проблемні методи передбачають активну пізнавальну діяльність учнів, що являє собою вирішення складних проблемних ситуацій; потребують актуалізації знань, уміння бачити за окремими явищами їхню сутність, закономірності, що ними керують.

Навчальною метою використання проблемних методів, на думку Г.К.Селевка [217, 220], виступають:

- засвоєння способів самостійної діяльності;
- формування пошукових і дослідницьких умінь і навичок;
- підвищення міцності знань.

Проблемна ситуація містить протиріччя, недостатні вихідні дані, заздалегідь допущені помилки. Частково-пошуковий метод передбачає постановку учителем певних завдань, що викликають інтелектуальні утруднення та вимагають здійснення цілеспрямованого розумового пошуку. Дослідження ж являє собою процес формулювання учнями проблеми (з допомогою учителя або самостійно) та її вирішення.

Алгоритм здійснення дослідницької діяльності наступний [217, 225-226]:

- 1) знайомство з представленою інформацією (текст, музичний твір, відеофрагмент);
- 2) виявлення проблеми та її формулювання;
- 3) формулювання гіпотези та планування навчальних дій;

- 4) накопичення даних шляхом роботи з різними джерелами інформації, їх аналіз, синтез, співставлення;
- 5) висновки;
- 6) підготовка та оформлення результату;
- 7) презентація роботи.

Даний метод можна використовувати у фронтальних, групових, індивідуальних видах діяльності на етапах мотивації, вивчення нового матеріалу, закріплення, контролю та узагальнення. Учитель підводить учнів до протиріччя, пропонує їм самим знайти способи вирішення, викладає різні точки зору на одне питання, стимулює учнів робити припущення, порівнювати, співставляти факти, узагальнювати.

Інтерактивні методи спрямовані на колективне обговорення питання, проблеми або співставлення інформації, ідей, думок. Поєднуються принципи доповнення або протиріччя думок учасників.

Навчальною метою їх використання за М.І.Лук'яною [139] та Г.К.Селевком [217] є:

- стимулювання ініціативності, суб'єктивної активності, посилення мотивації включення у вирішення проблеми;
- активізація індивідуальних розумових процесів, самостійного мислення учнів, забезпечення розуміння інформації, відчуття логіки побудови аргументації;
- збудження внутрішнього діалогу учня, стимулювання до рефлексії, саморозвитку, досягнення двостороннього зв'язку.

Дискусія є одним із найефективніших інтерактивних методів пізнання [217, 246]. Механізм проведення дискусії передбачає оголошення ведучим проблеми та висловлювання учасників (іноді тих, хто спеціально підготувався), які доповнюють або протистоять одне одному. Інноваційні інтерактивні методи, такі як «Мікрофон», «Коло ідей», «Мозковий штурм», «Ток-шоу», «Прес-конференція» можуть використовуватись як для

колективного, так і для групового обговорення проблемного питання; вони тісно пов'язані з процесом роботи над проектом, проведенням дослідження.

Етапи (стадії) дискусії (за Г.К.Селевком) [217]:

- 1) орієнтація (адаптування учасників до проблеми, один до одного; вироблення установки на вирішення проблеми);
- 2) оцінка (ситуація співставлення, конфлікту ідей);
- 3) консолідація (вироблення єдиних, компромісних рішень);
- 4) рефлексія (підсумки, аналіз висновків, оцінювання виступів, усний або письмовий самозвіт учасників).

Дані методи можуть використовуватися у фронтальних і групових видах діяльності на етапах актуалізації опорних знань, мотивації, вивчення нового матеріалу, його закріплення та узагальнення, рефлексії. Учитель уникає прямого впливу своєї позиції на учнів, звертається до особистого досвіду учасників, стимулює та заохочує їх до висловлювання власних думок, творчості, узагальнює та підводить підсумки. За Г.К.Селевком учитель може виконувати роль інформатора-експерта (викладає текстовий матеріал, демонструє відеоряд, відповідає на питання учасників), організатора-фасилітатора (налагоджує взаємодію учасників, координує виконання завдань), консультанта (допомагає шукати рішення вже поставлених завдань, самостійно ставити нові). Учні приймають правила, аргументовано висловлюють свою позицію, слухають і обмірковують позиції інших, з повагою ставляться до їхніх переконань.

Метод проектів спрямований на організацію самостійної діяльності учнів для досягнення певного результату (конкретно практичного).

Навчальною метою використання за Г.К.Селевком [217] та О.С. Полат [196] є :

- стимулювання активної позиції в процесі пізнавальної діяльності, мотивації в отриманні додаткових знань;
- включення всіх учнів у режим самостійної роботи із врахуванням індивідуальних задатків кожного;

- розвиток дослідницьких і творчих здібностей, комунікативних якостей, здатності до рефлексії;
- формування уміння самостійно здобувати знання із різноманітних джерел, використовувати ці знання для вирішення нових пізнавальних і практичних завдань, застосовувати їх у життєвих ситуаціях, вчитися безперервно.

На думку О.С.Полат кожен проект потребує творчого підходу та здійснення дослідницької діяльності [196, 221], проте відповідно до домінуючого компонента можна виділити:

- *дослідницькі* (спрямовані на відкриття нового, раніше невідомого; за структурою наближені до справжнього наукового дослідження; потребують визначення проблеми й задач дослідження, шляхів їх вирішення, передбачають опрацювання різноманітних джерел інформації, аналіз отриманих даних, висновки та подання результату у вигляді доповіді, статті);
- *інформаційні* (передбачають збирання інформації про певний об'єкт, явище, створення вторинних текстів; здійснюються за наступним алгоритмом: визначення цілей, основних джерел інформації (друковані тексти, гіпертексти, бази даних, інтерв'ю, «мозковий штурм»), обробка даних, висновки, подання результату у вигляді повідомлення, презентації);
- *рольово-ігрові* (вимагають від виконавців не просто розігрування ролей, а дослідження їхнього характеру, поведінки; структура даних проектів залишається відкритою, тобто може змінюватися до кінця роботи; результатом виконання є вистава, інсценізація);
- *творчі* (характеризуються нестандартним підходом до вирішення проблеми та оформлення результатів; їхня структура намічається спочатку і залишається відкритою до кінця; результатом даного проекту може бути сценарій свята, виховний захід чи урок, газета, плакат, музично-драматичний твір);

- *практико-орієнтовані* (мають прикладне спрямування відповідно до потреб і інтересів учнів, чітко визначену структуру, своєрідний сценарій, потребують координації з боку учителя; результатом виконання може бути проект стенду, довідниковий матеріал, збірка рекомендацій).

Проекти, що виконуються на одному уроці чи серії уроків, відносяться до короткотривалих, проекти, розраховані на місяць чи більше (до півроку), – середньої тривалості, проекти, виконання яких потребує від півроку до року, – довготривалі.

Здійснення будь-якого проекту передбачає такі *етапи* [199, 205]:

- 1) підготовчий (мотивація учня) – вибір теми, визначення проблеми, мети дослідження, шляхів вирішення, складання плану;
- 2) проектування (включення учня в проектну діяльність) – висунення гіпотези, моделювання дослідження;
- 3) дослідницький етап (дослідницька діяльність учня) – робота з різними джерелами інформації, аналіз фактів, їх співставлення, оформлення висновків);
- 4) завершальний етап (подання результату) – оформлення проекту, виступ із презентацією роботи.

Під час оцінювання враховується актуальність, значимість проблеми, що розглядалась, інформативність, естетичність оформлення та оригінальна форма презентації-захисту, уміння відповідати на запитання опонентів, аргументованість відповідей [120, 44]. Даний метод може використовуватись у фронтальних, групових та індивідуальних видах діяльності на етапі вивчення нового матеріалу, уроці-проекті як вид домашнього завдання. Учитель виконує роль консультанта (допомагає у пошуку інформації), організатора (заохочує, підтримує, координує процес роботи). Учні вибирають тему, визначають проблему, завдання, формулюють гіпотезу, проводять дослідження, працюють з різними джерелами та видами інформації, презентують результат і оцінюють його.

В основі *методів здійснення самоконтролю та самооцінювання* лежить самостійна рефлексивна діяльність учня щодо оцінювання та корекції власних пізнавальних дій.

Навчальною метою даних методів, на нашу думку, є:

- засвоєння учнями способів самопізнання;
- вироблення реальної оцінки власних можливостей;
- оволодіння навичками цілепокладання та планування пізнавальної діяльності;
- стимулювання прагнення до саморозвитку.

Здійснення рефлексивної діяльності може проходити у вигляді усного самозвіту учня, заповнення щоденника самоспостереження (окремий зошит чи розділ робочого зошита, що потребує систематичного заповнення відповідно до змісту колонок), написання письмового звіту (за певним шаблоном). Дані методи можуть використовуватись в індивідуальних формах роботи на уроці (організаційний етап, етап мотивації та цілепокладання, здійснення рефлексії) та вдома. На підготовчому етапі – проведення взаємооцінювання учнів. Учитель інструктує щодо процедури здійснення самооцінки, заохочує учнів, пояснює необхідність здійснення рефлексивної діяльності.

Методи контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів призначені для отримання інформації про ефективність педагогічних і виховних впливів, якість засвоєння знань з метою подальшої корекції (забезпечення зворотнього зв'язку).

Навчальною метою застосування є:

- перевірка учителем і учнем якості засвоєння матеріалу, ступеня оволодіння певними вміннями й навичками;
- корекція навчальної діяльності;
- формування необхідних навчальних умінь і навичок (вирішення пізнавальних і творчих завдань);

- стимулювання суб'єктної позиції учня (почуття обов'язку, відповідальності, формування навичок самооцінювання відповідно до критеріїв).

Враховуючи предметну специфіку, серед ефективних методів, що забезпечують зворотній зв'язок, можна виділити фронтальне опитування (з кольоровими картками й без них), перевірку домашніх завдань різного типу, спостереження за роботою учнів на уроці (відповіді, участь у групових формах роботи, виконання пісні), підсумкові тематичні тестування (система завдань відкритої і закритої форми різного рівня складності). Дані методи використовуються у фронтальних, групових й індивідуальних формах роботи на етапах актуалізації опорних знань й контролю знань. Учитель систематично використовує диференційовані завдання, повідомляє критерії оцінювання.

Потрібно зазначити, що хоча розроблена методика і передбачає комплексне застосування вищезазначених методів, ми вважали за необхідне виокремити у групи методи, які інтенсивніше за інших впливають на формування того чи іншого структурного компонента пізнавального інтересу (табл.2.2.2).

Таблиця 2.2.2

Методи формування пізнавального інтересу

<i>Структурні компоненти пізнавального інтересу</i>	<i>Методи формування пізнавального інтересу</i>
1) мотиваційно-цільовий	методи самоконтролю, метод проектів
2) емоційно-ціннісний	ігрові, інтерактивні методи, метод проектів
3) діяльнісно-пошуковий	проблемні, інтерактивні, ігрові методи, метод проектів, методи контролю
4) регулятивно-вольовий	методи контролю і самоконтролю, ігрові, інтерактивні, метод проектів

У своєму дослідженні згідно розробленої методики формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики засобами мультимедійних технологій ми вважали за доцільне використання наступних **мультимедійних програмових засобів:**

- педагогічний програмний засіб (ППЗ),
- комп'ютерна презентація,
- електронна музична енциклопедія,
- навчально-ігрова програма,
- програма для співу караоке,
- інтернет-ресурси.

Застосування даної мультимедійної продукції передбачає дотримання принципів [116; 215, 234]:

- інтеграції, взаємозв'язку інформаційних технологій з педагогічними;
- педагогічної доцільності використання мультимедійних засобів (застосування тільки там, де вони мають конкретну методичну функцію);
- інтерактивності та оптимального управління ;
- індивідуалізації та диференціації;
- інформативності та необмежених можливостей (дати інформації стільки, скільки учень захоче і зуміє осмислити);
- технологічності та ергономічності (оптимальні затрати праці, засобів, матеріалів і часу в процесі створення, експлуатації і коригування програмового засобу, врахування вікових і психологічних особливостей користувачів, санітарно-гігієнічних норм).

Розглянемо можливості застосування мультимедійних програмових засобів різних типів та інтернет-ресурсів на уроці музичного мистецтва відповідно до розробленої методики.

Педагогічний програмний засіб (ППЗ) – програмна продукція, що представляє собою мультимедійний підручник, за допомогою якого може бути організована навчально-пізнавальна діяльність учнів ЗНЗ протягом

всього курсу. Програмний засіб містить розробки мультимедійних уроків відповідно до Державного стандарту, контрольні й тестові завдання, довідникову інформацію, конструктор уроків (надає можливість створити урок за власною методикою, відредагувати запропонований). Використання ППЗ на уроці дозволяє активізувати увагу та мислення учнів, підвищувати мотивацію та інтерес до навчання за рахунок образності викладу навчального матеріалу, введення елементів гри [162].

Можливі варіанти застосування ППЗ на уроці музичного мистецтва:

- 1) фронтальна робота (колективна діяльність) на всіх етапах уроку, поєднуючи з елементами інших технологій, комбінуючи структурні елементи в залежності від педагогічної ситуації; на окремих етапах уроку (слухання та інтерпретація музичного твору, вокально-хорова робота над піснею, контроль та оцінка знань);
- 2) самостійна індивідуальна робота (контроль та оцінка знань – тестування, можливість встановлювати зручний темп), пошукова діяльність, взаємонавчання у групах, як допомога, наприклад, при створенні власних уроків (модельовання уроку – взаємонавчання – проект).

Учитель використовує ППЗ як:

- мультимедійний супровід уроку;
  - музичну хрестоматію, інформаційно-ілюстративний довідник при підготовці до уроку, або для створення власних презентацій;
  - матеріал для підготовки до тестового контролю знань;
  - методичний довідник (методи та прийоми пояснення, проведення опитування, методи організації слухання музики, розучування пісні)
- [162, 6].

Комп'ютерна презентація є основою мультимедійного супроводу уроку, дозволяє поєднувати комп'ютерну анімацію, графіку, відео та музику в єдине середовище. Вона може бути використана на уроці у колективних формах діяльності з різною навчальною метою (демонстрація змісту

навчання, завдань, підсумків роботи на уроці; визначення рівня навчальних досягнень; узагальнення, закріплення матеріалу; презентації результатів досліджень і опитувань). Можливість організації інформації у вигляді гіпертексту, що допоможе здійснювати диференціацію навчання, та наявність інтерактивного режиму роботи з користувачем дозволяє використовувати мультимедійні презентації в якості електронного навчального посібника для індивідуальної діяльності на уроці (наприклад, для виконання вправ або тестових завдань).

Розглянемо можливості використання комп'ютерних презентацій на різних етапах уроку музичного мистецтва:

1. *організаційний етап* (створення необхідної творчої атмосфери) – оголошення теми семестру, уроку, представлення музичного або поетичного епіграфу;
2. *етап актуалізації опорних знань* (перевірка готовності до сприйняття нового матеріалу) – демонстрація кросвордів, різноманітних перевірочних, в тому числі й тестових завдань;
3. *мотиваційний етап, планування діяльності* (створення проблемної ситуації) – демонстрація відео-, аудіофрагменту, візуалізація поставлених завдань;
4. *етап організації виконання плану* (пошуково-дослідницька діяльність, сприйняття та інтерпретація художніх творів, виконання музичних творів, гра, дискусія) – представлення інформації у вигляді тексту, таблиць, схем, графічних зображень, демонстрація аудіо-, відеофрагментів;
5. *рефлексія, підсумки уроку, оцінювання, оголошення домашнього завдання* (зворотній зв'язок, перевірка якості й рівня засвоєння навчального матеріалу) – надання рекомендацій для самооцінки, демонстрація перевірочних завдань, домашнього завдання, музичної або поетичної післямови.

За допомогою комп'ютерних програм для створення презентацій і для роботи зі звуком, відео, графікою творчий учитель має унікальну можливість самостійно створювати необхідний мультимедійний супровід до уроків, виходячи з власного бачення теми, враховуючи особливості класу, школи; змінювати та доповнювати навчальний матеріал на слайдах. Дані комп'ютерні програми можуть бути використані учнями для представлення результатів індивідуальної або групової пошуково-дослідницької діяльності.

Електронні енциклопедії створені для доповнення підручників та навчальних посібників (а за їх відсутності і для їх заміни) як засоби діяльності учня і вчителя. В основному призначені тільки для подання інформації (деякі мають в своїй структурі контролюючі компоненти). Використання електронних енциклопедій сприяє оволодінню учнями навичками роботи з різними типами інформації, з гіпертекстом, умінням здійснювати пошук необхідної інформації, фіксувати її, використовувати для вирішення пізнавальних проблем, творчої діяльності.

На уроці музичного мистецтва в 5-8 класах електронні енциклопедії (їх компонент) можуть бути використані у пошуково-дослідницькій діяльності (біографічні, музикознавчі статті, словники термінів, аудіо- та відеофрагменти, хронологічні таблиці і/або інтерактивні історичні хроніки, віртуальні музичні екскурсії), на етапі актуалізації опорних знань (вікторини), з метою визначення рівня навчальних досягнень (вікторини).

Розглянемо можливості застосування музичних енциклопедій у роботі учителя музики:

- 1) швидкий пошук необхідної інформації (відомості про життя та творчість композиторів, музикантів, характеристики їх творів, значення музичних термінів, прослуховування аудіофрагментів) при підготовці до уроку, що буде проходити без використання мультимедійної проекційної техніки;
- 2) використання матеріалів музичних енциклопедій для створення власних мультимедійних презентацій (програма Power Point)

(логічне структурування отриманої інформації енциклопедій, використання зображень, аудіо-, відеофрагментів);

- 3) фрагментарне використання музичних енциклопедій (окремих сторінок, хронологічних таблиць, віртуальних екскурсій) вчителем під час подання нового матеріалу, або узагальнення, систематизації знань у колективних формах роботи з демонстраційною метою;
- 4) фрагментарне використання музичних енциклопедій (окремих сторінок, бібліографічних статей) вчителем з метою організації групової чи індивідуальної самостійної дослідницько-пошукової роботи (виписати відомості, скласти схему, записати у вигляді таблиці, придумати питання) чи для проведення контролю знань (вікторини).

Застосування музичних електронних енциклопедій в діяльності учнів :

- 1) самостійна чи частково керована вчителем індивідуальна дослідницько-пошукова діяльність (урок-дослідження);
- 2) робота в групах (пари, 3-4 учня) (вирішення проблемних питань, метод проектів, семінар-дослідження, урок-змагання, групове дослідження як етап підготовки до диспуту, дискусії);
- 3) індивідуальний контроль знань (узагальнюючий урок);
- 4) підготовка домашніх завдань дослідницько-пошукового спрямування (скласти хронологічну таблицю, схему, зробити порівняльну характеристику творчості композиторів, або музичних творів, розробити маршрут музичної подорожі).

Навчально-ігрові програми містять в своїй структурі теоретичну частину, ігри, ребуси, кросворди, мультфільми. Мають значний вплив на розвиток мотивації та інтересу до навчальної діяльності завдяки єдності пізнання і розваги, дозволяють учням засвоювати інформацію через ігрові форми навчання. Можливості застосування даної мультимедійної продукції на уроці передбачають фронтальну (колективну) робота, парну або

індивідуальну, особливо на уроках з ігровими методами (конкурси, змагання).

Можливості використання навчально-ігрових програм учнем: пізнавально-ігрова діяльність на уроці (парна, індивідуальна); зразок для створення власних кросвордів, ребусів, презентацій; пошукова діяльність. Учитель може застосовувати дані мультимедійні засоби як додаткове джерело інформації при підготовці до уроку.

Програми для співу караоке можуть бути використані на етапі вокально-хорової роботи в якості програми-тренажеру (2-й, 3-й урок роботи над пісню – виразне виконання, інсценізація).

Застосування даних програм у навчальному процесі впливає на:

- розвиток музичних здібностей (гармонічний і звуковисотний слух, почуття ритму, ладу, музична пам'ять);
- збагачення тезаурусу;
- стимулювання інтересу до вокально-хорової роботи;
- виховання артистизму, творчих здібностей.

На уроці дані програми використовуються у фронтальних, групових, індивідуальних видах діяльності на етапах актуалізації опорних знань, вивчення нового матеріалу, на уроках-концертах, уроках-конкурсах.

Застосування *інтернет-ресурсів* у системі шкільної музичної освіти дозволяє підвищити рівень викладання та результативність навчально-виховного процесу, зацікавити учнів пошуково-дослідницькою та творчою діяльністю мистецького спрямування, стимулювати мотивацію до інтерактивної взаємодії з інформацією, розвивати культуру онлайн-спілкування. Навчальна мета використання мережі Інтернет [217; 234] передбачає вільний доступ до різноманітної навчальної інформації, залучення кожного учня до активного пізнавального процесу, можливість співробітництва.

Інтернет-ресурси дозволяють здійснювати [217]: стимулювання пізнавальної активності; розвиток дослідницьких умінь, інформаційної

грамотності; формування комунікативних навичок; збагачення тезаурусу, загальнокультурний розвиток, формування глобального планетарного мислення. Дані ресурси можуть бути використані в індивідуальних, групових, рідше фронтальних видах діяльності на етапах вивчення нового матеріалу, в процесі підготовки домашнього завдання. Учні можуть використовувати інтернет-ресурси (електронні бібліотеки, енциклопедії, фонотеки, відеотеки, спілкування на мистецьких форумах) для підготовки індивідуальних або групових проектів різних типів, доповідей для участі у конференціях, семінарах, з метою саморозвитку й самоосвіти.

Інтернет-ресурси може використовувати учитель з метою:

- професійного самовдосконалення (сайти наукових бібліотек, каталоги періодичних видань, онлайн-словники, довідники, тематичні форуми та блоги),
- пошуку необхідної інформації в процесі підготовки до уроку,
- замовлення ППЗ і навчальних програм в інтернет-магазинах.

Оптимізації навчального процесу сприятиме створення учителем предметної сторінки на сайті школи, на якій би розміщувалась інформація про зміст і програму курсу, викладалися домашні завдання, поради вчителя щодо його підготовки, творчі та дослідницькі роботи учнів, корисні посилання, аудіо-, відеофрагменти з навчальних тем.

На думку сучасних дослідників О.С.Полат та Г.П.Селевка, використання в навчальному процесі мультимедійних технологій змінює позицію вчителя (помічник, консультант), керуючо-навчальна діяльність якого складається з тематичного та поурочного планування (стратегічного та тактичного) використання комп'ютерних засобів, управління пізнавальною діяльністю учнів на уроці та особистісної взаємодії з учнями через спілкування, консультування, виховні впливи [217; 196].

Можливості застосування комп'ютера також різноманітні [217, 188]: від повної заміни діяльності учителя програмним засобом (ППЗ, навчально-ігрова програма), коли учитель не впливає на сценарій, до часткової заміни та

фрагментарного, вибіркового використання програмних засобів (відеофрагменти, контролюючі та додаткові матеріали енциклопедій, ППЗ), яке відбувається за сценарієм учителя. Комп'ютер відповідно може виконувати функції вчителя, робочого інструменту, об'єкта навчання, дозвіллевого (ігрового) середовища.

Застосування комп'ютера в навчальному процесі пов'язане з організацією та проведенням комп'ютерного уроку, тип якого залежить від загальної дидактичної структури, варіанта використання мультимедійних технологій, обсягу функцій учителя, що делегуються комп'ютеру, типу мультимедійного програмового засобу. Розглянемо, в чому полягатимуть особливості організації уроку музичного мистецтва із застосуванням мультимедійних технологій відповідно до розробленої методики.

У процесі моделювання (проектування) учителем музичного мистецтва комп'ютерного уроку відповідно до розробленої методики, перш за все, необхідно враховувати зміст матеріалу, що вивчається, мету і завдання конкретного етапу методики; психологічні та соціометричні характеристики групи та кожного учня; ступінь оснащення школи апаратним комп'ютерним забезпеченням, підключення до мережі Інтернет; типи мультимедійних програмових засобів, необхідність їх чергування в процесі уроку; класичні вимоги до уроку мистецтва (логічна завершеність, використання різноманітних методів навчання, прийомів художньо-педагогічної драматургії).

Сам процес проектування комп'ютерного уроку складається з таких етапів [217, 198]:

- 1) відповідно до змісту навчального матеріалу, його ролі в структурі теми, що вивчається, обирається тип уроку;
- 2) визначаються основні цілі й завдання уроку, передбачаються його результати;
- 3) відбираються необхідні методи, види діяльності, найбільш ефективні мультимедійні програмові засоби ;

- 4) розробляється структура уроку, оцінюються в часі всі відібрані матеріали, складається похвилинний план уроку;
- 5) за необхідності здійснюється пошук потрібної інформації різного типу в енциклопедіях, мережі Інтернет; створюється мультимедійний супровід уроку на основі розробленого сценарію;
- б) виробляється організаційна схема уроку та його імідж.

Виходячи із завдань нашого дослідження та на основі зазначених методів і типів мультимедійних програмових засобів, ми розробили модель уроку музичного мистецтва в 5-8 класах із застосуванням мультимедійних технологій (табл.2.2.3). У даній моделі представлені основні етапи комбінованого уроку, зазначені відповідні методи й форми роботи, охарактеризована діяльність учителя і учнів, а також указані мультимедійні засоби, застосування яких можливе на різних етапах уроку, та методи їх використання. Особливістю розробленої моделі є варіативність змісту основної частини уроку за умов збереження загальної структури (організація класу – актуалізація опорних знань – мотивація – цілепокладання та планування – організація виконання плану – рефлексія – оцінювання та підсумки уроку – домашнє завдання). Дана модель передбачає застосування на уроці музичного мистецтва методів проведення дослідження, роботи над проектом, взаємонавчання у малих групах, інтерактивної вправи, що дозволяє вчителю творчо підходити до подання тієї чи іншої теми.

Широкі можливості для використання мультимедійної продукції різних типів відвідо до розробленої методики відкриваються і на уроках нетрадиційної форми: урок-подорож, урок-екскурсія (комп'ютерна презентація (відеофрагменти, анімація, географічні карти, кросворди і т.п.), електронні енциклопедії (розділ «Експерсії»)); урок-прес-конференція, урок-диспут, урок-ток-шоу (комп'ютерна презентація (відеоцитати, схеми, таблиці, обробка даних)); урок-концерт, урок-творчий звіт (комп'ютерна презентація, ППЗ, програми для співу караоке); інтегровані, бінарні уроки (всі типи мультимедійної продукції).

Модель уроку музики із застосуванням мультимедійних технологій

Етап уроку	Діяльність учителя та учнів	Методи, форми роботи	Методи застосування мультимедійних засобів	Мультимедійні засоби
1) організаційний	Учитель сфокусовує увагу учнів, створює необхідну атмосферу, перевіряє підготовку до заняття	Музичне вітання, музичний або поетичний епіграф уроку	демонстрація	комп'ютерна презентація
2) актуалізація опорних знань	Учитель сприяє відтворенню знань, умінь, навичок, життєвого досвіду, перевіряє готовність до сприйняття нового матеріалу	Короткі перевірочні роботи (тести, вікторини, кросворди), мозковий штурм, фронтальне опитування, виконання музичних творів, презентація творчих, дослідницьких робіт	демонстрація, визначення рівня навчальних досягнень, моделювання предметно-орієнтованого середовища	комп'ютерна презентація, ППЗ «Музичне мистецтво», програми для співу караоке, електронні енциклопедії (розділи з вікторинами)
3) мотиваційний	Учитель створює проблемну ситуацію, спонукає до формулювання питань, викликає інтерес до теми; учні шукають способи розв'язання проблеми, усвідомлюють сутність утруднення	Проблемна ситуація, інтрига, асоціативний ряд, мозковий штурм, «Мікрофон»	демонстрація	комп'ютерна презентація

4)цілепокладання та планування	Учитель повідомляє роль та місце заняття у цілісному навчальному курсі, розділі; учні з допомогою вчителя або самостійно формулюють навчальну проблему і через неї мету, визначають особистісно значущі цілі роботи на уроці, складають план, визначають показники досягнення поставлених цілей	Фронтальна бесіда, заповнення відповідної колонки в щоденнику самоспостереження.	демонстрація	комп'ютерна презентація
5)організація виконання плану	<p style="text-align: center;">ВАРІАНТ А</p> (методи проблемного навчання) Учні збирають, аналізують дані, визначають причинно-наслідкові зв'язки, формулюють гіпотезу, з допомогою вчителя або самостійно формулюють висновок щодо проблемного питання. Учитель сприяє актуалізації життєвого досвіду, спонукає до висування ідей	Робота з різними джерелами інформації, вивчення схем, таблиць, дослідницький метод, побудова структурно-логічних схем, порівняльних таблиць, мозковий штурм, «коло ідей», сприйняття, інтерпретація, виконання музичних творів	демонстрація, пошуково-дослідницький метод, моделювання предметно-орієнтованого середовища	комп'ютерна презентація, ППЗ «Музичне мистецтво», програми для співу караоке, електронні енциклопедії, навчально-ігрові програми, інтернет-ресурси
	<p style="text-align: center;">ВАРІАНТ Б</p> (методи проектного	Створення ситуацій успіху, метод проектів,	демонстрація, пошуково-	комп'ютерна презентація, ППЗ

	навчання) Розподіл учнів на групи, розподіл ролей у групі, визначення теми й мети проекту, формулювання проблеми та її вирішення	дослідницький метод	дослідницький метод, моделювання предметно-орієнтованого середовища	«Музичне мистецтво», програми для співу караоке, електронні енциклопедії, навчально-ігрові програми, інтернет-ресурси
	ВАРІАНТ В (методи кооперативного навчання) Кожен учень самостійно опрацьовує свою частину матеріалу, обмінюється знаннями з партнером, що відбувається за правилами рольової гри «вчитель-учень», обов'язкова зміна ролей. Учні здобувають навички спільної роботи та спілкування. Учитель контактує з кожною групою. Презентація роботи групи	Різні прийоми фіксації матеріалу (конспект, тези, схеми, таблиці)	демонстрація, пошуково-дослідницький метод, моделювання предметно-орієнтованого середовища	комп'ютерна презентація, ППЗ «Музичне мистецтво», програми для співу караоке, електронні енциклопедії, навчально-ігрові програми, інтернет-ресурси
	ВАРІАНТ Г (методи інтерактивного навчання) Учитель інструктує учнів	Дискусія, гра, конференція, семінар	демонстрація, пошуково-дослідницький метод,	комп'ютерна презентація, ППЗ «Музичне мистецтво», програми для співу

	щодо мети вправи, правил виконання, послідовності дій та кількості часу на виконання; виступає як організатор, помічник, ведучий дискусії, намагаючись надати учасникам максимум можливостей для самостійної роботи та навчання у співпраці. Учні презентують результати виконаної вправи		моделювання предметно-орієнтованого середовища	караоке, електронні енциклопедії, навчально-ігрові програми
	ВАРІАНТ Д (методи особистісно орієнтованого навчання) Учитель сприяє виявленню суб'єктивного досвіду учнів, стимулює їх до самостійного вибору способів опрацювання навчального матеріалу, спонукає до пошуку альтернативних рішень	Створення ситуацій успіху, взаємодопомоги, вибору способів навчальної діяльності, способів фіксації пояснення нового матеріалу, яскрава наочність	демонстрація, пошуково-дослідницький метод, моделювання предметно-орієнтованого середовища	комп'ютерна презентація, ППЗ «Музичне мистецтво», програми для співу караоке, електронні енциклопедії, навчально-ігрові програми, інтернет-ресурси
б)рефлексія	Учні (самостійно або з допомогою вчителя) роблять висновки щодо проблемного питання, усвідомлюють отримані результати, оцінюють їх відповідно до	Коллективне обговорення, усна розповідь, дискусія, письмовий звіт, самооцінка (заповнення	демонстрація	комп'ютерна презентація

	критеріїв, здійснюють самооцінку	відповідної колонки в щоденнику)		
7) підсумки уроку, оцінювання	Учитель підводить підсумки уроку, коментує відповіді та роботу учнів, оцінюючи не тільки результат, а й сам процес навчання	короткі перевіірочні роботи (тести, вікторини, кросворди), фронтальне опитування, «Мікрофон»	демонстрація, визначення рівня навчальних досягнень	комп'ютерна презентація, ППЗ «Музичне мистецтво», електронні енциклопедії (розділи з вікторинами)
8) повідомлення домашнього завдання	Учитель сприяє розумінню учнями цілей, змісту й способів виконання домашнього завдання	Варіативність, різнорівневість домашніх завдань, різні способи його виконання (репродуктивне відтворення, доповнення та вдосконалення творчого продукту, створення нового.	пошуково-дослідницький метод, метод проектів	електронні енциклопедії, програми для створення презентацій та роботи з текстом, звуком, відео, інтернет-ресурси (електронні енциклопедії, бібліотеки, фонотеки, відеотеки, мистецькі форуми)

Однією з важливих умов ефективності процесу застосування технології мультимедіа в освіті, на думку Г.К.Селевка, виступає частота та тривалість їх використання. Беручи до уваги затверджені санітарно-гігієнічні норми такого застосування [198, п.5.6] та виходячи із завдань формувального експерименту нашого дослідження, ми визначили, що періодичність застосування мультимедійних технологій на уроках музичного мистецтва в експериментальних класах повинна бути не більше 12-16 уроків на навчальний рік (6-8 на семестр, співвідношення 1:3 при загальній кількості годин 35). З них уроків, на яких учні будуть безпосередньо працювати за персональними комп'ютерами – 6-8 на рік (співвідношення 1:6). Тривалість роботи учня за персональним комп'ютером на такому уроці становить 10-20 хвилин (в залежності від віку).

Під час використання мультимедійних технологій на уроці ми пропонуємо дотримуватись таких умов [217; 246]:

- уникати безперервного використання одного засобу протягом 25-30 хвилин;
- чергувати різні мультимедійні засоби в залежності від методів;
- для підтримання стійкої уваги застосовувати мультимедійні засоби на початку уроку (перші 5 хв.) та в інтервалах між 15-20 і 30-35 хвилинами;
- час, передбачений для виконання всього домашнього завдання за допомогою комп'ютера, не повинен перевищувати 90 хвилин (за умов, що учень в цей день працював за персональним комп'ютером на одному – двох уроках).

Як вже зазначалося, проектування уроку музичного мистецтва із застосуванням мультимедійних технологій відповідно до розробленої методики спирається на мету і завдання кожного з її етапів. Розглянемо особливості кожного з етапів розробленої методики, серед яких ми виділяємо наступні: стимулюючо-підготовчий, настановчо-дослідницький і самостійно-дослідницький.

1-й (стимулюючо-підготовчий) етап передбачає активізацію, стимулювання зацікавленості учнів у пізнавальній діяльності, їх ознайомлення з алгоритмами вирішення пізнавальних завдань, принципами роботи з програмовою продукцією.

Мета: учні прагнуть до пізнавальної діяльності і дізнаються як її здійснювати за допомогою мультимедійних технологій.

Основні форми роботи: фронтальні.

Методи:

- бесіда, пояснення, демонстрація (пріоритетні на даному етапі);
- ігрові;
- інтерактивні (дискусія);
- проблемні (проблемні ситуації, пізнавальні завдання, дослідження);
- методи рефлексії (самооцінювання з використанням кольорових сигналів);
- методи контролю (фронтальне опитування, спостереження за роботою на уроці).

Засоби:

- ППЗ(учитель – викладення матеріалу та перевірка знань);
- комп'ютерна презентація (учитель – викладення матеріалу та перевірка знань);
- електронні енциклопедії (учитель – фронтальна робота з класом);
- навчально-ігрові програми (учитель – фронтальна робота з класом, учні – групова діяльність з допомогою вчителя);
- інтернет-ресурси (учитель – фронтальна робота з класом);
- програми для співу караоке (учитель – вокально-хорова робота).

2-й (настановчо-дослідницький) етап включає оволодіння учнями навичками здійснення пізнавальної діяльності із застосуванням мультимедійних технологій.

Мета: учні тренуються, набувають досвіду використання мультимедійних засобів у власній пізнавальній діяльності, всі компоненти

якої (пізнавальна задача, пізнавальна дія, самоконтроль та самооцінка) виконуються та усвідомлюються, наслідуючи вчителя (несамостійна активність, засвоєння зразка) або спільно з ним (напівсамостійна активність).

Основні форми роботи: фронтальні та групові

Методи:

- проблемні (пріоритетні на даному етапі) (проблемні ситуації, пізнавальні завдання різних типів, частково-пошуковий метод, групове дослідження);
- ігрові (інсценізації пісень, поетичних творів; рольові ігри);
- інтерактивні («Мікрофон», «Коло ідей»);
- метод проектів (дослідницькі, інформаційні, творчі, практико-орієнтовані з безпосередньою жорсткою координацією, що можуть виконуватися у групі (учні всього класу або малі групи), у парі);
- методи здійснення контролю (фронтальне опитування з використанням кольорових сигналів/карток, перевірка домашнього завдання, спостереження на уроці, підсумкове тематичне тестування);
- методи рефлексії (заповнення щоденнику самоспостереження та самоконтролю, усний самозвіт на уроці, написання письмового звіту в кінці навчального року).

Засоби:

- ППЗ (учитель – викладення матеріалу і перевірка знань, учні – індивідуальна робота з допомогою вчителя);
- комп'ютерна презентація (учитель – викладення матеріалу та перевірка знань, учні – індивідуальна робота з допомогою вчителя інформатики на бінарних або інтегрованих уроках);
- електронні енциклопедії (учитель – фронтальна та групова робота з класом; учні – групова/індивідуальна робота з допомогою вчителя (прочитати, зафіксувати, розповісти));

- навчально-ігрові програми (учитель – фронтальна робота (викладення матеріалу, перевірка знань), учні – групова /індивідуальна діяльність з допомогою вчителя);
- інтернет-ресурси (учитель – пошук і використання матеріалу при підготовці до уроку, фронтальна та групова робота на уроці, учні – пошук інформації на уроці з допомогою вчителя);
- програми для співу караоке (учитель – вокально-хорова робота на уроці).

3-й (самостійно-дослідницький) етап передбачає створення умов для безпосередньої самостійної пізнавальної діяльності учнів із використанням мультимедійних технологій.

Мета: учні самостійно визначають проблему, планують свої дії для її вирішення, здійснюють пошукову діяльність, використовуючи мультимедійні ресурси за умов мінімальної допомоги вчителя (самостійна і творча активність).

Основні форми роботи: групові та індивідуальні

Методи:

- метод проектів (пріоритетний на даному етапі) (дослідницькі, інформаційні, творчі, практико-орієнтовані з безпосередньою гнучкою координацією, що виконуються в групі (малі групи, пари) та індивідуально);
- інтерактивні методи (дискусія, «Мозковий штурм» (фронтально, в групі), «Коло ідей», «Прес-конференція», «Ток-шоу», «Мікрофон»);
- ігрові методи (рольові ігри);
- методи рефлексії (заповнення щоденника самоспостереження, письмовий звіт в кінці навчального року);
- методи контролю (перевірка домашнього завдання (презентація творчих і дослідницьких робіт), спостереження за роботою на уроці, підсумкове тематичне тестування).

Засоби:

- ППЗ (учитель – викладення матеріалу та перевірка знань, учні – індивідуальна самостійна робота);
- комп'ютерна презентація (учитель – викладення матеріалу та перевірка знань, учні – представлення результатів групового/індивідуального дослідницького проекту);
- електронні енциклопедії (учитель – групова робота з класом, учні – самостійна робота з пошуку та обробки інформації (знайти, законспектувати, скласти таблицю, схему, порівняльну характеристику, провести урок));
- навчально-ігрові програми (учитель – фронтальна робота (викладення матеріалу, перевірка знань), учні – групова й індивідуальна самостійна діяльність);
- інтернет-ресурси (учитель – пошук і використання матеріалу при підготовці до уроку, групова робота на уроці, створення предметного сайту/інтернет-сторінки, учні – пошук і підготовка матеріалу (доповіді, творчі завдання), допомога у створенні сайту/інтернет-сторінки);
- програми для співу караоке (учитель – вокально-хорова робота на уроці, учні – презентація творчого проекту).

Отже, розроблена методика формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музичного мистецтва засобами мультимедійних технологій передбачає поступовий перехід від наслідувальної до пошуково-дослідницької діяльності та самореалізації учнів у комп'ютерному навчальному середовищі. В основі методики лежить сукупність взаємопов'язаних методів, засобів й організаційних форм, які визначаються завданнями трьох етапів і педагогічними умовами здійснення формувальних впливів на уроці музичного мистецтва.

Наступним етапом дослідно-експериментальної роботи буде відбір та характеристика мультимедійних технологій, зокрема мультимедійних програмових засобів, для застосування в процесі музичного навчання в експериментальних класах.

2.3 Характеристика та особливості застосування мультимедійних технологій на уроках музики в 5-8 класах

Процес упровадження мультимедійних технологій у систему загальної музичної освіти розпочався порівняно нещодавно. Він включає в себе не тільки оснащення навчальних закладів необхідним апаратним і програмним забезпеченням, надання доступу до мережі Інтернет, але й продукування освітніх програмових засобів.

Однією з актуальних проблем виступає розробка комплексу вимог до програмової продукції різних типів, яка застосовується у навчальному процесі. Як зазначено вище [п.1.3] готова мультимедійна продукція та мережеві інформаційні ресурси відносяться до групи мультимедійних ресурсів і являють собою вид електронного ресурсу, в якому скомбіновано декілька типів даних (текст, звук, графіка, відео та анімація). Система загальної освіти, зокрема і музичної, потребує якісних мультимедіа-ресурсів, які б на практиці дозволили:

- організувати різноманітні форми діяльності школярів із самостійного пошуку та представлення знань;
- застосовувати увесь спектр можливостей сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій у процесі виконання різноманітних видів навчальної діяльності (реєстрація, збір, зберігання, обробка інформації, інтерактивний діалог, моделювання об'єктів, явищ, процесів, функціонування лабораторій);
- привнести у навчальний процес поряд з асоціативною і пряму інформацію за рахунок використання можливостей технологій мультимедіа, гіпермедіа систем;
- об'єктивно діагностувати та оцінювати інтелектуальні можливості школярів, рівень їх знань, умінь, навичок, рівень підготовки до конкретного заняття з дисциплін, співставляти результати засвоєння матеріалу відповідно до вимог державного освітнього стандарту;

- керувати навчальною діяльністю школярів адекватно інтелектуальному рівню конкретного учня, рівню його знань, умінь, навичок, особливостей його мотивації з урахуванням методів і засобів, що використовуються;
- створювати умови для здійснення індивідуальної самостійної навчальної діяльності учнів, формувати навички самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації;
- оперативно забезпечувати учителів, учнів, їх батьків актуальною своєчасною інформацією, що відповідає цілям і змісту загальної середньої освіти;
- створити основу для постійного й оперативного спілкування учителів, учнів і батьків, націленого на підвищення ефективності навчання [99, 3.3].

Проблема впровадження інформаційних технологій навчального призначення включає питання здійснення кваліфікованої оцінки мультимедійної продукції та належної грамотності її застосування. Критеріями такої оцінки дослідники називають якість та ефективність програмової продукції [100, 19].

Якість мультимедійної продукції проявляється у дії. Це відповідність певним, встановленим досвідом, вимогам. Якість будь-якої навчальної програми можна представити трьома рівнями: дидактичним, технічним і ступенем інтерактивності, інтерфейсом [99].

Ефективність програми полягає у її реальній віддачі за умови вмілого користування нею і визначається відношенням позитивного результату її використання до затрачених зусиль. Ефективність мультимедійного продукту залежить від кількох факторів: якості самого засобу, методики його використання, конкретних об'єктивних умов (специфіка навчального матеріалу, особливості технічної бази), суб'єктивних моментів (певна група учнів та інш.).

Роглянемо, яким вимогам повинні відповідати мультимедійні засоби з позиції їх дидактичної, методичної, психологічної та ергономічної відповідності навчальному процесу в загальноосвітній школі.

Стандартні критерії дидактичного рівня мультимедійних програм – це критерії, які застосовують до традиційних навчальних видань – підручників, методичних засобів. Відповідно до них від мультимедійного програмового засобу вимагається забезпечення [99, 3.3; 100, 20-22]:

- 1) *науковості* навчання (глибина, коректність та наукова достовірність викладення змісту з урахуванням останніх наукових досягнень);
- 2) *доступності* навчання (необхідність визначення рівня теоретичної складності та глибини вивчення матеріалу відповідно віковим та індивідуальним особливостям школярів);
- 3) *проблемності* навчання (сприяння підвищенню мисленнєвої активності, що є необхідним для навчально-пізнавальної діяльності школярів);
- 4) *наочності* навчання (більш високий рівень у порівнянні з традиційними ресурсами);
- 5) *усвідомленості* навчання (цілей і завдань навчальної діяльності), *самотійності* дій із добування інформації та *активізації діяльності* (діяльнісний підхід);
- 6) *систематичності* та *послідовності* навчання (представлення матеріалу в систематизованому та структурованому вигляді, врахування як ретроспективи, так і перспективи знань, що формуються, міжпредметних зв'язків, дидактично обґрунтована послідовність подання навчального матеріалу, забезпечення зв'язку інформації, яку подає мультимедіа-засіб, з практикою за рахунок прикладів, ігрових моментів, завдань практичного характеру);
- 7) *єдності освітніх, розвиваючих та виховних функцій*;
- 8) *змістової та функціональної валідності та надійності* контрольних вимірюючих підсистем мультимедійного продукту.

Окремо слід зазначити такі специфічні дидактичні вимоги як [99, 3.3]:

- *адаптивність* – пристосування до індивідуальних можливостей школярів – їхнього рівня знань, умінь, психологічних особливостей;
- *інтерактивність* – двостороння взаємодія учня з освітнім мультимедійним засобом, забезпечення діалогу та зворотнього зв'язку;
- *націленість на розвиток інтелектуального потенціалу* учня, формування його алгоритмічного, наочно-образного та теоретичного стилів мислення, уміння приймати рішення у складній ситуації, опрацьовувати інформацію на основі використання інформаційно-пошукових систем і баз даних;
- *системність та структурно-функціональний зв'язок* – представлення навчального матеріалу, забезпечення унікальності завдань у контрольно-оцінних підсистемах;
- *цілісність та безперервність* дидактичного циклу навчання – надання учню можливості виконання усіх можливих етапів дидактичного циклу в межах одного сеансу роботи з інформаційною або телекомунікаційною технікою.

Методичні вимоги передбачають врахування потреб навчання конкретної шкільної дисципліни, специфіки відповідної науки, її понятійного апарату, особливостей методів дослідження її закономірностей, можливостей реалізації сучасних методів обробки інформації та методології реалізації освітньої діяльності. Перш за все, використання мультимедійних засобів повинно базуватись на взаємозв'язку та взаємодії понятійних, образних та дієвих компонентів мислення учнів. Технології мультимедіа мають забезпечити відображення системи наукових понять шкільної дисципліни у вигляді ієрархічної структури, кожний рівень якої відповідає певному внутрішньодисциплінарному рівню абстракції. Окрім цього, дані засоби повинні надавати учням можливість виконання контролюючих тренувальних дій з метою поетапного підвищення внутрішньодисциплінарного рівня абстракції знань [99, 3.3].

Відповідно до психологічних вимог вся мультимедійна продукція, що використовується у навчальному процесі, повинна відповідати вербально-логічному, сенсорно-перцептивному та уявленнєвому рівням когнітивного процесу, орієнтуватися на тезаурус і лінгвістичну композицію конкретного вікового контингенту та специфіку підготовки учнів, мати спрямованість на розвиток як образного, так і логічного мислення.

Ергономічними вимогами виступають урахування вікових особливостей, вимоги до представлення інформації і режимів роботи. Мультимедійні продукти повинні характеризуватись гуманним ставленням, мати дружній інтерфейс, забезпечувати можливості використання необхідних підказок і методичних вказівок, вільної послідовності і темпу роботи, що дозволить уникнути негативного впливу на психіку. Окрім цього, вони мають відповідати встановленим гігієнічним і санітарним нормам. Методично необхідною також є наявність якісної супроводжуючої документації, що відповідає вимогам коректності, повноти та докладності оформлення методичних вказівок та інструкцій для користувача.

Розглядаючи проблему критеріїв ефективності програмової продукції навчального призначення в аспекті нашого дослідження, ми виявили потребу у формулюванні дидактичних, методичних, психологічних та ергономічних вимог до мультимедійних ресурсів, які будуть використовуватись на уроках музичного мистецтва відповідно до завдань розробленої нами методики.

Дидактичні – наочність конкретно-образна (малюнки, відео, анімація) і абстрактна (схеми, таблиці, діаграми); логічна структура представлення інформації, її обсяг, форми представлення (текст, зображення, аудіо, відео, анімація) (відповідно віку), зручність пошуку (пошукова система, гіперпосилання в тексті); інтерактивність.

Методичні (формування пізнавального інтересу у різних видах діяльності на уроці) – можливість застосування під час сприйняття та інтерпретації музичних творів і творів інших видів мистецтва, у вокально-

хоровій, ігровій і, головне, у проблемно-пошуковій діяльності учнів; можливість виконання учнями завдань різного рівня складності.

Психологічні – відповідність розвитку учнів підліткового віку, рівневі їхніх знань та умінь, передбачених шкільною програмою з музичного мистецтва.

Ергономічні – представлення інформації має бути зрозумілим, здійснюватись у дружній формі. Програма повинна містити підказки, мати зручну й просту навігацію, надавати учню можливість вільного вибору темпу роботи та послідовності виконання завдань. Можливість застосування у класно-урочній системі навчання.

Відповідно до зазначених вимог проаналізуємо відібрані нами мультимедійні ресурси (готову мультимедійну продукцію та мережеві ресурси), виявимо потенційні можливості їхнього використання у процесі реалізації розробленої нами методики. Доцільно зазначити, що відповідно до завдань загальної музичної освіти та спрямованості формувальних впливів нашої методики, а також враховуючи наявну матеріальну базу шкіл, ми не розглядали такі мультимедійні програмові засоби як навчальні, тренувально-закріплюючі програми, музичні конструктори, програми для музикування, імпровізування та створення музики і зосередили увагу на електронних музичних енциклопедіях, педагогічних програмних засобах, навчально-ігрових програмах, інтернет-ресурсах. Окрім цього, ми обрали ту продукцію, яка потенційно може бути використана будь-яким учителем музичного мистецтва, тобто не є приватною власністю (авторські розробки) і знаходиться у вільному продажу.

Електронні музичні енциклопедії

«Энциклопедия классической музыки» («Коминфо», 2002, російська мова) (рис.2.3.1).

Основні характеристики: 5 годин класичної музики, близько 400 біографічних статей, більше 200 статей про музичні твори, словник музичних термінів (більше 500 понять), 12 тематичних екскурсій, які

знайомлять із музичною культурою різних країн, відеофрагменти та анімація, хронологія, вікторини різного рівня складності, розгалужений пошук за декількома критеріями (час, географія), повнотекстовий пошук будь-якого слова, трирівнева система гіпертекстових посилань, вбудована система допомоги.

Головне меню енциклопедії має чотири розділи: «Статті», «Експерсії», «Вікторина» і «Хронологія». «Статті» – основний розділ енциклопедії. Енциклопедична стаття містить біографічну інформацію про композиторів і виконавців, відомості про музичні твори (сюжети, прем'єри, історія написання), музичні інструменти, про жанри класичної музики та етапи її розвитку. За допомогою кнопок, що розташовані у верхній частині робочого вікна сторінки, можна переглянути відеофрагменти або прослухати аудіоматеріали, що стосуються даної статті, а також відкрити меню «Додатки» (екскурсії, вікторини, хронологія), «Настройки», «Закладки», вікна «Словник», «Пошук».

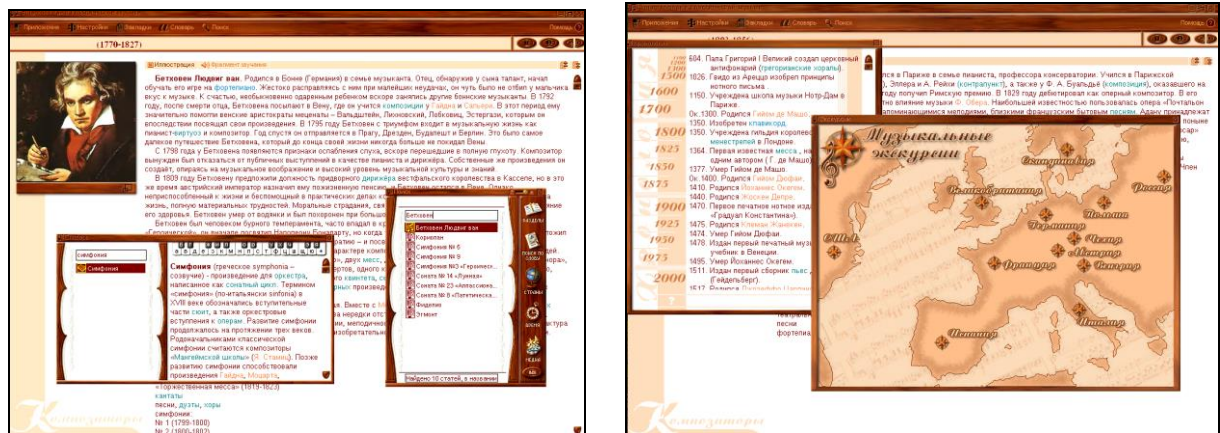

Рис.2.3.1 Робочі вікна «Енциклопедії класичної музики»

(енциклопедична стаття, хронологічна таблиця та музичні експерсії)

Перевагами даної енциклопедії виступають простота та зручність навігації, швидкий доступ до текстової інформації, що викладена стисло й лаконічно, а також до аудіо- та відеофрагментів. Дещо ускладнить використання енциклопедії на уроках в експериментальних класах, на нашу думку, подання текстової інформації російською мовою, відсутність за деяким виключенням (М.Лисенко, М.Березовський, Д.Бортнянський) статей

про життя і творчість українських композиторів, аудіофрагментів їхніх творів, невеликий обсяг наявних статей, іноді недостатній для проведення дослідження, роботи над проектом, що викликає потребу у залученні додаткових джерел інформацій.

«Энциклопедия популярной музыки Кирилла и Мефодия» («Кирилл и Мефодий», *New Media Ceneration, 2008, російська мова*) (рис.2.3.2).

Основні характеристики: більше 3400 статей у тематичних розділах: «Джаз», «Рок», «Поп-музика», «R & B»; більше 130 статей про музичні стилі та напрямки, близько 4500 ілюстрацій, 170 відеофрагментів; 18 годин музики (1100 звукових фрагментів); словник термінів популярної музики. Додатки: каталог альбомів – зібрання аудіофрагментів із альбомів більш як 200 популярних груп та виконавців (220 годин музики), історія популярної музики – п'ять хронологічних стрічок (Timeline), присвячених історії російської та зарубіжної популярної музики і найбільш значимим подіям і персоналіям музичного світу; «Майстри світового джазу» – зібрання записів найвидатніших джазових виконавців; каталог фан-клубів і офіційних сайтів, каталог радіостанцій; лауреати премії «Греммі» – інтерактивна таблиця всіх лауреатів премії «Греммі» з 1958 року; лауреати пісенного конкурсу «Євробачення» (інтерактивні і довідникові таблиці про лауреатів дорослого і дитячого конкурсів); тури світом музики (26 пізнавальних циклів статей, що об'єднані єдиним тематичним задумом); вікторина для знавців популярної музики; заставки для робочого столу; редактор звукових файлів (запис звуку, оцифровка аналогових записів і редагування файлів форматів MP3 і WAV).

Головне меню енциклопедії має чотири розділи: «Енциклопедичні статті», «Словник термінів», «Історія року та джазу», «Додатки». Енциклопедична стаття містить докладну інформацію про виконавця, композитора, групу; повну дискографію або перелік творів у хронологічній послідовності. Пошук статей здійснюється за декількома категоріями. Активізувавши меню «Медіа» пошукового вікна, користувач отримує доступ до медіа-об'єктів (слайдів, аудіо, відео, портретів, каталогів альбомів). У

верхній частині робочого вікна сторінки енциклопедії розташовані наступні кнопки меню: «Титульний аркуш» (повернення до головної сторінки), «Пошук», «Словник», «Додатки», «Сервіс», «Допомога», «Інтернет-посилання».

Перевагами «Енциклопедії популярної музики», на нашу думку, виступають зручність навігації, значний обсяг ресурсів у вигляді різноманітної за типом і формою подання інформації, наявність інтернет-посилань. Дещо ускладнить роботу з нею подання текстової інформації російською мовою, відсутність статей про українських джазових і естрадних виконавців, рок-гурти.

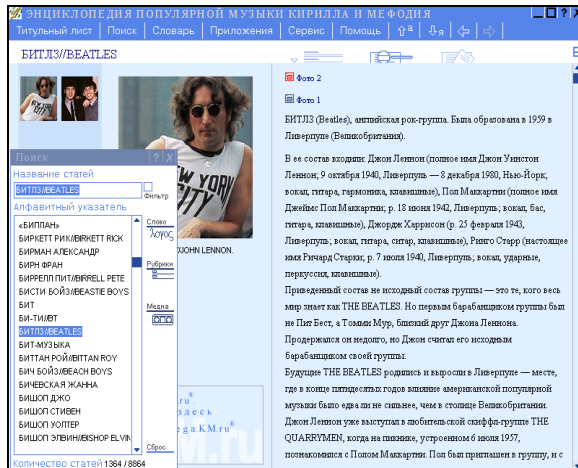

Рис.2.3.2 Робочі вікна «Енциклопедії популярної музики»

(енциклопедична стаття та хронологічна стрічка «Історія рок-музики»)

«Большая энциклопедия Кирилла и Мефодия» («Кирилл и Мефодий», 2006, російська мова) (рис.2.3.3).

Основні характеристики: містить енциклопедичні статті з музичної теорії (загальні терміни та поняття), музикознавства (види, роди, жанри музики, музичний фольклор, музичні форми), інформацію про музичні інструменти та майстрів по їх виготовленню, композиторів, виконавців різних стилевих напрямків минулого і сучасності, музичні твори; оперні та музичні театри, музичні організації, навчальні заклади, видавництва. Окремі розділи присвячені театру, балетному мистецтву та кіномистецтву.

Енциклопедія містить словники, аудіо- та відеофрагменти, історичні хроніки (в тому числі «Історію культури»), вікторини, тури для допитливих.

Головне меню енциклопедії має такі розділи: «Енциклопедичні статті», «Словники», «Бібліотека КМ», «Історичні хроніки», «Відеододатки». Пошукове вікно має наступні покажчики: слово, рубрики, час, країни, медіа, персоналії, пошук в Інтернеті (на мультипорталі, в енциклопедіях). У верхній частині робочого вікна сторінки енциклопедії користувачу доступні наступні кнопки меню: «Титульний аркуш» (повернення до головної сторінки), «Пошук», «Словники», «Довідники», «Додатки», «Сервіс», «Допомога».

Рис.2.3.3 Робочі вікна «Великої енциклопедії Кирила і Мефодія»

(тури для допитливих, енциклопедична стаття)

Перевагами даної енциклопедії можна назвати доступність інтерфейсу, розгалужену систему здійснення пошуку, можливість пошуку в Інтернеті. Ускладнить її застосування подання текстової інформації російською мовою, брак статей про українських виконавців, композиторів і їхні твори.

Педагогічні програмні засоби(ППЗ)

«Музичне мистецтво» для 5-8 класів (ПП «Контур плюс», 2007-2009, мова українська) (рис.2.3.4). Розроблені відповідно до програми для загальноосвітніх навчальних закладів “Музичне мистецтво” (5-8 класи) (укл. Б.М.Фільц, І.М.Белова, Г.Б.Букреєва, М.С.Демчишин, Л.М.Масол, О.В.Мільченко, О.М.Павленко).

Увесь курс для кожного класу складається згідно з програмою з 35 уроків. Кожен урок розкриває конкретну тему за допомогою малюнків,

фотографій, тексту, анімації, аудіо- та відеофрагментів. Програма дозволяє прослуховувати зразкове виконання музичних творів, виконувати пісні у режимі караоке. Для перевірки знань передбачено контрольні запитання та завдання, тести для самоконтролю та контролю. Інформацію про результати роботи учнів учитель може переглядати на головному комп'ютері у зведеному вигляді та по кожному учню окремо (за умови мережевого об'єднання комп'ютерів). Програмний засіб містить довідку по роботі з ППЗ, словник термінів і понять, іменний покажчик, додаток-схему «Характеристики музики» [69; 162]. Важливим засобом є «Конструктор уроків», за допомогою якого вчитель може створити уроки за власною методикою, а також при потребі відредагувати запропоновані розробниками уроки.

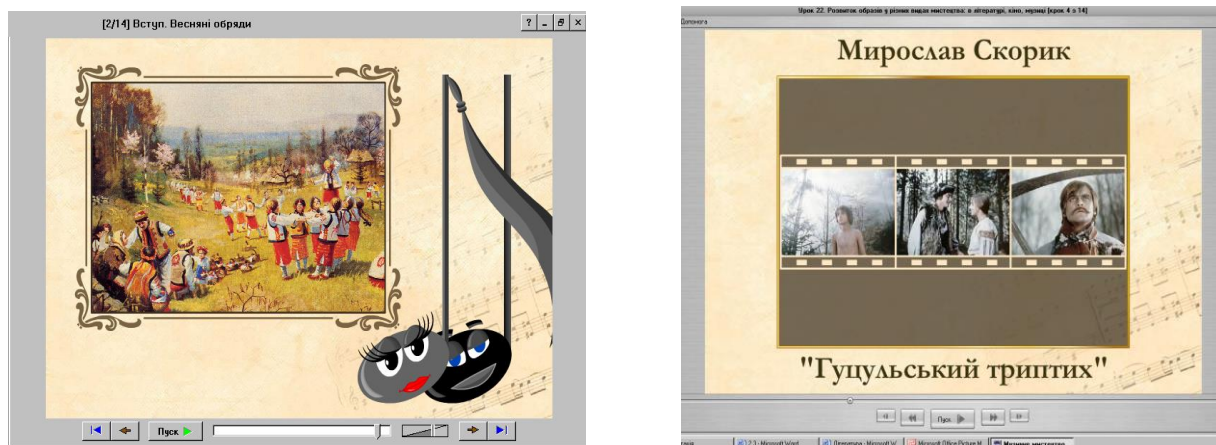

Рис.2.3.4 Робочі вікна ППЗ «Музичне мистецтво» 5 клас, 7 клас

Перевагами даного мультимедійного засобу виступають його відповідність діючій шкільній програмі, можливість застосування в різних видах діяльності на різних етапах уроку. В той же час певна шаблонність викладення дозволяє використовувати ППЗ лише фрагментарно в умовах нестандартного уроку, а інформаційно-пояснювальне (не проблемне) представлення матеріалу обмежує його можливості щодо застосування у пошуково-дослідницькій діяльності учнів.

До мультимедійних засобів, призначених *для співу в режимі караоке*, можна, по-перше, віднести вищезазначений ППЗ «Музичне мистецтво», який містить якісні фонограми усіх пісень шкільної програми. Це дозволяє

використовувати його під час вокально-хорової роботи на будь-якому уроці. Проведення ж уроків у нетрадиційній формі (урок-концерт, урок-змагання, урок-вистава) вимагає розширення пісенного репертуару школярів, доповнення його непрограмними творами. Для організації такого уроку учитель може використати мультимедійний продукт «Відео караоке плюс кино» ч.1,2 («Сідіком», 2006), який дозволяє виконувати найпопулярніші хіти радянського кіно, прослуховувати мелодії в 2-х варіантах – з фонограмою караоке та з реальною фонограмою, що містить голос виконавця.

Навчально-ігрові програми

Навчально-ігрова програма «Видатні композитори світу» (*Атлантік, 2006, українська мова*) (рис.2.3.5).

Основні характеристики: 8 рівнів («Скрипка, Вівальді і Паганіні», «Творити наосліп. Бах і Гендель», «Таємниця Моцарта і Сальєрі», «Бетховен і Шуберт», «Фортепіано в житті Шопена і Ліста», «Композитори на зламі ХІХ та ХХ століть. Верді і Равель», «Чайковський і Штраус», «Українські композитори»), ігри, ребуси, кросворди, тести; яскраві малюнки, ефектна анімація, аудіофрагменти, 2 режими сприйняття текстової інформації (дублювання вголос, беззвучний).

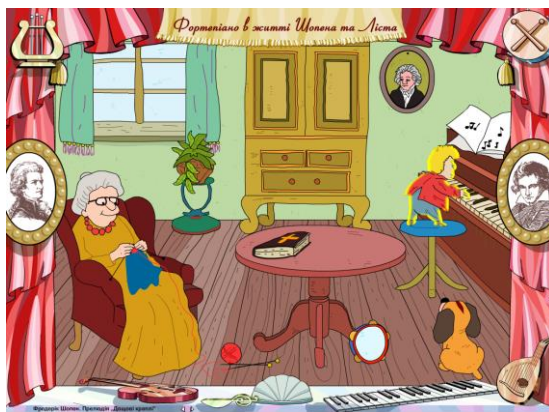

Рис.2.3.5 Робочі вікна навчально-ігрової програми «Видатні композитори світу»

Перевагами даної мультимедійної продукції є представлення інформації в цікавій формі, ігрові контрольні-оцінюючі елементи. Проте

доцільно зазначити, що робота з навчально-ігровою програмою «Видатні композитори світу» потребує певних витрат часу і має вікові обмеження.

Навчально-ігрова програма «Музыкальный класс» (*New Media Ceneration, 2004, російська мова*) (рис.2.3.6).

Основні характеристики: можливість в ігровій формі дізнатись про музичні інструменти (старовинні, класичні, сучасні), прослухати їх звучання (розділ «Історія музичних інструментів»), створювати власні музичні композиції, знайомлячись з тембрами інструментів (розділ «Комп'ютерне фортепіано»), в різних музичних стилях і жанрах (розділ «Кіберсинтезатор»), співати пісні з мультфільмів (розділ «Караоке»), засвоїти поняття «гармонія», «інтервал», «нота» і т.п.(розділи «Теорія музики», «Хрестики-ноліки»), навчитися писати музичні диктанти (розділи «Музичні кубики», «Музичний диктант»).

Рис.2.3.6 Робочі вікна навчально-ігрової програми «Музичний клас» (розділи «Кіберсинтезатор» та «Історія музичних інструментів»)

Перевагою даної навчально-ігрової програми виступає можливість використовувати її для індивідуального чи групового музикування. Достатньо цікавим на уроках з підлітками може бути ознайомлення їх з історією створення та звучанням різноманітних музичних інструментів. Проте можна констатувати, що застосування навчально-ігрової програми «Музичний клас» має певні вікові обмеження і спеціалізоване спрямування (музичні школи, факультативні заняття).

Інтернет –енциклопедії та інші інтернет-ресурси

<http://www.megabook.ru/> *Мегаэнциклопедия Кирилла и Мефодия* / *Искусство* / *Музыка. Опера. Балет. Театр* (рис.2.3.7).

Рубрики: «Теорія. Музикознавці», «Оперні і музичні театри», «Музичний фольклор», «Виконавці», «Популярна музика», «Музичні інструменти. Майстри», «Музичні організації. Навчальні заклади. Видавництва», «Композитори», «Творчі колективи». Дана енциклопедія містить якісні фотографії, малюнки, інтерактивні схеми, надає можливість прослуховувати аудіофрагменти. Наявність карти сайти, доступна і зрозуміла підлітку навігація забезпечують зручність пошуку. Проте доцільно зазначити, що тексти статей, представлених у даній енциклопедії, досить невеликі за розмірами, інформація подається стисло.

<http://uk.wikipedia.org/wiki/> *Вікіпедія* / *Культура* и *Искусство*

Енциклопедія містить якісні фотографії, малюнки, надає можливість прослуховувати аудіофрагменти. Перевагами, на наш погляд, є зручність пошуку, наявність гіпертекстових інтернет-посилань з даної теми (вихід за межі енциклопедії). Структура енциклопедичної статті має такі розділи (на прикладі статті, присвяченій творчості композитора): «Біографія», «Творча характеристика», «Еволюція творчого стилю», «Твори», «Фільмографія», «Цікаві факти», «Джерела», «Бібліографія», «Посилання». Зазвичай статті «Вікіпедии» та її україномовного аналога мають великий обсяг, що передбачає оволодіння підлітками необхідними практичними навичками роботи з текстом (рис.2.3.7).

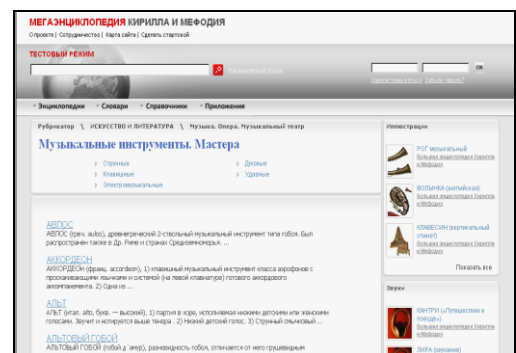

Рис.2.3.7 Робочі вікна інтернет-енциклопедій
(Вікіпедія та Мегаенциклопедія Кирилла та Мефодія)

Інші інтернет-ресурси музикознавчого спрямування:

<http://www.music-instrument.ru/> – сайт «Музичні інструменти»;

<http://lib.ru/CULTURE/MUSICACAD/MUZSLOWAR/music.txt> –

музичний словник у оповіданнях Л.Міхеевої (для середнього шкільного віку);

<http://muscatalog.narod.ru/> – каталог офіційних сайтів сучасних російських, європейських і американських виконавців та гуртів;

http://list.mail.ru/17465/1/0_1_0_1.html – каталог сайтів про композиторів минулого і сучасності;

<http://wolfgang-mozart.ru/> – сайт, присвячений творчості В.Моцарта

<http://www.tchaikov.ru/> – сайт, присвячений творчості П.Чайковського.

Вищезазначені інтернет-ресурси надають можливість користувачеві знаходити докладну інформацію з теорії та історії музики, мають доступний інтерфейс і достатньо зручну навігацію.

Отже, як показав аналіз обраних мультимедійних ресурсів, найбільшу групу складають електронні музичні енциклопедії. На наш погляд, всі вони придатні для здійснення підлітками на уроці музичного мистецтва (і в процесі підготовки домашніх завдань) пошуково-дослідницької діяльності, для роботи над проектами, для самоосвіти. Окрім того, дана група програмової продукції дозволяє реалізовувати індивідуальний підхід у навчанні. В залежності від загального рівня учня, йому можна запропонувати роботу з невеличкою статтею, словником, або доручити опрацювати статтю більш складну й об'ємну. Доцільно зазначити: більшість обраних електронних енциклопедій можна використовувати як у індивідуальній чи груповій діяльності учнів, так і під час фронтальної роботи (в першу чергу діаграми розвитку джазової, рок-музики, музичні екскурсії країнами світу, хронологічні таблиці, музичні вікторини та інш.).

Інтернет-ресурси дозволяють певним чином компенсувати недостатнє висвітлення у мультимедійних енциклопедіях питань становлення та розвитку української професійної і народної музики, відкривають доступ до

різноманітної графічної, аудіо-, відеоінформації, яку підлітки можуть використати під час роботи над проектами, для виконання різноманітних домашніх завдань, створення комп'ютерних презентацій.

ППЗ «Музичне мистецтво» відповідно до розробленої методики і завдань її етапів може використовуватись на уроці або повністю (за умов проблемного викладу, в основному на першому етапі), або фрагментарно, шляхом доповнення іншими (наприклад, комп'ютерною презентацією, електронними енциклопедіями для здійснення індивідуальної, групової пошукової роботи на другому і третьому етапах, передбачених методикою). Даний мультимедійний засіб є незамінним на будь-якому етапі уроку музики у таких видах діяльності як слухання музики (особливо у 7-му класі завдяки візуалізації композиційної будови складних симфонічних творів), вокально-хорова робота (перевага над програмами для співу караоке – якість фонограми, відповідність пісні шкільній програмі).

Наявні навчально-ігрові програми, на наш погляд, в аспекті розробленої методики можуть використовуватись на уроці в 5-8 класах тільки фрагментарно (у 5-х, 6-х класах «Видатні композитори світу», у 7-х, 8-х «Музыкальный класс» розділи «Кіберсинтезатор», «Історія інструментів» під час ознайомлення з джазовою, рок-музикою).

У підсумку, можна зазначити, що розроблена методика передбачає комплексне використання розглянутих мультимедійних ресурсів (програмових засобів та ресурсів мережі Інтернет) у конкретних видах діяльності. Проте навіть за наявності арсеналу готової програмової продукції у вчителя музики з'явиться необхідність створювати власний мультимедійний супровід до уроку, враховуючи особливості класу, навчального матеріалу, керуючись завданнями уроку, його формою. Розглянемо деякі аспекти такої діяльності.

Основою для мультимедійного супроводу уроку виступає багатослайдова комп'ютерна презентація, створена за допомогою програм Microsoft Office Power Point, Windows Movie Maker та Macromedia Flash

Professional. Дослідженню проблеми використання комп'ютерних презентацій з освітньою метою присвячені праці О.Базелюка, О.Браславської, Л.Костриби, О.Мокрогуза, О.Тарачевої, О.Худобця, Т.Челомбітко [13; 39; 117; 160; 230; 243].

Microsoft Office Power Point (рис.2.3.8) є найбільш популярним програмним продуктом для створення і показу мультимедійних презентацій, які являють собою поєднання комп'ютерної анімації, графіки, відео та музики, організованих в єдине середовище [102].

Перевагами програми Power Point, на наш погляд, виступають доступний інтерфейс та зручне керування, можливість використовувати інформацію в будь-якій формі представлення (звук, зображення, відео, анімація), можливість змінювати та доповнювати інформацію на слайдах, естетично її оформлювати, творити за законами краси (що особливо важливо для мультимедійного засобу, призначеного для викладання музичного мистецтва [13]).

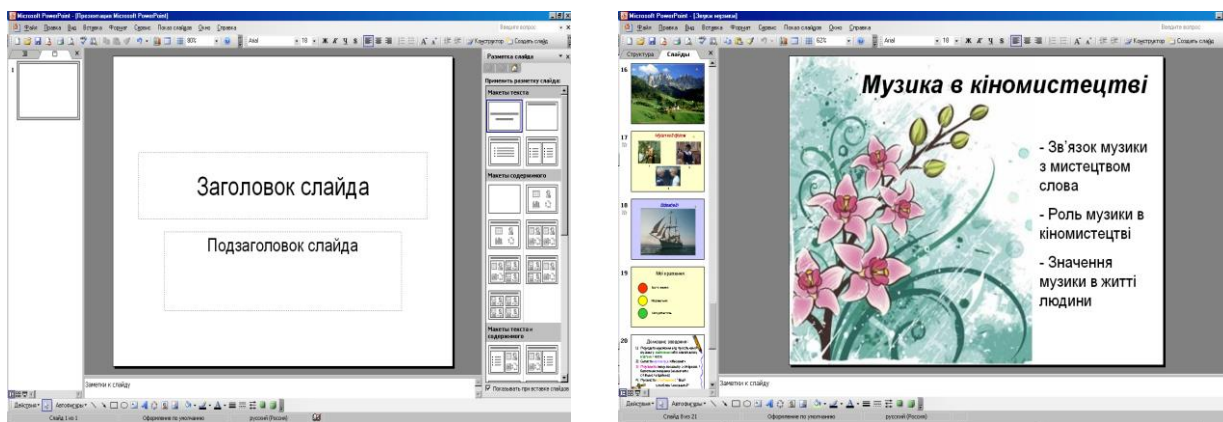

Рис.2.3.8 Робочі вікна програми Power Point

Процес створення освітньої презентації включає наступні етапи: підготовчий (відбір матеріалу для слайдів), проектування (план презентації, зміст і послідовність слайдів), створення і налаштування (фон, ефекти анімації, звук, гіперпосилання, керуючі кнопки; запис у пам'ять комп'ютера), друкування (за необхідності). Саме на першому підготовчому етапі і виникає потреба у застосуванні додаткового програмного забезпечення для роботи з різними видами інформації. У таблиці 2.3.1 подані найбільш популярні

програми, які дозволяють обробляти та змінювати різноманітну інформацію для подальшого її вставлення в презентацію.

Таблиця 2.3.1

Додаткове програмне забезпечення для створення мультимедійних презентацій

Вид інформації	Програми
Зображення (графіка)	Microsoft Paint, CorelDRAW, Adobe Photoshop, Microsoft Office Picture Manager
Звук	Microsoft Windows Media Player, Wavelab, Nero Wave Editor
Відео	Nero Vision, Windows Movie Maker, Microsoft Windows Media Player

Microsoft Paint – графічний редактор, який дозволяє просто та швидко створювати, редагувати, комбінувати малюнки, використовуючи базові набори інструментів і графічних примітивів.

CorelDRAW – векторний графічний редактор, за допомогою якого можна створювати та редагувати векторні зображення безпосередньо на екрані комп'ютера, а також зберігати їх в різноманітних векторних форматах. Перевагою даної програми є можливість збільшувати та зменшувати малюнок без втрати його якості (рис.2.3.9).

Adobe Photoshop – растровий графічний редактор для редагування растрових зображень, який завдяки широкій палітрі кольорів дозволяє створювати фотореалістичне зображення (рис.2.3.9).

Програма *Microsoft Office Picture Manager* має здатність обрізати, змінювати розмір, конвертувати зображення в різні формати, можливості для налаштування яскравості та контрастності, видалення ефекту червоних очей та багато інших опцій, більш якісних ніж в аналогічній програмній продукції (рис.2.3.9).

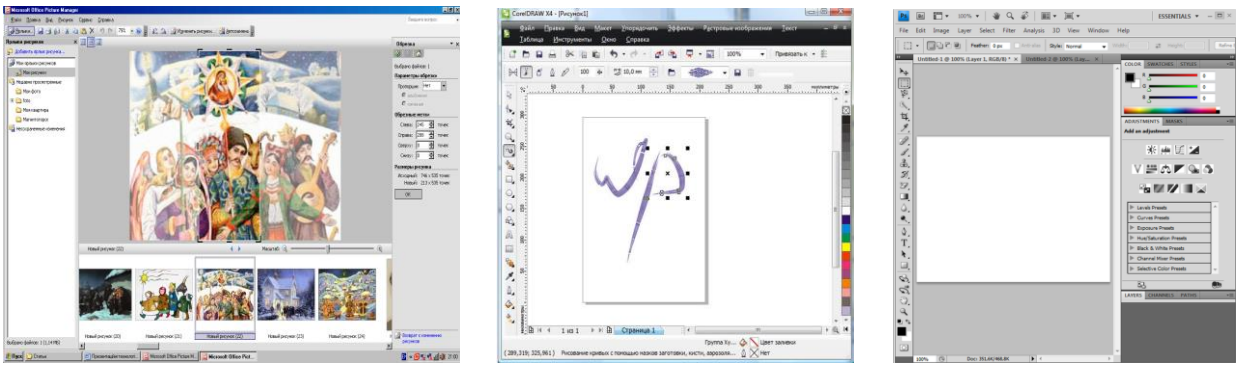

Рис.2.3.9 Робочі вікна програм *Microsoft Office Picture Manager*,
CorelDRAW, *Adobe Photoshop*

Microsoft Windows Media Player – програвач звукових і відеофайлів, який дозволяє конвертувати аудіофайли з .wav в .mp3, копіювати музику з компакт-диска на комп'ютер, записувати музику з комп'ютера на компакт-диск, купувати музику в інтернет-магазинах, має можливість візуалізації під час програвання музики.

Wavelab – один із найпотужніших звукових редакторів. За допомогою цієї програми можна записувати та відтворювати звук, а також, проводити різноманітні операції зі звуковою інформацією: редагування стерео та мультіканального аудіо, мастерінг, прожиг CD/ DVD, створення звуку, радіопередач, комп'ютерних телефонних додатків (рис.2.3.10).

Nero Wave Editor – звуковий редактор, що входить до пакету програм Nero та має стандартний набір команд та інструментів для роботи зі звуковими доріжками. Також має широкий набір вбудованих фільтрів та ефектів, що дозволяє просто редагувати та змінювати медіа-файли (рис.2.3.10).

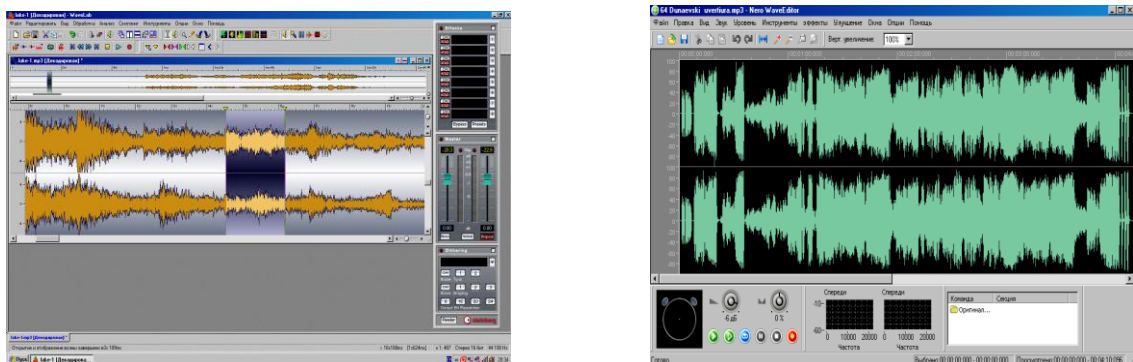

Рис.2.3.10 Робочі вікна програм *Wavelab* та *Nero Wave Editor*

Windows Movie Maker – програма для створення або редагування відео. Її можливості: отримання відео з цифрової відеокамери, створення слайд-шоу із зображень, обрізання або склеювання відео, накладання звукової доріжки, додавання заголовків і титрів, створення переходів між фрагментами відео (рис.2.3.11).

Програма *Nero Vision* з пакету *Nero* дозволяє створювати власні DVD – диски та слайд-шоу, редагувати відеофрагменти із додаванням різноманітних спецефектів (рис.2.3.11).

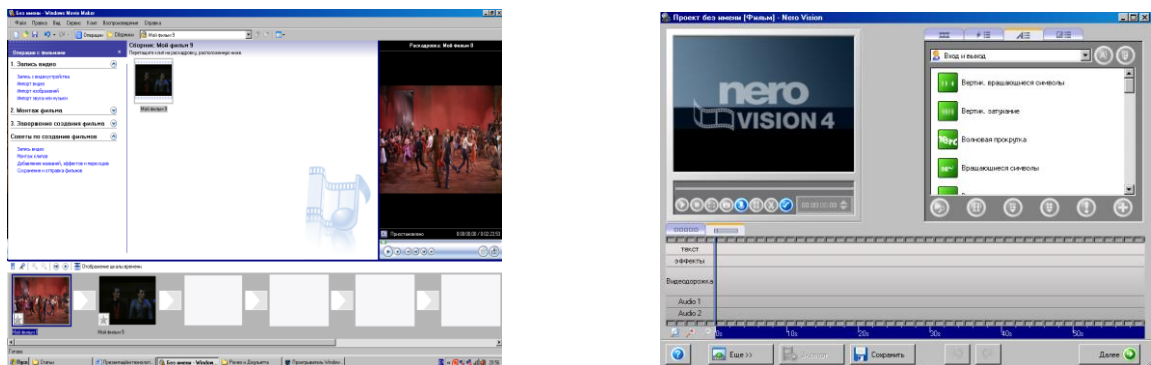

Рис.2.3.11 Робочі вікна програм *Windows Movie Maker* та *Nero Vision*

Окремо слід торкнутися проблеми ефективності та оптимальності представлення і комбінування різноманітної інформації на слайді комп'ютерної презентації. Відповідно до основних принципів теорії мультимедійного навчання [261] при розробці презентацій слід враховувати наступне:

- більший ефект буде мати розповідь, поєднана з анімацією, аніж розповідь, що супроводжується анімацією і «текстом з екрану» (принцип надлишковості);
- слова та відповідні їм малюнки повинні бути представлені поряд, а не далеко один від одного (принцип просторового зв'язку);
- слова та відповідні малюнки повинні бути представлені синхронно, а не послідовно (принцип зв'язку в часі);
- треба намагатися уникати зайвого матеріалу (принцип узгодженості); цільові ефекти на недостатньо ерудованих учнів повинні бути

сильнішими, ніж на більш ерудованих (принцип індивідуальних відмінностей).

Існують певні вимоги і до оформлення комп'ютерної презентації [102, 4.41]. Так, текст презентації повинен легко читатися, тому треба правильно визначити розмір шрифту, його стиль і колір. Фон слайдів має бути неясним і добре пасувати до кольору тексту і графіки. Бажано, щоб презентація мала єдине стильове рішення. Зображення, що використовуються на слайдах, повинні бути якісними, виконаними на високому рівні, мати вдале розташування. Всі гіперпосилання, анімаційні ефекти у презентації мають працювати, а відео-та аудіофрагменти запускатися без перешкод.

Отже, як ми бачимо, використання додаткового програмного забезпечення (різноманітних редакторів, програм для створення комп'ютерних презентацій) надає учителю музичного мистецтва широкі можливості для творчості, дозволяє самостійно створювати мультимедійний супровід до уроку, який би відповідав індивідуальним, віковим можливостям учнів конкретного класу, відбивав би власне бачення теми.

Організація процесу формування пізнавального інтересу підлітків висуває особливі вимоги, адже потребує застосування мультимедіа на різних етапах уроку, у різних видах діяльності, пріоритетною з яких є пошуково-дослідницька. Тому реалізація розробленої методики формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музичного мистецтва засобами мультимедійних технологій передбачає комплексне застосування як готової мультимедійної продукції і можливостей мережі Інтернет, так і створення учителем власного мультимедійного супроводу до уроку на основі комп'ютерної презентації Power Point.

Висновки до другого розділу

Відповідно до завдань дослідно-експериментальної роботи нами було здійснено констатувальне діагностування сформованості пізнавального інтересу підлітків до музичного мистецтва. В якості критеріїв було визначено: стійкість пізнавальної мотивації, сформованість навичок цілепокладання, емоційне ставлення до пізнавального процесу, сформованість музичного тезаурусу, прагнення до здійснення пошукової діяльності, сформованість навичок самостійного вирішення пізнавальних завдань, активність, прояв вольових якостей особистості, сформованість навичок рефлексії.

Проведена діагностика передбачала застосування методів спостереження, анкетування, бесіди, інтерв'ювання, письмових завдань і тестування. За результатами діагностування 314 учнів 5-8 класів загальноосвітніх шкіл низький (емоційно-споглядальний) рівень сформованості пізнавального інтересу властивий 26,6% учнів КГ та 25,6% учнів ЕГ, середній (спонукально-накопичувальний) – 48,7 % учнів КГ та 48% учнів ЕГ, достатній (ініціативно-репродуктивний) – 23,4 % учнів КГ та 24,4 % учнів ЕГ, високий (самостійно-пошуковий) рівень сформованості пізнавального інтересу зафіксовано у 1,3% учнів КГ та 1,9% учнів ЕГ.

Усвідомлення важливої ролі пізнавального інтересу у становленні підростаючої особистості і потреби практики обумовили необхідність розробки *методики* формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музичного мистецтва засобами мультимедійних технологій. Дана методика являє собою систему взаємопов'язаних педагогічних умов, методів, прийомів, організаційних форм і засобів, спрямованих на поетапне формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музичного мистецтва засобами мультимедійних технологій.

Необхідними *педагогічними умовами* формування пізнавального інтересу відповідно до розробленої методики виступають:

- активізація суб'єктної позиції учнів у навчальному процесі;

- стимулювання прагнення підлітків до свідомого та активного сприйняття творів музичного мистецтва;
- проблемний виклад навчального матеріалу;
- організація взаємодії між учасниками навчального процесу на засадах діалогу та співробітництва;
- забезпечення реалізації потенціалу мультимедійних технологій, методів і організаційних форм відповідно до змісту навчального матеріалу;
- залучення всіх учнів до самостійної музично-пізнавальної діяльності шляхом застосування диференційованих завдань.

Перший (стимулюючо-підготовчий) етап передбачає активізацію, стимулювання зацікавленості учнів у пізнавальній діяльності, їх ознайомлення з алгоритмами вирішення пізнавальних завдань, принципами роботи з програмовою продукцією.

Другий (настановчо-дослідницький) етап включає оволодіння учнями навичками здійснення пізнавальної діяльності із застосуванням мультимедійних програмових засобів.

Третій (самостійно-дослідницький) етап спрямований на створення умов для безпосередньої самостійної пізнавальної діяльності учнів із використанням мультимедійних технологій.

В основу даної етапності покладено зміну рівня самостійності учнів (зменшення міри втручання учителя у процес здійснення пошуково-дослідницької діяльності), форм організації навчального процесу (перехід від фронтальних до групових й індивідуальних), методів і засобів (поступова підготовка учнів до роботи над індивідуальними проектами з використанням мультимедійних технологій).

Процес формування пізнавального інтересу відповідно до розробленої методики передбачає використання ігрових, проблемних, інтерактивних методів, методу проєктів, методів здійснення самоконтролю та самооцінювання (рефлексії), методів контролю і оцінювання навчальних досягнень учнів; комплексне застосування мультимедійних технологій. На

основі визначених дидактичних, методичних, психологічних і ергономічних вимог було охарактеризовано таку мультимедійну продукцію та мережеві ресурси: електронні музичні енциклопедії («Энциклопедия классической музыки», «Энциклопедия популярной музыки Кирилла и Мефодия», «Большая энциклопедия Кирилла и Мефодия»), педагогічні програмні засоби («Музичне мистецтво» для 5-8 класів), програми для співу караоке («Видео караоке плюс кино» ч.1,2), навчально-ігрові програми («Видатні композитори світу», «Музыкальный класс»), інтернет-енциклопедії («Мегаэнциклопедия Кирилла и Мефодия / Искусство», «Википедия») та інші інтернет-ресурси музичного спрямування. Розглянуто можливості застосування на уроках музики додаткового програмного забезпечення (різноманітних редакторів і програм для створення комп'ютерних презентацій), яке дозволяє учителю музичного мистецтва самостійно створювати мультимедійний супровід до уроку, що відповідав би індивідуальним, віковим можливостям учнів конкретного класу та відбивав власне бачення теми педагогом.

Матеріали розділу висвітлено у статтях [171; 177; 174; 173].

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ПІДЛІТКІВ НА УРОКАХ МУЗИКИ ЗАСОБАМИ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У цьому розділі подано хід і результати педагогічного формувального експерименту та здійснено аналіз ефективності методики формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики засобами мультимедійних технологій.

3.1 Організація та проведення дослідно-експериментальної роботи на формувавальному етапі

З метою апробації розробленої нами методики протягом 2008-2010 року була проведена дослідно-експериментальна робота. Всього в процесі експерименту було задіяно 314 школярів – учнів 5-8 класів загальноосвітніх шкіл I-III ступенів №4 м. Бучі, №14 м.Ірпеня, №2 смт.Немішаєве Київської області.

В експериментальній групі (160 учнів) навчання проводилось відповідно до розробленої методики з використанням мультимедійних технологій, в контрольній (154 учня) – за традиційною системою навчання, без застосування комп'ютерної техніки. Навчальний процес і в контрольній, і в експериментальній групах відбувався відповідно до чинної програми. Обидві групи мали приблизно однакову кількість учнів із пропорційно підібраними рівнями сформованості пізнавального інтересу. І в експериментальній, і в контрольній групах у попередні роки навчання (1-4 класи) на уроках музичного мистецтва ніколи не застосовувались мультимедійні технології.

Вибір шкіл для проведення дослідно-експериментальної роботи був обумовлений наявністю належної матеріально-технічної бази. Заняття з музичного мистецтва в експериментальній групі проводились на базі кабінетів музичного мистецтва, оснащених мультимедійною установкою

(комп'ютер, проектор, екран) та мультимедійних кабінетів (комп'ютер учителя, проектор, інтерактивна дошка, персональні комп'ютери для учнів зі встановленим необхідним програмним забезпеченням та підключені до мережі Інтернет). Для учителів музичного мистецтва, які проводили заняття в класах експериментальної групи, було розроблено пакет дидактично-методичного забезпечення, який включав передбачені методикою мультимедійні програмові засоби, перелік необхідних інтернет-посилань, рекомендації, інструкції. З метою методичної підтримки нами проводились відкриті уроки, майстер-класи, виступи на конференціях і семінарах міського та обласного рівнів.

На **першому (стимулюючо-підготовчому) етапі** з метою стимулювання зацікавленості учнів у пізнавальній діяльності та прагнення спілкуватися з мистецтвом, поглиблювати свої знання школярам був оголошений план роботи на навчальний рік. Учні дізнались про те, які теми будуть вивчати, познайомилися з їхньою проблематикою, розглянули в чому полягатиме актуальність даного матеріалу, його зв'язок із життям і потребами самих підлітків. Учитель надав необхідну інформацію стосовно форм проведення контролю, кількості тематичних контрольних робіт, видів завдань, а також зазначив, якими навичками та вміннями оволодіють учні в процесі їх виконання зокрема і вивчення предмета взагалі. Наприклад, слайди комп'ютерної презентації до уроку в 5 класі містили наступні запитання і відповіді:

Що я буду вивчати?

- Яким чином, за допомогою яких засобів митці відображають життя у музичних творах і творах інших видів мистецтва; дізнаюся про такі жанри як пісня, романс, кантата, опера, балет, мюзикл, про образний зміст і особливості духовної музики.

Що я навчусь робити?

- Сприймати музичні твори та твори інших видів мистецтва, інтерпретувати та порівнювати їх образний зміст; створювати власні твори на основі взаємозв'язку музичних, літературних та візуальних образів.

Для чого це мені потрібно?

- Я буду мати цілісне уявлення про жанри, в яких музика поєднується з літературою, про програмну і непрограмну музику, а також навчуся проводити паралелі, знаходити асоціації між музичними та візуальними образами; навчуся виразно виконувати пісні, зможу розвинути свій музичний кругозір і стану по-справжньому культурним слухачем та поціновувачем мистецтва.

Як буде проводитись контроль?

- Протягом навчального року будуть проведені 2 тематичні письмові самостійні роботи (тести), а також здійснюватиметься поурочне оцінювання виконання домашніх завдань різних типів, відповідей на уроках.

На предметному стенді, інтернет-сайті школи були представлені основні вимоги та критерії оцінювання навчальних досягнень учнів. Це дозволило налаштувати школярів на продуктивну діяльність, націлити їх на досягнення конкретного результату, уникати в подальшому непорозумінь з приводу організації навчального процесу.

Своєрідною підготовкою учнів до здійснення ними рефлексії власної діяльності стало застосування на уроках даного етапу прийомів самооцінювання. Школярам пропонувалось, використовуючи кольорові картки і керуючись малюнком-підказкою на слайді комп'ютерної презентації, в ігровій формі оцінити на початку уроку свій стан (кольори світлофору на слайді мали такі значення: червоний – не дуже добре себе почуваю, жовтий – готовий до уроку, зелений – хочу знати, цікаво), а по його завершенні – результативність власної діяльності та передати свої враження (червоний – було важко, жовтий – нормально, зелений – сподобалось) (дод. Д.1) з використанням кольорових карток.

З метою ознайомлення учнів із алгоритмом вирішення пізнавальних завдань була розроблена та запропонована учням спеціальна пам'ятка, що являє собою покрокову інструкцію і містить поради щодо виконання пізнавальних завдань на уроці та вдома. Учитель акцентував увагу учнів на тому, що така послідовність дій (постановка проблеми, визначення завдань для її вирішення, планування дій, здійснення пошукової або творчої діяльності, представлення результату та його самооцінка) зберігається і під час роботи із застосуванням комп'ютера.

Знайомство учнів із принципами роботи за комп'ютером на уроках музичного мистецтва відбувалося разом з учителем інформатики. Так, на даному етапі експериментальної роботи був проведений бінарний урок (Музичне мистецтво/Основи комп'ютерної грамотності), метою якого стало обговорення проблеми використання комп'ютера у навчанні та у процесі самоосвіти. Учнім була надана необхідна інформація щодо техніки безпеки та повідомлені правила дотримання гігієни зору при роботі за комп'ютерами.

Даний урок мав таку структуру:

1. Організаційний етап *Учитель музики (У.м.) та учитель інформатики (У.і.)*

(привітання, ознайомлення з правилами роботи в мультимедійному класі)

2. Актуалізація опорних знань *(У.м.)* (вокально-хорова робота, виконання вивченої пісні в режимі караоке, розгадування кросворду, представленого на слайді презентації)

3. Бесіда-інструктаж *(У.і.)* (можливості комп'ютера як помічника у навчанні, основні правила безпечної роботи за комп'ютером, профілактика втоми зору (буклети з малюнками та описом вправ (дод.Е)), ознайомлення з поняттями «робочий стіл», «ярлик», «папка», «програма», «вікно програми»)

4. Вивчення нового матеріалу *(У.м., У.і.)* (фронтальна та групова (парна) робота з навчально-ігровою програмою «Видатні композитори світу» – ознайомлення з відомостями про життя і творчість композитора,

прослуховування музичного твору, його інтерпретація, закріплення матеріалу шляхом відгадування загадок, вирішення тестових завдань)

5. Дискусія (У.м.) «Комп'ютер – іграшка чи засіб пізнання?»

6. Підсумок уроку, оголошення домашнього завдання (У.м., У.і.) (намалювати плакат на тему «Комп'ютер – мій помічник у навчанні»).

Подальше знайомство з мультимедійними ресурсами, які будуть використовуватись на другому і третьому етапах експерименту, відбувалося на уроках різних жанрів і форм (урок-подорож, урок-екскурсія, урок засвоєння нового матеріалу, узагальнюючий урок).

Учитель діяв за таким алгоритмом:

1) *Повідомляв назву засобу, інструктував щодо процедури запуску програми* (програма може запускатися через ярлик на робочому столі або за допомогою іншої програми).

2) *Характеризував призначення засобу, знайомив з основними розділами головного меню.* Наведемо приклад пояснення учителя: ««Енциклопедія популярної музики Кирила та Мефодія» буде використовуватись нами з метою пошуку біографічних відомостей про композиторів, виконавців, особливості їхнього стилю (розділи «Энциклопедические статьи», «Приложение»/«Музыкальные туры»), визначень понять (розділ «Словарь терминов»), прослуховування музики, перегляду відео (розділ «Сервис»/«Медиа-каталог»), роботи з хронологічними таблицями (розділ «История рока и джаза»»).

3) *На матеріалі уроку практично застосовував цей засіб* (можливо в комбінації з іншими, вже знайомими учням засобами), коментуючи свої дії.

Наприклад, на уроці в 6 класі «Близька музика далекого континенту» для того, щоб продемонструвати учням можливості електронної енциклопедії, з якою вони познайомилися, учитель шукав визначення терміну «джаз», коментуючи свої дії таким чином: «Перш за все запускаємо з робочого столу «Енциклопедію популярної музики Кирила та Мефодія», відкриваємо розділ «Словарь терминов», у пошукове вікно вводимо слово

«джаз», натискаємо «поиск», а після появи потрібної сторінки розгортаємо вікно, що з'явилося, на весь екран для зручності читання».

Проведення даних уроків передбачало допомогу з боку учителя інформатики, який за потреби надавав необхідні інструкції учням, що працювали за комп'ютерами.

На **другому (настановчо-дослідницькому) етапі** з метою формування навичок планування та самооцінювання пізнавальної діяльності учням було запропоновано вести **щоденник самопостереження та самоконтролю**, що займав окремий розділ у зошиті з музичного мистецтва. Принцип ведення такого щоденника полягав у тому, що на кожному уроці відповідно до етапу (мотивації, планування чи рефлексії) учень самостійно заповнював потрібні колонки, виходячи з їх назв та керуючись рекомендаціями учителя (рис.3.1.1).

Дата	Мета	Шляхи її досягнення	Моя оцінка

Рис.3.1.1 Щоденник самопостереження учнів

Зміст колонок: «Дата» – дата уроку; «Мета» – зазначення конкретної мети здійснення пізнавальної діяльності (наприклад, «дізнатися про особливості жанру «мюзикл»); «Шляхи її досягнення» – визначення того, яким чином буде реалізовуватися мета (наприклад, 1) знайти визначення поняття «мюзикл», 2) прочитати історію виникнення жанру, 3) переглянути і проаналізувати фрагмент мюзиклу, 4) порівняти мюзикл з оперою і балетом); «Моя оцінка» – самооцінювання результативності здійсненої діяльності відповідно до критеріїв (графічні схеми-посмішки, зірочки, плюсики (3 градації – задоволений, все вдалося; не дуже задоволений; не задоволений, не сподобалось) або оцінка в балах). Доцільно зазначити, що спочатку мета і завдання формулювалися під час колективного обговорення, коли учитель підводив учнів до їх визначення. Після того, як учні засвоїли принципи цілепокладання та планування, учитель виконував роль консультанта та помічника.

Ще одним методом, спрямованим на розвиток рефлексивних умінь (умінь вести самостереження, аналізувати та оцінювати власну діяльність), було самостійне написання учнем за певним шаблоном *звіту* в кінці навчального року відповідно до рекомендацій та пояснень учителя. Наводимо зразок шаблону .

У цьому навчальному році свою роботу на уроках музичного мистецтва я оцінюю...

Найбільше мені сподобалось... , тому що.....

Я навчився/навчилась...

Тепер я зможу...

Результати констатувального зрізу показали, що в учнів як експериментальної, так і контрольної груп недостатньо сформованою є активна суб'єктна позиція у навчальному процесі. Тому з метою стимулювання ініціативності школярів, посилення мотивації включення у вирішення пізнавальних проблем ми використовували *інтерактивний метод «Мікрофон»*. Цей метод надавав можливість кожному висловити свою думку з певного питання. Учні відповідали по черзі, передаючи один одному символічний або справжній мікрофон. Важливою умовою було те, що відповіді не коментувалися і не оцінювалися. Правила проведення «Мікрофону» (говорити лаконічно, дотримуватися тиші, поважати право інших на власну точку зору) розміщувалися на тому ж слайді комп'ютерної презентації, що і запитання.

Наведемо приклади можливих запитань на різних етапах уроку під час проведення «Мікрофону». На етапі мотивації у фронтальній роботі учням пропонувалося відповісти на такі запитання: Чого б ти хотів навчитися? Чи зацікавила тебе тема уроку? Чим саме? Про що ти хотів би дізнатися сьогодні на уроці? Відповіді учнів, наприклад, на останнє запитання («зацікавила, «хотіла б дізнатися, як Бетховену вдавалося писати музику, яку він не чув», «дізнатися, які життєві обставини сприяли тому, що Бетховен став композитором», «дізнатися, кому присвячував свої твори Бетховен», «чи

були ще крім Бетховена музиканти, які, незважаючи на хворобу, все одно писали музику») ставали своєрідним поштовхом до планування дослідницької роботи на уроці. Питання «Мікрофону» на етапі підсумків і рефлексії були наступні: Як саме і де ти зможеш застосувати набуті знання і навички в майбутньому житті? Ваші враження від уроку одним словом?

Завдяки застосуванню методу «Мікрофон» учитель мав можливість швидко на початку уроку не тільки дізнатися про очікування учнів, їхній інтерес до певної теми, але й викликати у школярів емоційний відгук, апелювати до їхнього життєвого досвіду. Використання цього методу наприкінці уроку дозволяло зробити акцент на суб'єктивації отриманого досвіду, забезпечувало зворотній зв'язок.

З метою активізації розумових процесів, формування досвіду позитивних емоційних переживань в процесі вирішення пізнавальних проблем нами застосовувався *метод «Коло ідей»*. Даний метод ми використовували на етапі вивчення нового матеріалу для обговорення та вирішення суперечливих питань. Спрямований він на генерування ідей у групах і є своєрідним різновидом дискусії. Метод «Коло ідей» дозволяв учню психологічно комфортно відчувати себе в процесі вирішення складних пізнавальних проблем (адже працював він у складі групи), засвоювати досвід аналізу проблеми, знаходження шляхів її вирішення в процесі колективного обговорення. Для дискусійного обговорення, передбаченого даним методом, учитель пропонував групам учнів для вирішення певну проблемну ситуацію, представлену у формі відеофрагменту, аудіозапису, висловлювання, художнього тексту на слайді мультимедійної презентації або ППЗ «Музичне мистецтво». Після внутрішньогрупового обговорення протягом визначеного часу кожна група виступала, розглядаючи проблему в якомусь одному аспекті. Усі висловлені ідеї записувалися спеціальним маркером на інтерактивній дошці. Наведемо приклад.

Шестикласникам в якості проблемної ситуації були запропоновані результати опитування, проведеного учнями восьмого класу, згідно якого

інтерес до вивчення народних пісень проявили тільки 9 % школярів (2 з 23-х). Групи учнів отримали завдання: розробити конкретний план дій на рівні школи, міста щодо виправлення даної ситуації. Ідеї, які висловили учасники груп, були такими: «частіше запрошувати до школи, міста фольклорні колективи, відомих виконавців, які б виконували народні пісні»; «зробити сучасні аранжування народних пісень»; «провести в школі конкурс на краще виконання народних пісень, підготувати газету з цікавими матеріалами, красиво її оформити»; «придумати та розмістити рекламний слоган: «Народна пісня – це модно!»».

Використання на даному етапі *ігрових методів* сприяло формуванню в учнів навичок співробітництва, уміння творчо застосовувати набуті знання, розв'язувати нестандартні ситуації. Одним із цікавих ігрових завдань для підлітків стала інсценізація пісні чи поетичного твору. На етапі підготовки відбувалося моделювання учнями кінцевого результату, розподіл ролей, пошук необхідної інформації, аналіз музичного чи літературного першоджерела, тренування. Кульмінацією гри була власне ігрова дія – інсценізація, після якої наступав етап аналізу та узагальнення результатів. В якості джерел інформації учні використовували музичні електронні енциклопедії («Большая энциклопедия Кирилла и Мефодия», «Энциклопедия классической музыки») та інтернет-енциклопедії, переглядали аудіо- та відеофрагменти комп'ютерної презентації, ППЗ «Музичне мистецтво», виконували пісні в режимі караоке.

Наприклад, учням 6-го класу було запропоновано інсценізувати жартівливу українську народну пісню «Ой, під вишнею». Після прослуховування пісні та обговорення сюжету, образних характеристик персонажів було визначено форму представлення інсценізації, відповідно до якої двоє учнів-«акторів» розігрують сюжетну пантоміму, а пісню виконують всі учні – дівчата співають партію Дівчини, а хлопці – партію Діда. Наступним кроком стало розучування пісні. Перед учнями ставилося завдання не тільки правильно й виразно її виконати, а й передати характерні

риси персонажів (для учнів-«акторів» – виразити це у міміці й жестах). У цьому учням допоміг перегляд відеофрагменту з опери М.Лисенка «Наталка Полтавка» (сцена Наталки з Возним). Після інсценізації відбулося обговорення результатів. Учасники ділилися своїми враженнями. Інсценізація оцінювалася з позиції реалізації запланованого, визначалися недоліки, можливі шляхи їх усунення в подальшому.

За схожим сценарієм відбувалася інсценізація балади Й.Гете «Лісовий цар» учнями 7-го класу. Після прослуховування балади Ф.Шуберта та її образної і сюжетної інтерпретації було визначено форму представлення інсценізації. Такою формою стала міні-вистава, в якій рольовому читанню балади передувала розмова Й.Гете з Ф.Шубертом, що знайомила глядачів з історією створення твору. Було обрано учнів-«акторів», які почали підготовку до рольового читання. Інші учні отримали завдання, працюючи в парі, знайти інформацію про авторів балади та дізнатися історію її створення, використовуючи для цього матеріал підручника та інтернет-ресурси. Кожна пара учнів шукала відповідь на запитання, зазначене на слайді презентації. На основі знайденої інформації було створено текст для «акторів-авторів». Після інсценізації, в процесі аналізу, акцент робився на визначенні тих умінь і навичок, які здобули учні під час підготовки вистави.

Цікавою формою закріплення засвоєних знань та їх перевірки стала *гра «Інтерв'ю з термінами»*. Правила цієї гри наступні: 5-6 учнів за бажанням отримували складений аркуш паперу, на якому було зазначене певне поняття. Завдання учнів класу полягало у тому, щоб відгадати ім'я «терміна» шляхом постановки запитань кожному. Для полегшення роботи на слайді комп'ютерної презентації зазначалися назви термінів-учасників інтерв'ю, а за потреби – їхнє тлумачення.

Гра «Інтерв'ю з термінами» використовувалась також на етапі засвоєння нових знань. Так, відповідно до кількості нових понять, що повинні були розглядатися на уроці (наприклад, «сонатне алегро», «експозиція», «розробка», «реприза» у 7-му класі, «авангардизм»,

«композиційна техніка», «кіч» – у 8-му), обиралася певна кількість пар учнів. Кожна з пар учнів отримувала завдання знайти визначення конкретного терміна. У процесі спільної роботи школярі вчилися розподіляти ролі. Наприклад, один учень здійснював пошук потрібної інформації, працюючи з електронною енциклопедією, інший – робив відповідні записи. Після завершення роботи з мультимедійними засобами довідникового призначення, кожна пара учнів отримувала від однокласників запитання (наприклад, Як перекладається Ваша назва? Коли ви виникли? Ваше призначення? З якими іншими поняттями Ви пов'язані?). У підсумку оцінювалися як запитання «Інтерв'ю», так і відповіді. В результаті проведення даної гри нові поняття засвоювалися учнями набагато ефективніше.

З метою формування навичок здійснення пошукової пізнавальної діяльності ми використовували **проблемні методи** (вирішення проблемних завдань, створення проблемної ситуації, частково-пошуковий метод, тестові завдання для контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів, диференційовані домашні завдання). Розглянемо використання даних проблемних методів на різних етапах уроку.

На етапі актуалізації опорних знань з метою перевірки рівня засвоєння необхідних умінь і навичок здійснення пізнавальної діяльності, якості знань, ми застосовували наступні **проблемні завдання**, які демонструвалися на слайдах комп'ютерної презентації:

- 1) *Розгадати кросворд*, запитання якого були у вигляді тексту, малюнків, музичних фрагментів (дод.Ж.1). Дане завдання використовувалось у фронтальній і груповій роботі на уроці. У процесі фронтальної роботи учитель зачитував, роз'яснював запитання, коментував малюнок, музичний фрагмент (слайд презентації), а учні усно відповідали. Правильна відповідь з'являлася на слайді комп'ютерної презентації в режимі анімації або записувалась учителем на інтерактивній дошці. Відгадування кросворду також відбувалося фронтально у формі змагання між двома-трьома командами, кожна з яких по черзі

відповідала на певне запитання, а інші дві оцінювали відповідь. Ще одним варіантом використання цього завдання було розгадування кросворду в парах з подальшою фронтальною або груповою перевіркою.

- 2) *Встановити відповідність* між поняттями, поданими у двох стовпчиках (з'єднати їх). Наприклад, у першому могли зазначатися прізвища композиторів, у другому – назви їхніх творів (інший варіант – дод.Ж.2). Використовувалось дане завдання в основному у парній діяльності з подальшою фронтальною або груповою перевіркою.
- 3) *Розподілити поняття* у відповідні стовпчики. Наприклад, учням 5-го класу було запропоновано розподілити у колонки «опера», «балет», «мюзикл» назви творів «Лускунчик», «Звуки музики», «Попелюшка», «Чарівна флейта», «Кішки», «Запорожець за Дунаєм». Можливості використання даного завдання різноманітні – фронтальна, групова або індивідуальна робота на уроці.
- 4) *Викреслити зайве*. Учні пропонувалось проаналізувати групу понять і виписати ті, що зазначені помилково. Наприклад, учням 8-го класу пропонувалось завдання викреслити зайве у твердженні: «Зірками української естради є С. Ротару, Т.Петриненко, А.Пугачова, Ані Лорак, П.Каас, В.Івасюк». Використовувалось дане завдання в основному у груповій/парній діяльності.
- 5) *Виписати об'єднані спільною рисою* поняття або назви творів із групи зазначених. Наприклад, учням 7-го класу було запропоновано виписати прізвища композиторів-романтиків із наступного переліку: В.Моцарт, Р.Шуман, Дж.Гершвін, Ф.Шопен, Ф.Шуберт, Й.Бах. Це завдання застосовувалось у груповій та індивідуальній роботі.
- 6) *Знайти і виправити помилки в тексті або схемі* (дод. Ж.3). Застосовувалось дане завдання у фронтальній і груповій роботі.

На мотиваційному етапі уроку **проблемна ситуація** створювалася, насамперед, через демонстрацію епіграфу уроку, афоризму (слайд

презентації містив вислів, портрет автора) або відеофрагменту (інтерв'ю зі співаком, культурним діячем, фрагмент фільму про композитора, художнього фільму, фрагмент твору, жанр якого ще невідомий учням). Наприклад, урок у 6-му класі розпочався висловом Л.Бетховена «Від темряви до світла, через боротьбу – до перемоги!». Учням було запропоновано пояснити вислів, актуальність його використання на уроці. З метою створення проблемної ситуації учням могли повідомлятися два суперечливі судження, які потім викликали дискусійне обговорення. Наприклад, на уроці у 8-му класі учитель запропонував учням наступні висловлювання про рок-музику і рок-музикантів: «Рок-музика – авангардний загін адських сил» (В.Медушевський), «Музика «Бітлз» буде жити вічно, так само як і музика Баха чи Бетховена» (Л.Бернстайн).

Частково-пошуковий метод застосовувався на етапі вивчення нового матеріалу в таких завданнях, які демонструвалися на слайді комп'ютерної презентації:

- *скласти схему* композиційної будови твору, позначити основні теми, в кольорі передати їхні образні характеристики;
- *заповнити порівняльну таблицю* відповідно до вказаних критеріїв для аналізу та співставлення;

Порівнювати учням пропонувалося образний зміст творів або поняття (знайти спільне між оперою і кантатою, відмінності між балетом і мюзиклом), риси творчості композиторів, їхній життєвий шлях (М.Огінський – Ф.Шопен; Ф.Шопен – С.Рахманінов).

- *підібрати аналогії* за образним змістом до музичних творів серед творів живопису, скульптури, архітектури, декоративно-ужиткового мистецтва;

Наприклад, у 5-му класі учням пропонувалось завдання доповнити образи, створені творами живопису (Рафаель «Сікстинська мадонна» та Ікона Володимирської Божої Матері (Вишгородської)) образами відомих їм музичних творів (в центрі – тема материнства).

- *скласти питання до тексту* підручника, слайду, вивченого на уроці матеріалу;
- *підготувати матеріал статті* під назвою «5 цікавих фактів про ...». Наприклад, учням 6-го класу було запропоновано написати статтю «5 цікавих фактів про С.Рахманінова».

На етапі закріплення, узагальнення навчального матеріалу частково-пошуковий метод використовувався в парній/груповій діяльності у таких завданнях:

- *скласти питання до вивченого* на уроці, розробити тестові завдання;
- *скласти кросворд* на основі вивченого матеріалу, прослуханих творів;
- *розшифрувати назву твору*, прізвище композитора, підбираючи до кожної літери слова, що передавали б особисті враження.

З метою контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів ми застосовували **тестові завдання** та систему диференційованих **домашніх завдань**.

Основні типи тестових завдань [82], які ми використовували, наступні:

- 1) *завдання закритої форми* з вибором однієї чи декількох правильних відповідей, альтернативної форми (питання і декілька відповідей), аналізуючої форми (викреслити зайве, знайти помилку), розподільчої форми (розподілити у колонки);
- 2) *завдання відкритої форми*. В таких завданнях необхідно було добудувати – продовжити речення, вставити пропущене слово або символ. Наприклад, «романс – це...», «основоположником української класичної музики є ...»;
- 3) *завдання на встановлення відповідності* елементів одного стовпчика елементам іншого (з'єднати ...);
- 4) *завдання на встановлення правильної послідовності* (наприклад, встановити правильну послідовність у ланцюжку: С.Прокоф'єв, В.Шекспір, П.Чайковський, Ф.Дзефереллі – «Ромео і Джульєтта», або вступ, розробка, експозиція, кода, реприза – форма сонатного алегро).

Тестування проводилося у формі фронтально-індивідуальної роботи. Завдання, спільне для всіх, демонструвалося на слайді презентації. Кожен учень самостійно відповідав у письмовій формі. Застосовувався прийом взаємоперевірки виконаних робіт. З метою контролю та оцінки навчальних досягнень учнів використовувались також тести ППЗ «Музичне мистецтво» та вікторини «Энциклопедии классической музыки».

Цікавою формою контролю знань стало *фронтальне опитування із застосуванням кольорових карток*. На слайді комп'ютерної презентації демонструвалися тестові завдання різного типу. Варіанти відповідей були виділені різним кольором (червоним, жовтим, зеленим, синім) відповідно до кольору карток, розданих учням. На кожне запитання всі учні відповідали одночасно, піднімаючи вгору картку відповідного кольору. Така форма контролю дозволяла активізувати увагу учнів всього класу на початку уроку або на його закінченні, миттєво перевіряти рівень засвоєння матеріалу як окремими учнями, так і учнями всього класу.

На даному (другому) етапі експериментальної роботи ми застосовували такі *домашні завдання*:

- 1) *на репродуктивне відтворення* – низький рівень (проспівати вивчену пісню друзям, батькам; розповісти їм те, про що дізнався на уроці; прочитати матеріал підручника; вивчити визначення);
- 2) *на доповнення творчого продукту* – середній рівень (представити текст у вигляді схеми, таблиці; написати на основі готового тексту підручника коротке повідомлення; заповнити таблицю);
- 3) *на створення нового* – достатній, високий (втілити власні враження від прослуханого твору у малюнку, літературному або поетичному творі; скласти кросворд, схему; порівняти музичні твори за критеріями; провести опитування, скласти рейтинг; відвідати театр опери та балету, подивитися фільм до теми; підготувати інсценізацію, виразне читання по ролях).

Усі домашні завдання, рекомендації учителя до їх виконання учні могли знайти на предметній інтернет-сторінці (<http://vkontakte.ru/club13129632> «Предмети художньо-естетичного циклу Бучанської школи №4») (дод.К.2). Крім того, відвідувачі даної сторінки (учасники групи) мали можливість прослуховувати аудіозаписи, зібрані у альбоми для кожного класу (твори за програмою та додаткові); переглядати відео до навчальних тем (оперні, балетні вистави, мюзикли, художні та документальні фільми, концертні записи, відеокліпи), залишати до них свої коментарі; брати участь у обговоренні тем мистецького спрямування. Функціонування такої інтернет-сторінки дозволяло надавати учням вичерпну інформацію про організацію навчального процесу з даного предмету (що особливо необхідно на початку і в кінці навчального року, під час тимчасового призупинення навчання), вільний доступ до різноманітної навчальної інформації, забезпечувати можливість збагачення їхнього музичного тезаурусу, ціннісних орієнтацій через пошук додаткової інформації з самоосвітньою метою; розвивати комунікативні навички учнів.

З метою розвитку дослідницьких і творчих здібностей, засвоєння учнями алгоритму здійснення пошукової діяльності, стимулювання мотивації у отриманні знань та збагачення тезаурусу на другому етапі ми застосовували *метод проектів*. Цей метод дозволив у повному обсязі використати можливості мультимедійних ресурсів різних типів у фронтальній та груповій діяльності учнів (з демонстраційною метою застосовувались комп'ютерна презентація, ППЗ «Музичне мистецтво», в процесі пошуково-дослідницької діяльності – музичні електронні енциклопедії та інтернет-ресурси, навчально-ігрова програма «Видатні композитори світу», для подання результатів роботи над проектом – ППЗ «Музичне мистецтво» (виконання пісень)). На даному етапі велася робота над дослідницькими, інформаційно-дослідницькими, творчими проектами.

Дослідницькі проекти. На наш погляд, цікавою формою здійснення учнями дослідницької проектної діяльності стало проведення різноманітних

опитувань однокласників, батьків, учителів. Респондентам задавалися питання такого спрямування: Чи любите ви оперу? Ваші улюблені оперні вистави? Які твори П.Чайковського ви знаєте? Чому потрібно вивчати народні пісні? Результати опитування було подано у вигляді тексту, графіка (дод.К.1). На основі отриманих результатів склалися рейтинги «Найпопулярніші українські естрадні виконавці та гурти», «Наші улюблені класичні композитори» і т.п..

Одним із дослідницьких проектів даного етапу став проект «Життя, присвячене Батьківщині. Сергій Рахманінов», над яким працювали шестикласники. У роботі були задіяні всі учні класу. На першому (підготовчому) етапі учитель, створивши проблемну ситуацію (слайд презентації – вислів С.Рахманінова «Я російський композитор, і моя батьківщина позначилася на моєму характері і на моїх поглядах»), допоміг учням визначитися з проблемою проекту. На наступному етапі (етапі проектування) в режимі «мозкового штурму» здійснювався пошук конкретних шляхів вирішення проблеми. Відповідно до висловлених пропозицій було вирішено проаналізувати біографічні відомості про С.Рахманінова, висловлювання про його творчість; прослухати і проаналізувати образний зміст твору С.Рахманінова (Концерт для фортепіано з оркестром №2, 1 ч.); зіставити та узагальнити отриману інформацію і представити результат у вигляді плакату. На дослідницькому етапі школярі були розподілені на дві групи. Учні першої працювали за комп'ютерами («Энциклопедия классической музыки», «Энциклопедия Кирилла и Мефодия», інтернет-енциклопедія «Википедия») над вирішенням питань, що стосувалися освіти композитора, його творів, ключових моментів життя. Робота за комп'ютером проводилась парами учнів, яким було доручено досліджувати одне невелике конкретне питання (наприклад, з'ясувати в яких жанрах творив композитор). Учні другої групи працювали з підручниками. Їм було доручено знайти та пояснити висловлювання відомих музичних діячів про творчість С.Рахманінова. Після закінчення роботи груп і колективного

обговорення отриманої інформації відбулося прослуховування (перегляд відео) та інтерпретація образного змісту 1-ї частини Концерту №2 для фортепіано з оркестром. На підсумковому етапі була обрана група учнів, які отримали домашнє завдання: презентувати результати роботи у вигляді плакату, підготувати відповідні матеріали для розміщення на предметному стенді.

Інформаційно-дослідницькі проекти. Цікавою для семикласників стала робота над інформаційно-дослідницьким проектом «Віденські класики. Моцарт і Бетховен». На першому (підготовчому) етапі учні класу були розподілені на дві групи (перша здійснювала пошук інформації про В.Моцарта, друга – про Л.Бетховена). На етапі мотивації учитель запропонував учням прослухати фрагменти поетичних творів О.Пушкіна та М.Рильського, присвячених В.Моцарту і Л.Бетховену, які стали поштовхом до виявлення можливої проблематики проекту. Після визначення учнями кожної з груп мети і завдань свого підпроекту (етап проектування) школярі самостійно здійснювали роботу над інформаційними проектами за алгоритмом (слайд презентації), керуючись рекомендаціями та настановами учителя. Після того, як пошук необхідної інформації учнями обох груп завершився, відбулася презентація результатів проектної діяльності та їх обговорення. У процесі обговорення були визначені спільні риси у творчості та біографіях двох композиторів. Виявлені паралелі у вигляді схеми були зафіксовані на плакаті. Учні кожної з груп отримали наступне домашнє завдання: подати результати своєї роботи у вигляді невеликої статті (інтерв'ю з композитором, «5 цікавих фактів про В.Моцарта та Л.Бетховена»). Етап оцінювання включав оцінювання кожного з підпроектів, оцінювання роботи членів груп їх керівниками, оцінювання спільної роботи учнів учителем.

Творчі проекти. Серед творчих проектів даного етапу можна виділити проекти середньої тривалості, над якими працювали шестикласники:

«Народні звичаї зустрічі весни» і «Зображальні можливості музики. К.Сен-Санс «Карнавал тварин»».

Мотиваційний етап проекту «Народні звичаї зустрічі весни» передбачав представлення шестикласниками результатів власного опитування учнів своєї школи (запитання: Які звичаї зустрічі весни ви знаєте? Ваші улюблені веснянки?). Постановка мети і завдань проекту відбувалася з допомогою учителя, після чого на етапі планування в процесі спільного обговорення були визначені основні джерела інформації для подальшої пошукової роботи (перелік книг, інтернет-ресурсів, аудіозаписи, відео). Також на цьому етапі роботи над проектом відбувся розподіл завдань між учнями, були визначені терміни виконання (два місяці) і форма представлення проекту (виховний захід). На етапі реалізації плану створювався сценарій виховного заходу, відбувалися репетиції. Результатом проекту стало проведення виховного заходу «Народні звичаї зустрічі весни» у формі концерту.

Ще одним творчим проектом стала підготовка та проведення шестикласниками разом з учителем музичного мистецтва уроку в другому класі «Зображальні можливості музики. К.Сен-Санс «Карнавал тварин»». На етапі мотивації було визначено завдання проекту, складений його план, обрано групу учасників. Моделювання уроку, обговорення його мети і завдань, планування відбувалося разом з учителем. Учні робочої групи отримали дослідницькі завдання – знайти цікавий фактологічний матеріал про життя і творчість К.Сенс-Санса та його «Зоологічну фантазію», підібрати загадки про тварин, малюнки з їх зображенням. На етапі реалізації плану відбувався пошук учнями необхідної інформації, аналіз, співставлення отриманих фактів. Після цього учителем було створено сценарій уроку, проведено його репетиції. Презентація результатів проекту відбулася у формі відкритого уроку у другому класі, який проводив учитель музичного мистецтва і учні робочої групи. Підсумковий етап передбачав оцінювання виконаної роботи учителем і самооцінювання учнів робочої групи. У процесі

роботи над цим проектом учні мали можливість відчутти практичну значимість власної пізнавальної діяльності. Участь у ньому стала потужним стимулом для їхньої подальшої самоосвіти.

Окремо слід відзначити довготривалий інформаційний і практико-орієнтований проект «У світі прекрасного», що передбачав підготовку учнями експериментальних класів матеріалів предметного стенду «Калейдоскоп мистецтв» (дод. К.1). Перш за все, була визначена мета, завдання даного проекту, оголошена тематика рубрик. Функціонування стенду було узгоджено на рівні шкільної методичної комісії вчителів естетичного циклу та адміністрації школи. Серед учнів експериментальних класів обрали редакторів рубрик «Це цікаво» (афоризми, цікаві, невідомі факти про композиторів, виконавців, музичні твори), «Відгадай!» (кросворди, ребуси, загадки), «Афіша» (афіши музичних театрів, міських концертів), «Календар» (важливі дати місяця, пов'язані із життям композиторів, їхніми творами, проведенням фестивалів, конкурсів), «Інтерв'ю» (результати опитувань та інтерв'ю). Редактори розміщували на стенді не тільки власні, самостійно підготовлені матеріали, а й результати проектної діяльності учнів експериментальних класів, творчі роботи школярів. У процесі роботи над даним проектом учні набували досвіду групової та індивідуальної роботи з інтернет-ресурсами, електронними енциклопедіями, текстовими та графічними редакторами.

Орієнтовний план уроку на II етапі:

I. Організаційний момент, актуалізація опорних знань, перевірка домашнього завдання (інтерактивні методи, методи контролю) – 3-5хв.

II. Мотивація та цілепокладання (створення проблемної ситуації, її колективне обговорення, планування з допомогою учителя) – 3 хв.

III. Організація виконання плану (фронтальна і групова діяльність з допомогою учителя) – 20-25 хв.

IV. Закріплення й узагальнення матеріалу (обговорення результату за критеріями) – 5-7 хв.

V. Підсумки, рефлексія (учитель інструктує) – 3 хв.

VI. Повідомлення домашнього завдання (учитель роз'яснює) – 3 хв.

Проведений аналіз відповідей учнів з метою самооцінювання власної чи групової діяльності на уроках другого етапу засвідчив про недостатньо сформовані рефлексивні навички, зокрема здатність визначати причину ускладнень у роботі та можливі дії щодо їх усунення. Тому на **третьому (самостійно-дослідницькому) етапі** учням було запропоновано, крім звичних колонок у *щоденнику самопостереження та самоконтролю*, заповнювати нові – «Мої успіхи» (власні маленькі перемоги, цікаві відкриття), «Ускладнення та їх причини» (аналіз діяльності на всіх етапах), «Виправлення/корекція» (необхідні дії щодо усунення недоліків у майбутньому) (рис.3.1.2).

Дата	Мета і завдання	Мої успіхи	Ускладнення та їх причини	Виправлення/корекція	Моя оцінка

Рис.3.1.2 Щоденник самопостереження учнів

Щоденник заповнювався учнями самостійно. Допомога учителя була мінімальною. Ведення такого щоденника дозволило кожному учню краще пізнати себе, свої можливості, вести своєрідне «змагання» тільки не з кимось, а з самим собою, бачити динаміку успішності, характерні недоліки своєї роботи. Даний щоденник надав змогу учителю отримати докладну інформацію під час проведення діагностування учнів, внести корекцію у систему викладання.

Шаблон написання *письмового звіту* теж зазнав відповідних доповнень. Так, учням було запропоновано зазначати труднощі, з якими вони стикалися у своїй роботі та шляхи їх подолання, вказувати як саме в майбутньому вони будуть застосовувати набутий досвід і уміння.

Як приклад наводимо звіт учениці 7-го класу Олі К.: «Я задоволена своєю роботою на уроках музичного мистецтва в цьому навчальному році. Найбільше зацікавило мене проведення інтерв'ювання однокласників щодо творчості М.Лисенка, коли наша група готувала проект про нього. Мені

сподобалося, що у кожного учасника групи було своє завдання, всі намагалися якомога краще його виконати, щоб не підвести колектив. Труднощі у мене виникали під час роботи з енциклопедіями: я не встигала швидко знайти необхідну відповідь і розібратися в тексті. Проте згодом я навчилася досягати потрібного результату. Раніше я читала текст повністю, а тепер спочатку продивляюся всю статтю, потім обираю потрібний розділ і шукаю вже там те, що необхідно. В майбутньому ці навички знадобляться мені під час підготовки рефератів у старших класах, а згодом – для навчання в університеті».

З метою стимулювання ініціативності, активності учнів у процесі планування та вирішення пізнавальних завдань ми застосовували *інтерактивні* та *ігрові методи*, які передбачали групову пошуково-дослідницьку діяльність.

Використання *методу «мозкового штурму»* на етапі мотивації, вивчення нового матеріалу, в процесі дослідження дозволило учням не просто висловлювати власну думку з певного питання, а здійснювати колективний пошук шляхів розв'язання поставленої проблеми (дод. Д.1). Даний метод з успіхом використовувався учнями в процесі роботи над творчими проектами, адже перевагою «мозкового штурму» є свобода висловлювання, відсутність критики навіть самих оригінальних, парадоксальних думок.

Не менш ефективним на даному етапі виявилось застосування інтерактивних методів *«Коло ідей»* і *«Мікрофон»*. Під час роботи учнів у режимі «Коло ідей» акцент робився на дискусійному обговоренні проблемного питання не між учасниками різних груп, як було раніше, а в середині кожної групи. Метод «Мікрофон» в основному використовувався на етапі підсумків з метою обміну враженнями від уроку, узагальнення вивченого, для проведення усної рефлексії. Запитання для обговорення демонструвалися на слайді комп'ютерної презентації.

Достатньо цікавою формою рольової гри на даному етапі було проведення «Прес-конференції» із «зірками» естради, відомими композиторами. В ході гри учні класу розподілилися на команди, кожна з яких отримала завдання підготувати «зірку» до інтерв'ю. Після цього відбулося планування необхідних дій, розподіл ролей та завдань, здійснювався пошук необхідної інформації (опрацювання тексту статей музичних електронних енциклопедій, інтернет-енциклопедій, використання навчально-ігрової програми «Видатні композитори світу», перегляд відео, прослуховування аудіозаписів ППЗ «Музичне мистецтво»). Кульмінацією гри стало проведення інтерв'ю з уявними «зірками», яких по черзі запитували члени інших команд. У процесі представлення гостей ведучий демонстрував відеофрагменти виступів, відеокліпи. Оцінювався не тільки рівень підготовки «зірки», але й запитання.

Гра «Інтерв'ю з термінами» може проходити по-іншому. Наприклад, інформацію про виконавця, ім'я якого не повідомляється, готує тільки одна група учнів. Потім її учасники стають «гостями» прес-конференції в якості команди «зірки». Завдання учнів класу полягає у тому, щоб запитуючи «гостей» відгадати ім'я таємничого виконавця. Різновидом рольової гри може бути так звана «позиційна діяльність», коли клас ділиться на групи, в кожній з яких учні оцінюють музичний твір з певної позиції – «критика», «автора», «слухача». Наприклад, учням 6-го класу було запропоновано проаналізувати увертюру до к/ф «Час, уперед!» Г.Свиридова з позицій автора, режисера, слухача та критика. Завдання для кожної з груп були зазначені на слайді презентації («Музичні критики» – В чому призначення твору? Який його образний зміст?; «Автори» – Про що я хотів розповісти людям в цьому творі? Моє власне ставлення до твору; «Слухачі» – Яке враження справив на мене твір? Засоби виразності, які використав композитор; «Музичні режисери» – Самі яскраві моменти даного музичного твору. З якими сценами фільму буде співзвучна ця музика?). Учні класу розподілились на 4 групи, в кожній з яких працювали попарно. Після

першого прослуховування музичного твору з метою отримання додаткової інформації учасники груп здійснювали пошукову діяльність, використовуючи підручник з музичного мистецтва, електронні енциклопедії («Большая энциклопедия Кирилла и Мефодия», інтернет-енциклопедія «Википедія») та матеріали сайту, присвяченого творчості Г.Свиридова <http://georgysviridov.narod.ru/>. Далі заслуховувались виступи учасників кожної з груп, в процесі обговорення співставлялись висловлені думки. Після цього відбулося повторне прослуховування твору та інтерпретація образного змісту музики вже на новому рівні. Даний метод дозволив учням розглянути музичний твір у різних аспектах, провести цікаві аналогії, паралелі з іншими видами мистецтва.

Доцільно зазначити, що особливістю третього етапу експериментальної роботи став взаємозв'язок ігрових, інтерактивних методів з методом проектів. Так, результати індивідуальних чи групових проектів учні презентували під час дискусії, гри, а інтерактивні форми дискусійного обговорення, метод «мозкового штурму» були органічно включені у процес роботи над проектом. Наведемо кілька прикладів.

Для проведення уроку-подорожі «Сторінками історії джазу» у 8-му класі декілька учнів, що будуть виконувати ролі ведучих-помічників, отримали завдання підготувати інформаційно-дослідницький проект. Школярам треба було дослідити історію виникнення цього напрямку, зібрати інформацію про видатних виконавців минулого і сучасності. У процесі роботи над проектом учитель надав докладну інформацію про музичні твори, які будуть звучати на уроці, ознайомив із відеофрагментами. В результаті обговорення була визначена послідовність виступів та їх зміст.

У процесі підготовки до уроку-вистави «Оперна спадщина М.Лисенка» (7-й клас) учитель доручив групі учнів-«екскурсоводів» підготувати інформаційний проект про оперний театр. Працюючи над створенням комп'ютерної презентації, учні використовували інформацію інтернет-сайту

Національної опери України імені Т.Г.Шевченка <http://www.opera.com.ua/>, власні фотографії, матеріали інтерв'ю з музикантами оркестру.

На уроці-дослідженні «Походження і розвиток рок-музики» (8-й клас) учням в якості домашнього завдання було запропоновано підготувати індивідуальний чи груповий проект для аргументації своєї позиції у дискусії «Рок-музика: «за» і «проти»». Результати дослідницького проекту могли бути представлені у вигляді результатів опитування, порівняльного аналізу текстів і музики, складання рейтингу, підготовки на основі цього відеоматеріалу; інформаційного – у формі доповіді, повідомлення; творчого – у вигляді виконаних музичних творів; практико-орієнтованого – як створення теми для обговорення на інтернет-сторінці, тематичного альбому; рольово-ігрового – у формі інсценізації інтерв'ю із зіркою. У процесі підготовки проектів учні набували досвіду роботи з інтернет-ресурсами, текстовими, графічними, звуковими редакторами, програмним забезпеченням для створення комп'ютерних презентацій. Вимогами до проектів виступали: дотримання часових меж виступу, лаконічність подання інформації, її аргументованість. Дискусія «Рок-музика: «за» і «проти»» відбувалася за таким планом: етап орієнтації включав організаційний момент, повідомлення ведучим теми й завдань дискусії, правил її проведення (слайд презентації), демонстрування відеоепіграфу; етап оцінки передбачав аргументовані висловлювання учасників, які супроводжувалися демонстрацією комп'ютерних презентацій; етап консолідації – резюме ведучого; етап аналізу – підсумки, оцінювання виступів (зміст, форма подання, логіка та точність побудови аргументу), усний або письмовий самозвіт (Мої враження від дискусії? Чому я навчився? Як я зможу використати це в реальному житті?).

На відміну від попереднього етапу на даному (третьому) *проблемні методи* застосовувалися в основному у груповій чи індивідуальній діяльності, передбачали індивідуальну або парну роботу з електронними енциклопедіями, ППЗ «Музичне мистецтво», навчально-ігровою програмою «Видатні композитори світу», інтернет-ресурсами.

Тестування відбувалося як фронтально з використанням проекційної техніки, так і в процесі індивідуальної роботи за комп'ютерами. Учні самостійно оцінювали власні відповіді. Тестові завдання включали додаткові запитання (дод.З). *Домашні завдання* на цьому етапі передбачали самостійну групову чи індивідуальну дослідницьку роботу, використання інтернет-ресурсів, комп'ютерних програм для роботи з текстом, звуком, відео (наприклад, створення відеокліпу на пісню «Колиска майбуття» (6-й клас), слайд-шоу до пісні «Києве мій» (8-й клас)). При підготовці домашніх завдань учням стала у нагоді інформація не предметній інтернет-сторінці, що містила перелік домашніх завдань, завдань на канікули, тексти пісень, всі аудіо та відеофрагменти до уроків, передбачала можливість звернення онлайн за консультацією до вчителя, однокласників.

Особливостями здійснення учнями *проектної діяльності* на даному етапі у порівнянні з попереднім стала зміна форм роботи. В основному всі проекти виконувались у групі або індивідуально, робота на всіх етапах проводилась учнем самостійно (за потреби учитель надавав консультації). Підготовка та презентація результатів проекту передбачали використання матеріалів інтернет-енциклопедій, інтернет-сайтів, присвячених творчості композиторів, виконавців, програмного забезпечення для редагування тексту, звуку, відео та створення комп'ютерних презентацій (дод.К.3).

Наведемо приклади проектів різних типів, які виконувались на даному етапі. Учнями 6-го класу були підготовлені *дослідницькі* та *інформаційні проекти* на тему «Життя як боротьба». На уроці, присвяченому творчості Л.Бетховена, учні обговорювали наступне питання: Які ще митці минулого і сучасності, крім Бетховена, незважаючи на недугу продовжували творити? Продовження розгляду даної проблеми було перенесено на наступний урок, а учні отримали завдання підготувати індивідуальний або груповий проект про таких митців. Результатами проектів, підготовлених учнями, стали доповіді, плакати, комп'ютерні презентації, присвячені Лесі Українці, Й.Баху, Фріді Кало, А.Бочеллі, Ю.Тітову, А.Алексоняну. В процесі роботи над проектами

учні використовували інтернет-ресурси, різноманітні енциклопедії, книги, журнали, проводили опитування, прослуховували музичні твори.

Практико-орієнтований проект «Пісні військових років» (7-й клас) був спрямований передусім на збагачення музичного тезаурусу учнів. У контексті уроку «Музичні символи Великої Вітчизняної війни» школярам було запропоноване завдання здійснити музичну режисуру шкільного виховного заходу, присвяченого 65-й річниці Перемоги. Для роботи над проектом була обрана робоча група семикласників. Учні познайомилися зі сценарієм заходу, відвідали його репетицію. Після прослуховування пісень воєнних років, відібрали потрібні, звертаючи увагу на зміст слів, характер музики та записали їх на компакт-диск у потрібній послідовності. Після проведення виховного заходу відбулося оцінювання результатів проекту, в процесі якого учасники робочої групи ділилися своїми враженнями, вказували на труднощі, з якими стикалися, та способи їх подолання.

Одним із цікавих *творчих проектів* практичного спрямування на даному етапі був підготовлений восьмикласниками відкритий урок на тему: «Симфонічна казка С.Прокоф'єва «Петрик і Вовк» (3-й клас). Під час роботи над цим проектом школярі набували навичок самостійної дослідницької діяльності, співробітництва, демонстрували творчі й акторські здібності. Оригінальність задуму музичного твору, захоплення учнів творчістю С.Прокоф'єва, з якою вони нещодавно познайомились на уроці, – все це одразу налаштувало виконавців проекту на творчий, нестандартний підхід до вирішення проблеми. В результаті групового обговорення було вирішено представити цікаві факти з життя композитора та розповісти про історію написання симфонічної казки у вигляді сценки, а сам твір продемонструвати в мультиплікаційній версії. Кожен учень групи отримав конкретне дослідницьке завдання (наприклад, підібрати малюнки музичних інструментів, загадки, вірші про них для проведення гри у підсумку уроку, підготувати фактологічний матеріал з історії написання твору, біографії С.Прокоф'єва). Наступним кроком стало складання плану уроку за схемою,

наданою вчителем, узгодження цього плану з ним. Після проведених репетицій, корекційних дій учителя, відбулося представлення проекту у вигляді відкритого уроку. Оцінити проект учитель запропонував третьокласникам.

Новим *довготривалим інформаційним і практико-орієнтованим проектом* стала участь учнів у оформленні предметної інтернет-сторінки. Їм було доручено здійснювати пошук аудіо- та відеофайлів за шкільною програмою, проводити дискусійне обговорення актуальних тем загального мистецького спрямування, представляти результати учнівської дослідницької діяльності, вести рубрику «Афіша».

Орієнтовний план уроку на III етапі:

I. Організаційний момент, актуалізація опорних знань, перевірка домашнього завдання (інтерактивні методи, методи контролю, презентація результатів дослідницької роботи) – 3-5хв.

II. Мотивація та цілепокладання (учитель контролює процес планування) – 1,5 хв.

III. Організація виконання плану (самостійна групова та індивідуальна діяльність, допомога учителя мінімальна) – 25-30 хв.

IV. Закріплення й узагальнення матеріалу (представлення і обговорення результату за критеріями) – 5-7 хв.

V. Підсумки, рефлексія (учитель інструктує) – 1,5 хв.

VI. Повідомлення домашнього завдання (учитель надає рекомендації) – 1,5 хв.

Отже, експериментальна перевірка розробленої методики формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музичного мистецтва засобами мультимедійних технологій передбачала поетапне здійснення цілеспрямованого педагогічного впливу через спеціально організовану навчальну діяльність учнів 5-8 класів. З метою визначення ефективності й оптимальності впровадження даної методики ми здійснемо у наступному параграфі кількісний і якісний аналіз отриманих результатів.

3.2 Аналіз результатів експериментального дослідження

Для отримання результатів щодо динаміки змін у рівнях сформованості пізнавального інтересу учнів контрольної та експериментальної груп у процесі експериментальної перевірки розробленої методики ми здійснили 2 діагностичні зрізи: контрольний та підсумковий.

Після II етапу формування експерименту було проведено контрольний зріз рівня сформованості пізнавального інтересу учнів контрольної та експериментальної груп (табл. 3.2.1, рис. 3.2.1).

Таблиця 3.2.1

Рівні сформованості пізнавального інтересу підлітків (контрольний зріз)

Рівні \ Групи	Контрольна група (154 учня)		Експериментальна група (160 учнів)	
	к-ть учнів	%	к-ть учнів	%
Низький	38	24,7	22	13,8
Середній	73	47,4	57	35,6
Достатній	39	25,3	65	40,6
Високий	4	2,6	16	10

Порівнюючи показники по рівнях в КГ та ЕГ, можна констатувати певні зміни. Так, спостерігається зменшення показників низького і середнього рівнів в ЕГ у порівнянні з констатувальним зрізом (низького – на 11,8%, середнього – на 12,4%). Зменшення показників даних рівнів характерне і для КГ, але воно незначне (різниця у показниках низького рівня складає 1,9%, середнього – 1,3%). Різниця між показниками цих рівнів КГ та ЕГ після контрольного зрізу складає для низького – 10,9%, для середнього – 11,8%.

Також у результаті аналізу отриманих даних можна констатувати збільшення у порівнянні з констатувальним зрізом в ЕГ показників достатнього та високого рівнів (достатнього – на 16,2%, високого – на 8,1%). Збільшення показників достатнього та високого рівнів в КГ незначне

(достатнього – на 1,9%, високого – на 1,3%). Різниця між показниками цих рівнів КГ та ЕГ після контрольного зрізу складає для достатнього – 15,3%, для високого – 7,4%.

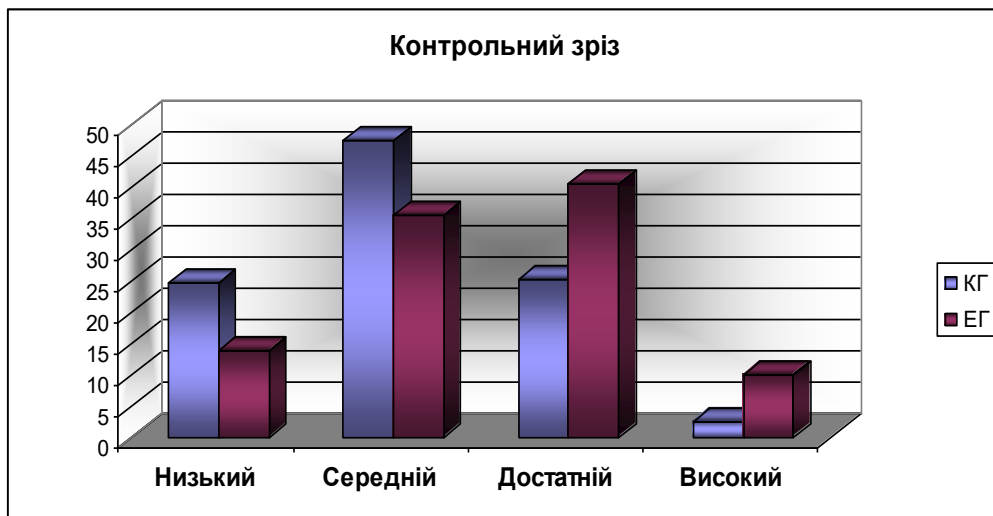

Рис.3.2.1 Розподіл учнів за рівнем сформованості пізнавального інтересу після II етапу формувального експерименту

Отже, спираючись на результати порівняльного аналізу, можна стверджувати, що в ЕГ, на відміну від КГ, після II етапу формувального експерименту зміна показників рівнів сформованості пізнавального інтересу більш значна по відношенню до результатів констатувального зрізу.

Проаналізуємо якісні зміни у загальному рівні сформованості пізнавального інтересу учнів КГ та ЕГ після II етапу формувального експерименту.

Розглядаючи результати анкетувань учнів ЕГ щодо визначення характеру *мотивації навчання*, можна констатувати у половини учнів (50,6%) збалансованість пізнавальних та соціальних мотивів, на відміну від мотивації учнів КГ, яким притаманна перевага (у 72%) соціальних мотивів (уникнення невдач, покарання, отримання винагороди).

Бажання додатково спілкуватися з музичним мистецтвом, відвідувати концерти, оперні, балетні вистави висловили 52% учнів ЕГ та 30% учнів КГ. Також спостерігалось зменшення в ЕГ кількості учнів, яким властиве негативне або байдуже ставлення до музичного мистецтва. Це проявилось в

тому, що майже всі учні почали брати участь у колективному обговоренні проблемних ситуацій на уроці, виявляли бажання бути учасниками різноманітних ігор. Окрім цього, можна констатувати факт збільшення кількості учнів, які регулярно виконували домашні завдання різного рівня складності, цікавилися додатковою інформацією з предмета.

Отже, отримані результати свідчать, що майже половина учнів ЕГ мають недостатньо сформовану пізнавальну мотивацію, їм не властиве бажання додатково спілкуватися з музичних мистецтвом. Корекція дидактичного впливу на наступному (третьому) етапі відповідно до отриманих результатів полягала у застосуванні методів і форм, які посилювали стимулювання пізнавальної мотивації учнів: створення ситуацій вибору, акцентування уваги на практичному значенні отриманих знань, навичок і умінь, залучення учнів до проектної діяльності.

Визначення сформованості *навичок планування* здійснювалось за допомогою методів спостереження та аналізу щоденників самоспостереження.

Спостереження за процесом пізнавальної діяльності виявило, що навички самостійного планування пізнавальної діяльності в ЕГ сформовані у 10% учнів, в КГ – у 2,6%, недостатньо сформовані (планування з допомогою учителя, або наслідуючи його) в ЕГ у 76,2% учнів, в КГ у 72,7%, несформовані в ЕГ у 13,8% , в КГ у 24,7%. Ініціативність проявляють постійно, або в залежності від навчальної ситуації 51% учнів ЕГ та тільки 28% учнів КГ. Стимули, в основному, зовнішні – слова учителя, проблемна ситуація.

Аналіз щоденників самоспостереження (розділів «Мета», «Шляхи її досягнення») показав, що в процесі самостійного планування пізнавальних дій учні ЕГ стикалися з певними утрудненнями. Наведемо приклад. Шестикласникам було повідомлено, що у Франції К.Сен-Санса називають «другим Моцартом». Завдання учнів полягало у тому, щоб сформулювати проблему і визначити шляхи її вирішення, заповнюючи відповідні розділи

щоденника самоспостереження. Аналіз записів довів, що школярам було складно перейти від розуміння проблемної ситуації до усвідомлення сутності самої проблеми (запис «дізнатися про К.Сен-Санса» замість «чому К.Сен-Санса називають «другим Моцартом»?»), а від усвідомлення проблеми до визначення конкретних шляхів її вирішення (запис «прочитати біографію композитора» замість «знайти інформацію про життя і творчість композитора, визначити критерії порівняння з Моцартом (життєвий шлях, особливості музичних творів), провести порівняльний аналіз, визначити спільні риси, пояснити вислів»).

Визначення ступеня *емоційного ставлення* учнів до процесу пізнання музики здійснювалось нами за допомогою методів спостереження та анкетування. В результаті інтерпретації зовнішніх проявів емоційного ставлення учнів можна констатувати негативне, байдуже ставлення (нейтральна міміка, мовчання) у 49,4% учнів ЕГ, та 72,1% учнів КГ. Стримане ставлення, відсутність яскраво виражених емоційних реакцій в процесі вирішення пізнавальних завдань спостерігалось у 40,6% ЕГ, та 25,3% КГ. Емоції радості (або обурення), вигуки «Невже?», «Оце так!», «Я знаю!», бажання поділитися враженнями з іншими виявляли 10% учнів ЕГ і 2,6% КГ. Таку реакцію в учнів ЕГ викликали факти про життя, історію написання творів, перегляд цікавого відео, вона виникала в процесі розгадування кросвордів, ребусів, під час роботи учня за персональним комп'ютером.

Результати анкетування показали, що 13,8% учнів ЕГ і 24,7% КГ в процесі пізнавальної діяльності націлені в основному на розвагу. Проте 10% учнів ЕГ та 2,6% учнів КГ отримують задоволення і від самого процесу пізнання музики, його результату і від подолання труднощів, ускладнень, які можуть виникати. Робота в групі дозволила учням ЕГ по-іншому поставитися до самого процесу пізнання. По-перше, змінилося ставлення до труднощів, адже вони долалися колективно. Це зменшувало страх, знімало негативне ставлення до них. По-друге, групова діяльність забезпечила включення

кожного учня у процес вирішення проблемних питань, посилювала у нього відчуття відповідальності за результат.

З метою визначення змін щодо широти *ціннісних вподобань, сформованості музичного тезаурусу* ми провели анкетування та тестування учнів ЕГ та КГ. За результатами виконання завдання на визначення загальної музичної обізнаності школярів («10 назв») можна констатувати, що в ЕГ збільшилася кількість учнів, які мають збалансований кругозір (з 26,3% до 50,6%), в КГ ці зміни незначні – з 24,7% до 27,9%. Знання народної музики учнями ЕГ і КГ виявилось знову недостатнім, що вимагало певної корекції педагогічних впливів на наступному (III-му) етапі. Корекційні дії полягали у залученні учнів ЕГ до таких видів діяльності, як музична режисура, виконання творчих проєктів, які передбачали знайомство учнів з різноманітними зразками українського фольклору, обговорення на інтернет-сторінці різноманітних аспектів проблеми «Українська народна пісня в умовах сьогодення».

Виконання тестових завдань на визначення обсягу знань, володіння музичною термінологією та знання фактологічного матеріалу відповідно до програми показало, що в ЕГ зменшилась загальна кількість учнів, які мають поверхові, недостатньо глибокі знання з предмету (з 73,6% до 49,4%).

Для визначення того, яким є *прагнення до пошукової діяльності та володіння навичками вирішення пізнавальних завдань* учнів ЕГ і КГ, ми використовували методи спостереження, анкетування та метод тестів.

Проведене анкетування показало, що пріоритетними видами діяльності учнів ЕГ виступають спів (85%) та слухання музики (81,3%). Слухати цікаве, захоплююче подобається 47,5% опитаних, придумувати кросворди до теми, готувати повідомлення 37,5%, аналізувати прослуханий твір – 25% школярів. Створювати музичний твір, писати вірші, вигадувати мелодію люблять 25% учнів, а співставляти, порівнювати музичні твори – 22,5%. Отже, можна констатувати, що учні ЕГ надають перевагу перш за все процесуальним видам діяльності та тим, що мають цікаву форму, зміст. Види діяльності,

напрямку пов'язані зі змістом і пошуково-творчі, на жаль, не є пріоритетними для більшості.

Результати анкетування учнів КГ наступні: слухати музику люблять 73,3% учнів, співати – 72,7%, слухати цікаве, захоплююче – 54,5%, придумувати кросворди – 28,6%, аналізувати прослуханий твір – 15,6%, співставляти музичні твори, створювати малюнки, вірші – по 13%. Аналіз даних свідчить про те, що хоча показники ЕГ щодо таких видів діяльності як складання кросвордів, аналіз музичних творів, їх порівняння, підготовка повідомлень та виконання інших пошуково-творчих завдань вищі за показники КГ, вони поступаються даним ЕГ щодо процесуальних видів діяльності. Корекція педагогічних впливів на III етапі полягала у стимулюванні зацікавленості учнів творчою і пошуково-дослідницькою діяльністю.

Спостереження за процесом пізнавальної діяльності учнів ЕГ дозволило нам констатувати факт збільшення кількості продуктивних запитань. Учнівські питання свідчили про те, що школярі зацікавлені вирішенням пізнавальних завдань, прагнуть дізнатися більше, проникнути у сутність явищ, які пізнаються. Кількість непродуктивних питань учнів ЕГ зменшилася завдяки тому, що алгоритм виконання завдань, правила ведення дискусії, виконання тестів, роботи з мультимедійними засобами заздалегідь повідомлялися і демонструвалися на слайді презентації.

У результаті спостереження за пізнавальною діяльністю школярів ми виявили, що самостійність не проявляється або недостатньо проявляється у 49,4% учнів ЕГ і 72,1% учнів КГ. Ситуативно або постійно самостійність проявляється в умовах групової (парної) діяльності, в процесі виконання цікавих за змістом завдань. Корекційний вплив полягав у стимулюванні проявів самостійності в індивідуальних формах роботи учнів.

З метою визначення рівня володіння учнями алгоритмом вирішення пізнавальних завдань ми провели тестування та здійснили аналіз виконаних творчих і пізнавальних завдань. За результатами тестування навички

проведення аналізу, порівняння, узагальнення навчальної інформації достатньо сформовані та проявляються постійно тільки у 10% учнів ЕГ та 2,6% учнів КГ. Аналіз учнівських робіт показав, що близько половини учнів ЕГ не уміють точно сформулювати запитання для складання кросворду, самостійно визначити проблему для проведення опитування, порівняння здійснюють частіше за все тільки за одним критерієм, фокусують увагу на несуттєвому. Під час роботи над проектом (особливо інформаційним) такі учні (49,4%) вдаються до простої репродукції матеріалу без його осмислення та узагальнення. Корекційні дії полягали в організації колективного обговорення виконаних робіт, оцінюванні їх за встановленими критеріями (змістовність, узагальненість, лаконічність і т.п.).

Дослідження рівня *активності, прояву вольових якостей* учнів ми здійснювали за допомогою анкетування та спостереження. Відповідно до результатів анкетування 35,6% учнів ЕГ в ситуації виникнення ускладнень звертаються по допомогу до вчителя, однокласників, 40,6% опитаних це роблять тільки після самостійних спроб вирішити проблему, 13,8% опитаних припиняє діяльність, і тільки 10% школярів намагається самостійно знайти вихід. У порівнянні з попереднім (констатувальним) зрізом кількість учнів, що проявляють таку активність в ЕГ збільшилася на 8,1%. У КГ 47,4% учнів у разі ускладнень звертаються по допомогу до вчителя, 24,7% припиняє діяльність і потребують зовнішнього стимулювання з боку учителя, 25,3% опитаних звертається по допомогу після самостійних спроб і 2,6% намагаються самостійно знайти вихід. Зосередженість уваги (стійку та ситуативну) в процесі пізнання виявили 50,6% учнів ЕГ і 27,9% учнів КГ. За результатами спостереження значно активізувало увагу учнів ЕГ використання мультимедійного супроводу/комп'ютерної презентації в процесі подання матеріалу, його узагальнення в умовах фронтальних видів діяльності.

Незважаючи на вищі показники в ЕГ щодо кількості учнів, здатних проявляти активність, зосередженість, долати утруднення, що виникають, завданням наступного етапу стало зменшення проявів припинення діяльності

в ситуаціях ускладнення, стимулювання почуття відповідальності школярів у процесі пізнавальної діяльності.

Діагностування характеру самооцінки показало, що адекватна самооцінка властива 50,6% учнів ЕГ, та 27,9% учнів КГ. Неадекватна (завищена, занижена) самооцінка проявлялась у ситуації розподілу ролей в групі, а також у процесі вибору рівня домашніх завдань.

У результаті спостереження, аналізу питань, усних самозвітів учнів у 74% школярів ЕГ виявлено недостатньо сформоване вміння виявляти недоліки роботи, визначати причини ускладнень та планувати дії, щодо їх усунення. Тому на III етапі у щоденники були внесені спеціальні корективи (колонки «Ускладнення та їх причини», «Виправлення/корекція»). Проаналізувавши заповнення учнями колонки «Оцінка», можна зазначити, що більшість учнів відчували значне ускладнення в ситуації самооцінювання своєї діяльності в балах, у 18 % опитаних відсутні навички здійснення рефлексії. Необхідні корекційні дії полягали в організації процесу обговорення критеріїв здійснення самооцінювання, демонструванні їх на слайді під час заповнення розділу щоденника чи усного самозвіту.

По завершенні формувального експерименту було здійснено підсумковий зріз рівня сформованості пізнавального інтересу учнів контрольної та експериментальної груп (табл. 3.2.2, рис. 3.2.2)

Таблиця 3.2.2

Рівні сформованості пізнавального інтересу підлітків (підсумковий зріз)

Рівні	Контрольна група (154 учня)		Експериментальна група (160 учнів)	
	к-ть учнів	%	к-ть учнів	%
Низький	36	23,4	11	6,8
Середній	69	44,8	39	24,4
Достатній	42	27,3	79	49,4
Високий	7	4,5	31	19,4

У результаті порівняння даних констатувального і підсумкового зрізів нами були зафіксовані значні зміни показників сформованості пізнавального інтересу в учнів ЕГ– зменшення низького рівня на 18,8%, середнього – на 23,7%, збільшення достатнього на 25%, високого – на 17,5%. У КГ зафіксовано незначні зміни у кількісних показниках: зменшення низького рівня на 3,2%, середнього – на 3,9%, збільшення достатнього на 3,9%, високого – на 3,2%. Співставляючи результати підсумкового діагностування між ЕГ та КГ, можна констатувати наступне: в КГ найбільший показник має середній рівень (44,8%), а найнижчий – високий (4,5%), що спостерігалось і в результаті констатувального зрізу; в ЕГ найвищий показник після формувального експерименту має достатній рівень (49,9%), а найнижчий – низький – 6,8%. Ці та вищезазначені факти свідчать про значні позитивні зміни, підвищення загального рівня сформованості пізнавального інтересу учнів ЕГ у порівнянні з учнями КГ.

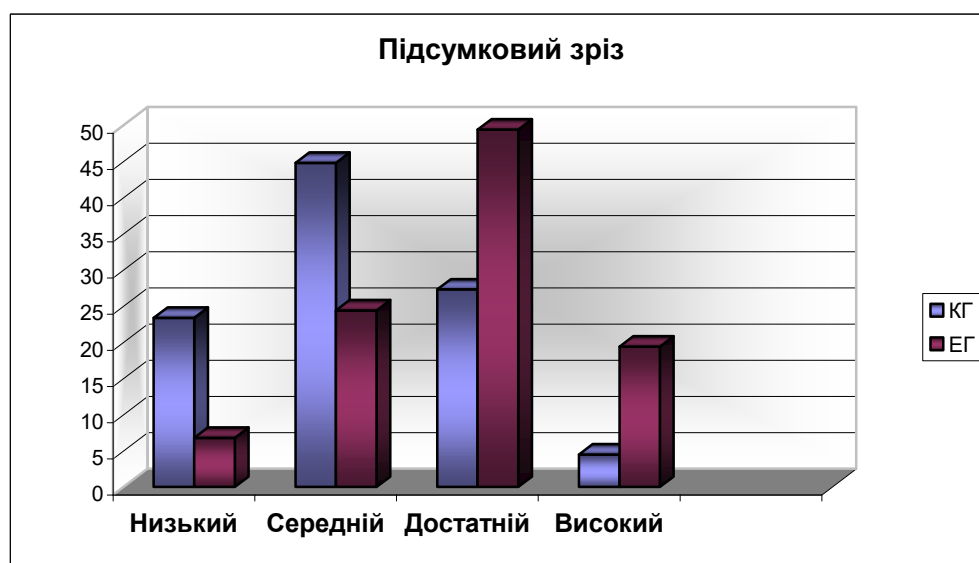

Рис.3.2.2 Розподіл учнів за рівнем сформованості пізнавального інтересу після формувального експерименту

Розглянемо якісні зміни рівнів сформованості пізнавального інтересу учнів КГ та ЕГ після проведення формувального експерименту.

Сформованість пізнавальної мотивації визначалася нами за допомогою анкетування. Відповідно до його результатів тільки у 31,2% учнів ЕГ зафіксована перевага соціальних мотивів навчання (мотиви уникнення

невдач, покарання, мотиви отримання винагороди) над пізнавальними. У КГ число таких учнів становило 68,2% від загальної кількості. Бажання додатково вивчати музичне мистецтво, пізнавати його образний зміст виявили 68,8% школярів ЕГ і 31,2% учнів КГ. Якщо показники КГ збільшилися у порівнянні з констатувальним зрізом на 6,5%, то різниця у показниках констатувального і підсумкового зрізів, проведених у ЕГ, становить 42,5%. Такі зміни у навчальній мотивації проявилися в тому, що учні ЕГ почали активно цікавитися подіями у музичному житті міста, школи, брати у них участь. Протягом 2009-2010 навчального року 31% школярів ЕГ відвідали театр опери і балету та театр оперети. Учні ретельно готувалися до перегляду вистави: здійснювали пошук інформації щодо історії написання твору, його авторів, лібрето в енциклопедіях, користувались інтернет-ресурсами. Свої враження школярі висловлювали на предметній інтернет-сторінці та у спеціальних репортажах, які потім розміщувалися на предметному стенді «Калейдоскоп мистецтв».

З метою визначення рівня володіння учнями *навичками самостійного планування* власної пізнавальної діяльності ми здійснили аналіз щоденників самопостереження та самоконтролю, а також річних письмових звітів. Аналіз щоденників самопостереження та самоконтролю учнів ЕГ, річних письмових звітів учнів ЕГ і КГ дозволив нам констатувати, що 19,4 % школярів ЕГ володіють навичками самостійного планування власної пізнавальної діяльності, а 73,8 % можуть визначати мету, завдання та скласти план реалізації пізнавальних дій наслідуючи учителя або за умов його допомоги. Тільки 4,5% учнів КГ виявили навички самостійного цілепокладання. Більшості школярів КГ властиві недостатньо сформовані навички планування пізнавальної діяльності, відсутність уміння конкретизувати мету власних дій та здійснювати покрокову реалізацію запланованого.

Співставляючи відповіді учнів ЕГ та КГ на запитання щодо можливих шляхів вирішення пізнавальних завдань (письмовий звіт), можна

констатувати, що школярі ЕГ у проблемній пізнавальній ситуації будуть здійснювати пошук необхідної додаткової літератури, прослуховувати музичні твори, переглядати відео (тобто працювати з різними джерелами інформації, використовуючи паперові та електронні носії). Відповіді учнів КГ менш конкретизовані – «знайти інформацію», «прочитати у книжці», «спитати в учителя».

У результаті спостереження за навчальною діяльністю учнів ми дійшли висновку, що ініціативність на уроці схильні проявляти ситуативно або постійно майже 70% учнів ЕГ та близько 32% учнів КГ. Школярі ЕГ виявляли в процесі уроку більш активну позицію щодо вибору форм та видів діяльності ніж їхні однолітки у КГ.

Ступінь *емоційного ставлення* учнів до процесу пізнавальної діяльності ми визначали шляхом спостереження та анкетування. В результаті спостереження ми з'ясували, що негативне або байдуже ставлення до пізнавальної діяльності схильні виявляти 6,8% учнів ЕГ та 23,4% учнів КГ. Значно зросла у порівнянні з констатувальним зрізом кількість учнів ЕГ, які в процесі пізнання виявляють почуття радості, задоволення, захопленості (з 1,9% до 19,4%). Більшості учнів ЕГ (68,8%) подобається процес пізнання нового, близько 20% опитаних стверджують, що труднощі, які вони долають, дозволяють їм підвищувати власну самооцінку, стимулюють до подальшої роботи.

Широту *ціннісних вподобань* школярів, сформованість *музичного тезаурусу* ми визначали, аналізуючи анкети та письмові завдання учнів та написані ними твори «Мої найяскравіші музичні враження» (дод.Л). Відповідно до результатів здійсненого аналізу можна констатувати, що кількість учнів ЕГ, яким властива загальна музична обізнаність, широкий кругозір, у порівнянні з даними констатувального зрізу значно збільшилась (з 26,3% до 68,8%). Розглядаючи показники КГ у даному аспекті, ми виявили, що розбіжність між результатами констатувального і підсумкового зрізів там становить 7,1%. Крім того, слід зазначити, що учні ЕГ мають більш

збалансований кругозір, тобто кількість названих творів класичної, народної і розважальної музики в середньому однакова.

Аналіз учнівських творів виявив, що критеріями відбору музичних вподобань для школярів ЕГ виступають змістовні та образні характеристики музичних творів, їхній зв'язок з особистими переживаннями та досвідом підлітків. Серед зазначених учнями ЕГ музичних вподобань в основному високохудожні твори (класичні та сучасні). Відповіді учнів відрізняються логічністю та послідовністю викладення, образною мовою: «я відчувала вже такі почуття, які передані в творі...вони дозволили мені поринути в світ романтики та любові» (про твір «Елізі» Л.Бетховена) 6 кл. Анастасія Ф.; «це пісня про мою школу, про навчання і дружбу, має добру, мелодійну та насичену сонцем мелодію»(про пісню «Рідна школа») 6 кл., Ольга К.; «ніколи раніше не чув колискової з такими лагідними словами, такими ніжними і світлими почуттями» (про «Коліскову Клари» Дж.Гершвіна) 6 кл. Сергій Ш.; «ця музика здалась мені чимось загадковим, фантастичним, незвичайним...вона справила велике враження на все моє життя» (про симфонію №40 В.Моцарта) 7 кл. Ірини Г.; «мені близькі переживання двох закоханих, про які я дізналася із трагедії В.Шекспіра та музики С.Прокоф'єва» (про балет «Ромео і Джульєтта» С.Прокоф'єва) 8 кл. Анастасія Т.

Відповіді учнів КГ є недостатньо аргументованими, не виражають особистого ставлення до музичного твору: «цей твір мені просто подобається», «мене зацікавила музика», «мене вразила музика», «гарно співається», «не знаю чим», «нічого». Серед названих музичних творів, в основному, зразки модної рок- і поп-музики.

У результаті аналізу тестових завдань на визначення обсягу знань, володіння музичною термінологією та знання фактологічного матеріалу ми можемо констатувати, що більшість учнів ЕГ (майже 70%) мають достатньо міцні та глибокі знання з предмету. Аналогічний показник в КГ становить

близько 32%. Різниця у показниках констатувального і підсумкового зрізів для ЕГ становить 42,5%, для КГ – 7,1%.

Аналіз сформованості *прагнення учнів до здійснення пізнавальної діяльності* відбувався на основі результатів анкетування та спостереження. Отримані дані свідчать про те, що пріоритетними видами діяльності на уроці музичного мистецтва в учнів ЕГ є слухання музики (92,5%), спів (90%), виконання творчих завдань (53,8%), складання кросвордів, підготовка інформаційних проектів (48,8%). 30% опитаних учнів ЕГ надає перевагу завданням дослідницького спрямування (аналіз, співставлення, порівняння, систематизація), 25% школярів націлені на пасивне сприйняття цікавої та захоплюючої інформації. Порівнюючи підсумкові дані з результатами контрольного зрізу, ми виявили збільшення кількості учнів, яким подобаються творчі, пізнавальні завдання, і зменшення кількості тих, хто надає перевагу пасивному сприйняттю.

Показники КГ такі: 78% надають перевагу співу, 71,4% – слуханню музики, 45,5% учнів націлені на сприйняття цікавого, захоплюючого, 32,5% прагнуть до вирішення пізнавальних завдань (аналіз, співставлення), 9% до виконання творчих. У результаті порівняння показників груп можна зробити висновки, що в КГ зовсім невеликий відсоток учнів (9% відповідно до 53,8% у ЕГ), які прагнуть до творчої діяльності, і тільки 16,9% опитаних (відповідно до 30% у ЕГ) подобається порівнювати, співставляти музичні твори. Перевага пасивних видів діяльності, захоплення цікавим переважає в КГ 45,5% відповідно до 25% у ЕГ.

Спостереження за діяльністю учнів на уроці дозволило нам констатувати той факт, що більшість учнів ЕГ, на відміну від учнів КГ, задають продуктивні запитання. Тільки 31% школярів ЕГ висловлюють запитання непродуктивні (в КГ число таких учнів складає приблизно 68 %).

З метою визначення *сформованості навичок самостійного вирішення пізнавальних завдань* ми використовували методи спостереження, тестування, здійснювали аналіз результатів діяльності учнів, а також

запропонували школярам виконати спеціальне письмове завдання (спланувати дії свого друга, якому доручили підготувати доповідь про балет П.Чайковського «Лускунчик»).

У результаті спостереження ми з'ясували, що самостійність здатні постійно проявляти 19,4% учнів ЕГ і 4,5% учнів КГ. Можна констатувати зменшення в ЕГ кількості учнів, які зовсім не проявляють активності в процесі пізнавальної діяльності (у порівнянні з констатувальним зрізом з 25,6% до 6,8%). У КГ різниця між аналогічними показниками становить 3,2%.

За підсумками проведеного тестування та в результаті аналізу виконання учнями спеціального пізнавального завдання (планування дій щодо підготовки доповіді) ми дійшли висновку, що переважаюча більшість школярів ЕГ володіють навичками вирішення пізнавальних завдань, уміють діяти за певним алгоритмом. Тестові завдання дозволили перевірити навички учнів аналізувати, порівнювати, співставляти. Можна констатувати, що дані навички відсутні тільки у 6,8% учнів ЕГ. У КГ цей показник становив 23,4%. Пізнавальне завдання на планування дій вимагало від учнів володіння алгоритмом здійснення пізнавальної діяльності (від постановки мети до кінцевого результату). Наводимо в якості прикладу відповідь Анастасії Т. (7 клас): «З метою підготовки повідомлення треба, по-перше, визначитися з джерелами інформації (книга, енциклопедія, інтернет-енциклопедія чи інтернет-сайт), по-друге, спланувати свої дії відповідно до поставленої мети, продумати форму представлення повідомлення; далі слід відібрати потрібну інформацію і належним чином її оформити (текст для виступу, плакат, презентація з відео, розповідь про власні враження від вистави, повідомлення результатів опитування), та, насамкінець, представити результат своєї роботи в класі».

Аналіз результатів пізнавальної діяльності учнів ЕГ дозволив нам констатувати, що в процесі підготовки проєктів школярі проявляли більше ініціативи у виборі і формулюванні проблемних питань, включали у проєкти

результати опитувань, прагнули творчо представити результат власної чи групової роботи. Більшість учнів продемонстрували уміння використовувати у кросвордах однозначні запитання, точно та лаконічно їх формулювати, створювати кросворди в малюнках, здійснювати порівняння за кількома критеріями, в інформаційних повідомленнях виражати власне ставлення до проблеми.

З метою визначення рівня *активності* учнів, прояву їхніх *вольових якостей* за умов виникнення ускладнень ми використовували методи анкетування та спостереження. Спостерігаючи за діяльністю учнів на уроці, ми виявили, що зовнішнього стимулювання уваги потребували лише 31,2% учнів ЕГ (в КГ цей показник дорівнював 68,2 %). Порівнюючи дані результати з результатами констатувального зрізу, можна зазначити, що рівень активності учнів зазнав більш значних змін в ЕГ (різниця становить 42,5%), ніж в КГ (різниця становить 7,1%).

За результатами анкетування можна констатувати зменшення в ЕГ кількості учнів, які в разі виникнення пізнавальних утруднень одразу припиняють діяльність (у порівнянні з показниками констатувального зрізу на 18,8%), та зростання кількості учнів, які самостійно будуть їх вирішувати (у порівнянні з показниками констатувального зрізу на 17,5%). У КГ зміни в аналогічних показниках не такі значні.

З метою визначення сформованості навичок здійснення учнями *самооцінювання* і корекції власної пізнавальної діяльності нами було проаналізовано щоденники самоспостереження і самоконтролю та письмові звіти школярів. Аналіз таких розділів щоденника як «Мета і завдання», «Мої успіхи», «Ускладнення та їх причини», «Корекція/виправлення», «Оцінка» довів, що учні відчують ускладнення щодо визначення мети і завдань частіше в нестандартних проблемних ситуаціях (дискусія, творчий проект). Причинами таких ускладнень учні, насамперед, називають власну неуважність, відсутність зосередженості. У своїх письмових звітах школярі зазначили, що причиною ускладнень у деяких випадках було незнання

алгоритму виконання завдань, переоцінка власних можливостей. Шляхи подолання, виправлення недоліків у роботі учні вбачали у набутті досвіду вирішення пізнавальних завдань, вдосконаленні навичок саморегулювання, здійсненні самовиховання.

У результаті діагностування самооцінки учнів ми виявили зменшення в ЕГ кількості учнів з неадекватною самооцінкою (різниця між показниками констатувального і підсумкового зрізів становить 42,5%).

Аналіз результатів діагностувальних зрізів до початку формувального експерименту та після його завершення дозволив нам виявити значні зміни у показниках рівнів сформованості пізнавального інтересу учнів ЕГ (таб.3.2.3).

Таблиця 3.2.3

Динаміка змін у рівнях сформованості пізнавального інтересу
учнів КГ та ЕГ

Рівні	Констатувальний зріз				Контрольний зріз				Підсумковий зріз			
	<i>КГ</i> (154)		<i>ЕГ</i> (160)		<i>КГ</i> (154)		<i>ЕГ</i> (160)		<i>КГ</i> (154)		<i>ЕГ</i> (160)	
	учн	%	учн	%	учн	%	учн	%	учн	%	учн	%
Низький	41	26,6	41	25,6	38	24,7	22	13,8	36	23,4	11	6,8
Середній	75	48,7	77	48,1	73	47,4	57	35,6	69	44,8	39	24,4
Достатній	36	23,4	39	24,4	39	25,3	65	40,6	42	27,3	79	49,4
Високий	2	1,3	3	1,9	4	2,6	16	10	7	4,5	31	19,4

За результатами проведеного констатувального діагностування на початку формувального експерименту більшість учнів контрольної та експериментальної груп мали середній рівень сформованості пізнавального інтересу (48,7% в КГ та 48,1% в ЕГ). Співвідношення показників рівнів в обох групах було практично однаковим. Порівняння результатів підсумкового зрізу формувального експерименту з вихідними даними констатувального експерименту показало, що в контрольній групі, незважаючи на певні позитивні зрушення у показниках (збільшення кількості

учнів із достатнім і високим рівнем сформованості пізнавального інтересу відповідно на 3,9% та 3,2%), більшість респондентів мають середній рівень сформованості досліджуваної якості (44,8% учнів). Разом з тим, в експериментальній групі зафіксовано значне зменшення показників низького (з 25,6% до 6,8%) та середнього (з 48% до 24,4%) рівнів. У більшості (49,4%) учнів експериментальної групи виявлено достатній рівень сформованості пізнавального інтересу (рис.3.2.3).

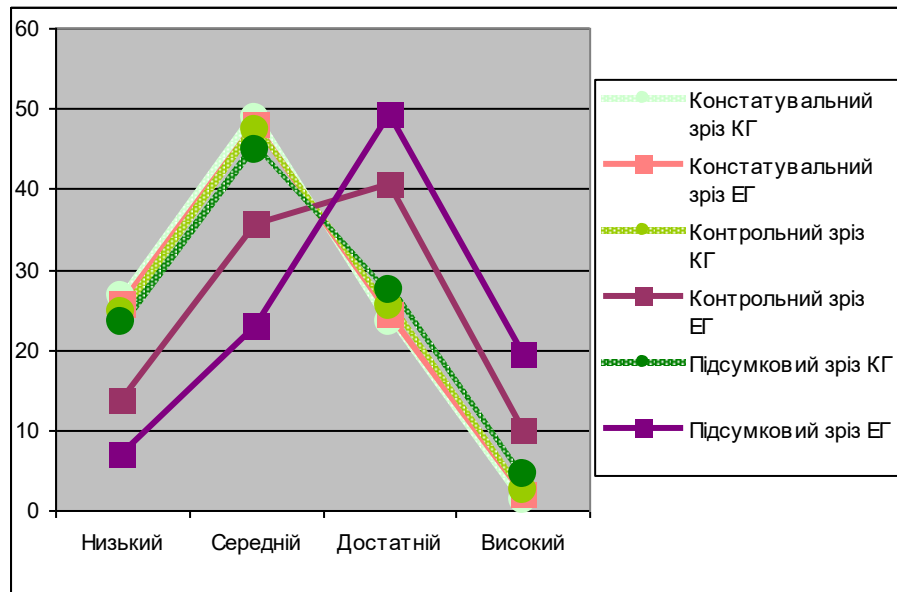

Рис.3.2.3 Динаміка змін у рівнях сформованості пізнавального інтересу учнів КГ та ЕГ

Для перевірки достовірності отриманих в результаті дослідно-експериментальної роботи даних нами були застосовані методи математичної статистики. З метою отримання інформації щодо основних тенденцій випадкових змінних ми обчислили середнє арифметичне за формулою [16, 21]:

$$\tilde{\sigma}_{\text{н\delta}} = \frac{\tilde{\sigma}_1 + \tilde{\sigma}_2 + \dots + \tilde{\sigma}_n}{n} = \frac{\sum_{i=1}^n \tilde{\sigma}_i}{n} \quad (3.1),$$

де $\tilde{\sigma}_i$ – кількість балів, які набрав i -ий учень групи, а n – кількість учнів групи.

Параметрами, що визначають розподіл змінних випадкових величин, є дисперсія, стандартне відхилення та квадратичний коефіцієнт варіацій. Для їхнього визначення ми використовували наступні формули:

а) дисперсія (параметр, який характеризує віддалення значень вибірки навколо середнього значення) [16, 25]:

$$D = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x}_{\tilde{n}\tilde{d}})^2}{n} \quad (3.2);$$

б) стандартне відхилення (абсолютна похибка вимірювання – число, що вказує віддаленість даних вимірювання) [16, 25]:

$$\sigma = \sqrt{D} \quad (3.3);$$

в) коефіцієнт варіацій (відносна похибка вимірювання – величина, що вказує скільки відсотків від середнього значення складає стандартне відхилення) [16, 26]:

$$\varepsilon = \frac{\sigma}{\tilde{\sigma}_{\tilde{n}\tilde{d}}} \cdot 100\% \quad (3.4).$$

Результати статистичних підрахунків даних констатувального, контрольного та підсумкового зрізів у контрольній та експериментальній групах подано у таблиці 3.2.4.

Таблиця 3.2.4

Таблиця статистичних підрахунків

Статистичні величини	Констатувальний зріз		Контрольний зріз		Підсумковий зріз	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
$\tilde{\sigma}_{\tilde{n}\tilde{d}}$	33	33,5	33,75	35,75	34,5	37,75
D	10,5	10,25	10,8	11,17	11,05	12,2
σ	3,24	3,2	3,29	3,3	3,3	3,5
ε	9,8	9,6	9,7	9,23	9,6	9,3

У результаті порівняння значень середнього арифметичного балів, які отримали учні КГ та ЕГ, та враховуючи стандартне відхилення можна констатувати, що рівень сформованості пізнавального інтересу більшості учнів ЕГ після завершення експерименту знаходиться в межах інтервалу $37,75 \pm 3,5$ (відповідає в основному достатньому рівню); рівень сформованості пізнавального інтересу більшості учнів КГ після завершення експерименту знаходиться в межах інтервалу $34,5 \pm 3,3$ (відповідає в основному середньому рівню).

Перевірка достовірності отриманих висновків щодо ефективності методики формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музичного мистецтва засобами мультимедійних технологій здійснювалася через висування нульової і альтернативної гіпотез за допомогою критерію Пірсона (χ^2) [16; 64].

Позначимо K_i як належність учня до певної категорії рівня сформованості пізнавального інтересу:

Група K_1 – низький рівень (емоційно-споглядальний);

Група K_2 – середній рівень (спонукально-накопичувальний);

Група K_3 – достатній рівень (ініціативно-репродуктивний);

Група K_4 – високий (самостійно-пошуковий).

Сформулюємо педагогічну гіпотезу у вигляді двох статистичних гіпотез: нульової (H_0) та альтернативної (H_1) гіпотези. Нульова гіпотеза: ймовірності того, що учень контрольної ($n_1=154$) та експериментальної ($n_2=160$) групи потрапить в кожну з категорій K_i ($i=1,2,3,4$ рівні), і можливий вищий рівень навчальних досягнень у ЕГ можна пояснити випадковими чинниками. Альтернативна гіпотеза H_1 : $p_{1i} \neq p_{2i}$ хоча б для однієї з категорій, тоді вищий рівень навчальних досягнень у ЕГ пояснюється результатом упровадження запропонованої методики.

Використавши двохсторонній критерій χ_2 для числа категорій $C=4$, знайдемо значення $T_{\text{експ}}$ досліджуваної випадкової величини із співвідношення, наведеного у [64, 101] для критерію χ^2 :

$$T_{\text{експ}} = \frac{1}{n_1 \cdot n_2} \sum_{i=1}^c \frac{(n_1 \cdot O_{2i} - n_2 \cdot O_{1i})^2}{O_{1i} + O_{2i}} \quad (3.5),$$

де O_{1i} і O_{2i} ($i=1,2,3,4$) – кількість учнів із експериментальної і контрольної груп, які потрапили до i -тої категорії.

Згідно таблиці [64, 130] для числа ступенів вільності $\nu=C-1=3$ і рівня значущості 5% ($\alpha=0,05$) критичне значення величини $T_{\text{кр}}=7,815$.

Для експериментальної і контрольної груп до експерименту $T_{\text{до_форм_експ}}= 0,235$ і $T_{\text{до_форм_експ}} < T_{\text{кр}}$ ($0,235 < 7,815$), що є підставою для прийняття нульової гіпотези. Тобто, до експерименту вибірки не мають статистично значущих відмінностей на рівні 95 відсотків.

Знайшовши за співвідношенням (3.1) значення критерію $T_{\text{контр}}= 12,739$, приходимо до висновку, що експериментальна і контрольна вибірки після II етапу формувального експерименту мають статистично значущі відмінності, оскільки $T_{\text{контр}} = 12,739 > 7,815 = T_{\text{кр}}$.

Знайшовши за співвідношенням (3.1) значення критерію $T_{\text{після_форм_експ}}= 30,879$, приходимо до висновку, що експериментальна і контрольна вибірки після формувального експерименту мають статистично значущі відмінності, оскільки $T_{\text{після_форм_експ}} = 30,879 > 7,815 = T_{\text{кр}}$.

Отже, нульову гіпотезу відхилено і прийнято альтернативну – вищий рівень сформованості пізнавального інтересу підлітків в експериментальній групі є результатом упровадження запропонованої методики навчання.

У результаті проведеної дослідно-експериментальної роботи нами були розроблені методичні рекомендації щодо застосування мультимедійних технологій у процесі формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики (дод. М).

Висновки до третього розділу

З метою апробації методики формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики засобами мультимедійних технологій було здійснено дослідно-експериментальну роботу, яка передбачала виокремлення 2-х груп – експериментальної та контрольної. В першій (експериментальній) групі педагогічний вплив здійснювався відповідно до розробленої методики, в другій (контрольній) – за традиційною методикою, без застосування мультимедіа.

Формувальна дослідницька робота здійснювалася поетапно. На кожному з етапів відповідно до його мети і завдань застосовувались певні методи, засоби та форми роботи. На першому (стимулюючо-підготовчому) етапі пріоритет був наданий фронтальним видам роботи, ігровим та інтерактивним методам; учні знайомилися з принципами використання мультимедійної продукції. На другому (настановчо-дослідницькому) етапі застосовувались переважно проблемні методи у фронтальній та груповій діяльності учнів; підлітки набували досвіду використання мультимедійних програмових засобів і ресурсів мережі Інтернет у власній пізнавальній діяльності. На третьому (самостійно-дослідницькому) етапі пріоритетним було здійснення самостійної групової та індивідуальної роботи школярів над проектами різних типів із застосуванням мультимедійних технологій. Діяльність учителя передбачала використання на різних етапах уроку музичного мистецтва готової мультимедійної продукції та інтернет-ресурсів, створення мультимедійного супроводу до уроку на основі програми для створення комп'ютерних презентацій Power Point.

Перевірка ефективності розробленої методики здійснювалася шляхом співставлення рівневих показників сформованості пізнавального інтересу учнів експериментальної і контрольної груп. Ця перевірка передбачала проведення трьох зрізів (констатувального, контрольного та підсумкового) та використання методів математичної статистики.

За результатами проведеного констатувального діагностування на початку формувального експерименту більшість учнів контрольної і експериментальної груп мали середній рівень сформованості пізнавального інтересу. Співвідношення показників рівнів в обох групах було практично однаковим. Порівняння результатів підсумкового зрізу формувального експерименту з вихідними даними констатувального експерименту показало, що в контрольній групі, незважаючи на певні позитивні зрушення у показниках (збільшення кількості учнів із достатнім і високим рівнем сформованості пізнавального інтересу), більшість респондентів мають середній рівень сформованості досліджуваної якості. Разом з тим, в експериментальній групі зафіксовано значне зменшення показників низького та середнього рівнів, у більшості учнів виявлено достатній рівень сформованості пізнавального інтересу. Наявні позитивні зміни загального рівня сформованості пізнавального інтересу учнів ЕГ, їхню обумовленість впровадженням розробленої методики підтверджено в результаті застосування статистичних методів аналізу даних.

Доцільно зазначити, що завдяки застосуванню розробленої методики на уроках музичного мистецтва в учнів посилилася активність, прагнення до пізнання музики, здійснення самостійної пізнавальної діяльності. Підлітки почали цікавитися музикою різних напрямків і стилів, що значно збагатило і розширило їхній музичний тезаурус. Школярі набули досвіду роботи в групі, поліпшилася якість навчального спілкування, рівень сформованості їхніх комунікативних навичок. Можна констатувати посилення спрямованості учнів на саморозвиток, вихід пізнавальної діяльності за межі класно-урочної роботи. Крім того, слід наголосити на змінах у ставленні підлітків до комп'ютера, який почав використовуватись в якості досконалого технічного засобу для здійснення пошукової, пізнавальної діяльності, для творчості та самовдосконалення.

Таким чином, у ході дослідження було експериментально підтверджено те, що ефективність формування пізнавального інтересу підлітків на уроках

музичного мистецтва залежить від етапності здійснення педагогічного впливу, в основу якої покладено зміну рівня самостійності учнів (зменшення міри втручання учителя у процес здійснення пошуково-дослідницької діяльності), форм організації навчального процесу (перехід від фронтальних до групових й індивідуальних), методів і засобів (поступова підготовка учнів до роботи над індивідуальними проектами з використанням мультимедіа). Застосування в процесі формування пізнавального інтересу підлітків різноманітних мультимедійних технологій сприяло реалізації принципів особистісно орієнтованого підходу, надавало учням широкі можливості для здійснення самостійної музично-пізнавальної діяльності.

Матеріали розділу висвітлено у статтях [169; 170; 172; 175; 177].

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження є підставою для таких висновків:

1. На основі здійсненого аналізу психолого-педагогічної літератури уточнено зміст пізнавального інтересу підлітків на уроках музики, який трактується нами як вибіркове ставлення особистості до музики з метою виявлення та засвоєння індивідуально цінного, значимого в процесі музично-пізнавальної діяльності, якому властиві інтелектуальна активність, цілеспрямоване прагнення до самостійного пошуку нових знань, емоційне захоплення процесом пізнання, здійснення вольової саморегуляції та самооцінювання. У структурі пізнавального інтересу виокремлено мотиваційно-цільовий, емоційно-ціннісний, діяльнісно-пошуковий, регулятивно-вольовий компоненти. Виявлено, що формування пізнавального інтересу являє собою систему цілеспрямованих впливів, які викликають якісні зміни в тих чи інших характеристиках інтересу і обумовлені змістом навчання, процесом навчальної діяльності та відносинами, що складаються між учасниками навчального процесу.

2. В якості критеріїв сформованості пізнавального інтересу визначено стійкість пізнавальної мотивації, сформованість навичок цілепокладання, емоційне ставлення до пізнавального процесу, сформованість музичного тезаурусу, прагнення до здійснення пошуково-дослідницької діяльності, сформованість навичок самостійного вирішення пізнавальних завдань, активність, прояв вольових якостей особистості, сформованість навичок рефлексії. Виділено чотири рівні сформованості пізнавального інтересу: низький (емоційно-споглядальний), середній (спонукально-накопичувальний), достатній (ініціативно-репродуктивний), високий (самостійно-пошуковий).

3. Виявлено, що навчання із застосуванням мультимедійних технологій (комплексу апаратних і програмових засобів, що надають можливість користувачеві працювати в діалоговому режимі з різними типами інформації, організованими в єдину систему) принципово відрізняється від традиційного

характером діяльності та формами її організації. Відповідно до визначених дидактичних, методичних, психологічних та ергономічних вимог охарактеризовано мультимедійні програмові засоби, які використовувались на уроках музики з метою формування пізнавального інтересу підлітків: електронні музичні енциклопедії («Энциклопедия классической музыки», «Энциклопедия популярной музыки Кирилла и Мефодия», «Большая энциклопедия Кирилла и Мефодия»), педагогічний програмний засіб «Музичне мистецтво» (5-8 класи), програми для співу караоке, навчально-ігрові програми («Видатні композитори світу», «Музыкальный класс»), інтернет-енциклопедії («Википедия», «Мегаэнциклопедия Кирилла и Мефодия»); розглянуто можливості використання додаткового програмного забезпечення (програми для створення комп'ютерних презентацій, для роботи зі звуком, зображенням, відео).

4. Розроблено методика формування пізнавального інтересу підлітків засобами мультимедійних технологій, яка являє собою систему взаємопов'язаних педагогічних умов, методів, прийомів, організаційних форм і засобів, і передбачає етапність здійснення педагогічного впливу.

Перший (стимулюючо-підготовчий) етап передбачав активізацію, стимулювання зацікавленості учнів у пізнавальній діяльності, їх ознайомлення з алгоритмами вирішення пізнавальних завдань, принципами роботи з програмовою продукцією.

Другий (настановчо-дослідницький) етап включав оволодіння учнями навичками здійснення пізнавальної діяльності із застосуванням мультимедійних програмових засобів.

Третій (самостійно-дослідницький) етап був спрямований на створення умов для безпосередньої самостійної пізнавальної діяльності учнів із використанням мультимедійних технологій.

В основу даної етапності покладено зміну рівня самостійності учнів (зменшення міри втручання учителя у процес здійснення пошуково-дослідницької діяльності), форм організації навчального процесу (перехід від

фронтальних до групових й індивідуальних), методів і засобів (поступова підготовка учнів до роботи над індивідуальними проектами з використанням мультимедійних технологій).

Педагогічними умовами формування пізнавального інтересу відповідно до розробленої методики виступають:

- активізація суб'єктної позиції учнів у навчальному процесі;
- стимулювання прагнення підлітків до свідомого та активного сприйняття творів музичного мистецтва;
- проблемний виклад навчального матеріалу;
- організація взаємодії між учасниками навчального процесу на засадах діалогу та співробітництва;
- забезпечення реалізації потенціалу мультимедійних технологій, методів і організаційних форм відповідно до змісту навчального матеріалу;
- залучення всіх учнів до самостійної музично-пізнавальної діяльності шляхом застосування диференційованих завдань.

Процес формування пізнавального інтересу відповідно до розробленої методики передбачав використання ігрових, проблемних, інтерактивних методів, методу проєктів, методів здійснення самоконтролю та самооцінювання (рефлексії), методів контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів; комплексне застосування таких мультимедійних програмових засобів як педагогічний програмний засіб, музична електронна енциклопедія, навчально-ігрова програма, програма для співу караоке, інтернет-енциклопедія та інтернет-сайти музичного спрямування, додаткове програмне забезпечення для створення комп'ютерних презентацій, для роботи зі звуком, графікою, відео. Організаційною формою виступав комбінований комп'ютерний урок музики, урок-гра, урок-диспут, урок-конференція, урок-вистава.

5. Відповідно до завдань дослідно-експериментальної роботи розроблено модель уроку музики із застосуванням мультимедійних технологій. В даній моделі представлені основні етапи комбінованого уроку,

зазначені відповідні методи й форми роботи, охарактеризована діяльність учителя і учнів, а також указані мультимедійні програмові засоби, застосування яких можливе на різних етапах уроку, і методи їх використання. Особливістю розробленої моделі уроку музики із застосуванням мультимедійних технологій є варіативність змісту основної частини уроку за умов збереження загальної структури (організація класу – актуалізація опорних знань – мотивація – цілепокладання та планування – організація виконання плану – рефлексія – оцінювання та підсумки уроку – домашнє завдання).

б. Експериментально доведено, що ефективність формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики залежить від поетапної організації процесу здійснення учнями музично-пізнавальної діяльності із застосуванням мультимедійних технологій та обов'язкового дотримання зазначених педагогічних умов. Підтвердженням ефективності розробленої методики є виявлена в результаті математичної та статистичної обробки даних якісна позитивна динаміка рівневих показників пізнавального інтересу учнів експериментальної групи.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Подальшої розробки потребує методика застосування на уроках музичного мистецтва в різних видах діяльності окремих типів мультимедіа (зокрема телекомунікаційних технологій), а також впровадження мультимедійних технологій у систему позакласної музичної освіти учнів різних вікових категорій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллин Э.Б. Теория и практика музыкального обучения в общеобразовательной школе: пособие для учителя / Э.Б.Абдуллин. – М.: Просвещение, 1983. – 111с.
2. Абрамова Г.С. Возрастная психология: учеб.пособие для студ.вузов – М.: Акад.проект Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – 624с.
3. Амонашвили Ш.А. Педагогическая симфония: Избранные страницы / О.Ф. Золотова (уклад.). — К. : Плянди, 2005. – 200с. – (Відкритий урок; Вип.5-8)
4. Ананьев Б.Г. Познавательные потребности и интересы / Б.Г.Ананьев – Ученые записки ЛГУ. – Серия «Философские науки». – 1959. – вып. 16 №265. – С. 41–60.
5. Андерсон Д.Р. Когнитивная психология / Д.Р.Андерсон. - 5-е изд. – СПб и др. : Питер, – 2002. – 492с.
6. Андреев А.А. Введение в Интернет-образование: учеб. пособие / А.А.Андреев. – М. : Логос, 2003. – 76с.
7. Андрущенко В.П. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія: підручн. для вищ.навч.закл. / В.П.Андрущенко, Л.В.Губерський, М.І.Михальченко. – Вид. 3-є, випр. та доп. – К.: Генеза. – 2006. – 656с.
8. Антоненко І.П. Каталогізація електронних ресурсів: наук.-метод. посібник / І.П.Антоненко, О.В.Баркова ; Нац. б-ка України імені В.І.Вернадського. – К.: НБУВ. – 2007. – 115с.
9. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие / Р.Арнхейм [сокр.пер. с англ.В.Н.Самохина, общ.ред и вст.ст. В.И.Шостакова]. – М. : Прогресс. – 1974. – 392с.
10. Асафьев Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б.В.Асафьев [ред.и вступит.статья Е.М.Орловой]. – изд. 2-е. – Л., «Музыка», Ленингр.отд-ние, 1973. – 144с.
11. Бабанский Ю. К. Интенсификация процесса обучения / Ю.К.Бабанский – М.: Знание, 1987. – 78с.

12. Бабий В.И. Развитие творческой деятельности младших подростков на занятиях музыкой в общеобразовательной школе : автореф. дис. на соискание науч.степени канд.пед.наук : спец. 13.00.01/ В.И.Бабий. – К., 1986 – 21с.
13. Базелюк О. Мультимедіа-технологія-мистецтво / О.Базелюк // Мистецтво та освіта. – 2008. – №3. – С.16-18.
14. Балаховская Т.Н. Три назначения мультимедиа / Т.Н.Балаховська // Компьютер пресс. – 1995. – №2. – С.37.
15. Банников В.Н. Влияние проектно-исследовательской деятельности на развитие творческого мышления и познавательной активности учащихся / В.Н.Банников, М.А.Банникова // Педагогическое образование и наука. – 2008. – №3. – С.83-86.
16. Баянов И.М. Статистическая обработка результатов психолого-педагогических исследований: учебное пособие / И.М.Баянов, С.М.Усманов. – Уфа, БИРО, 2001. – 136с.
17. Бенш Г. Психологія: dtv-Atlas : довідник / Г.Бенш: пер.з нім. [худож. Герман і Катаріна фон Заальфельд; наук.ред.пер. В.О.Васютинський]. – К.: Знання – Пресс, 2007. – 510с.
18. Берулава М.Н. Теория и практика гуманизации образования: учеб.пособие для студ.вузов / М.Н.Берулава – 2-е изд., перераб.и доп. – Чебоксары: Изд-во Чувашского ун-та, 2001. – 329с.
19. Беспалько В. П. Образование и обучение с участием компьютеров (педагогика 3-го тысячелетия) / В.П. Беспалько – М. : МПСИ; Воронеж, 2002. – 352 с.
20. Беспалько В.П. Опыт разработки критериев качества усвоения знаний учащихя / Методы и критерии оценки знаний, умений и навыков учащихя при программированном обучении. Симпозиум №7. [под ред. В.П.Беспалько]. – М., 1969. – С. 16–28.
21. Бех І.Д. Від волі до особистості / І.Д.Бех – К.: Україна – Віта, 1995. – 202с.

22. Белявіна Н.Д. Деякі методичні проблеми використання нових комп'ютерних технологій в музичній освіті / Н.Д.Белявіна // Культура і мистецтво в сучасному світі: наукові записки КДУК і М. – Вип.1. – К.: КДУК, 1998. – С.195-201.
23. Белявіна Н.Д. Комп'ютерна програма «Первинні музичні жанри. Танець» / Н. Д. Белявіна // Мистецтво та освіта. – 1998. – №3. – С.12-17.
24. Белявіна Н.Д. Педагогічні умови використання комп'ютерних технологій на початковому етапі музичної освіти: дис. на здобуття наук. ступеня канд.пед.наук: спец. 13.00.02/ Белявіна Наталія Дмитрівна. – К., 1999. – 207с.
25. Бібік Н.М. До відродження традицій – через інтерес дитини / Н.М.Бібік // Початкова школа. – 1995. – №3 – С.16-18.
26. Бібік Н.М.Формування пізнавальних інтересів молодших школярів: навч.метод.посібник для вчителів початкових класів / Н.М.Бібік – К. : ІЗМН, 1997. – 92с.
27. Бібік Н.М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів Дис. на здобуття наук. ступеня док-ра.пед.наук: спец.13.00.01/ Бібік Надія Михайлівна. – К. – 1998. – 380с.
28. Богданов С.А. Формирование познавательного интереса старшеклассников в дидактических компьютерных средах / С.А.Богданов // Информатизация образования – 2003. – М.; Волгоград: Перемена. – 2003. – С.83-87.
29. Бодалев А. А. Формирование стремлений к знаниям, мотивации учения у школьников / Бодалев А. А., Алферов А. Д., Ильин В. – М.: Педагог, 1983. – 185с.
30. Божович Л.И. Познавательные интересы и условия их формирования в детском возрасте / Л.И.Божович // Известия АПН РСФСР. – М. – 1955. – Вып.73 – С.9-14.
31. Божович Л. И. Развитие мотивации учения школьников / Божович Л. И., Морозова Н. Г., Славина Л. С. // Известия АПН РСФСР, Вып. 36. – М., 1951. – С.87–99.

32. Бойбіна Ю.В. Обліково-звітна документація шкільного психолога / Ю.В.Бойбіна, С.В.Гончарова – Х.: Вид.група «Основа», 2008. – 216с.
33. Бойко Н.О. Дидактичні умови формування пізнавального інтересу у школярів: дис. на здобуття наук.ступеня канд. пед. наук: спец.13.00.01 / Бойко Наталія Олександрівна. – Х., 1999 р. – 192 с.
34. Бондаревский В.Б. Воспитание интереса к знаниям и потребности в самообразованию / В.Б.Бондаревский – М.: Просвещение, 1985. – 144с.
35. Борев Ю.Б. Эстетика / Ю.Б.Борев – 4-е изд., доп. – М.: Политиздат, 1988. – 495с.
36. Бороздин А.О. Применение музыкально-компьютерных технологий на уроках музыки в общеобразовательной школе / А.О.Бороздин // Музыка в школе. – 2006. – №1. – С.27-32.
37. Браніцька Т.Р. Методичні засади формування інтересу до народно-інструментального виконавства молодших школярів у позаурочний час: автореф. дис.на здобуття наук.ступеня канд. пед. наук: спец.13.00.02 / Т.Р.Браніцька – К., 2005. – 19с.
38. Брановский Ю.С. Информационные инновационные технологии в профессиональном образовании: учеб.пособие / Ю.С.Брановский, Т.Л.Шапошникова; Кубанский гос.технологический ун-т. – Краснодар: Издательство КубГТУ, 2001. – 415с.
39. Браславська О.О. Використання комп'ютерних технологій на уроці літератури / О.О.Браславська, Т.Л.Челомбітко // Комп'ютер у школі і сім'ї. – 2007. – №4. – С.26-33.
40. Браун Ю.С. Содержание подготовки учащихся старших классов к применению технологий Мультимедиа в учебной деятельности. Дис.на соискание научн.степени канд.пед. наук: спец.13.00.02 / Ю.С.Браун. – М. – 2002. – 168с.
41. Брунер Дж. Психология познания. За пределами непосредственной информации / Дж.Брунер [пер.с англ.К.И.Бабицкого, предисл.и общ.ред.А.Р.Лурия]. – М., Прогресс, – 1977. – 412с.

42. Буряк В.К. Пізнавальний інтерес та способи його формування / В.К.Буряк // Радянська школа. – 1984. – №1. – С.16.
43. Бучило Н.Ф. Художественное восприятие / Н.Ф.Бучило. – М.: Знание, 1989. – 63с.
44. Ваграменко Я.А. Основы информатики и вычислительной техники с применением к лингвистике: учеб.пособие / Я.А.Ваграменко, Н.Ш.Блаунштейн, Л.С.Сержан / Московский пед.ин-т им.Н.К.Крупской. – М., 1989. – 75с.
45. Введение в научное исследование по педагогике: учеб.пособие для студентов пед.ин-тов / [Ю.К.Бабанский, В.И.Журавлев, В.К.Розов и др.]; под ред. В.И.Журавлева. – М.: Просвещение, 1988. – 239с.
46. Вивчення музики: навч.-метод.посіб. для вчителів: В 2 ч./ Л.М.Масол, Ю.О.Очаковська, Л.В.Беземчук, Т.О.Наземнова. – Х.: Скорпіон, 2003 ч.2: В 5-8 класах/ М.С.Демчишин (ред.). – Х. – 2003. – 128с.
47. Вижевська Ю.О. Формування професійно-пізнавальних інтересів у майбутніх учителів до педагогічної діяльності: автореф. на здобуття наук.ступеня канд.пед.наук: спец.13.00.04 / Ю.О.Вижевська. – Рівне – 2006. – 20с.
48. Виховання естетичної культури школярів: навч.посібник / [І.А.Зязюн, Н.Є.Миропольська, Л.О.Хлебнікова та ін.]. – К.: Інститут змісту і методів навчання, 1998. – 153с.
49. Вікова психологія / за ред.Г.С.Костюка. – К., Радянська школа, 1976 – 269с.
50. Ветлугіна Н.О. Музичний розвиток дитини/ Н.О.Ветлугіна [пер.з рос. К.Скрипченка]. – К.: Муз.Україна, 1978. – 255с.
51. Возрастная психология: Детство, отрочество, юность. Хрестоматия: учеб.пособие / В.С.Мухина, А.А.Хвостов (сост.и ред.). – М., Академия, 1999. – 624с.
52. Возрастные и индивидуальные различия памяти: сб.статей / под.ред.А.А.Смирнова. – М., «Просвещение», – 1967. – 300с.

53. Волинський В.П. Класифікація програмних засобів навчального призначення / В.П.Волинський // Комп'ютер у школі і сім'ї. – 2005. – №1. – С.19-20.
54. Выготский Л.С. Педология подростка (1930-1931гг). – Собрание сочинений: В 6-ти томах. Т.4. Детская психология / под ред.Д.Б.Эльконина. – М.: Педагогика. – 1984. – С.5-242.
55. Выготский Л.С. Психология развития человека / Л.С.Выготский. – М.: Смысл: ООО Издательство «Эксмо», – 2005. – 1135с.
56. Гегель Г.Ф. Энциклопедия философских наук – Т.3. Философия духа / Г.Ф.Гегель. – М.: Мысль. – 1977. – 471с.
57. Гельвецій К.А. Про людину, її розумові здібності та її виховання / К.А.Гельвецій [пер. В.Підмогильний (з фр.)]. – К.: Основи, 1994. – 416с.
58. Герbart И.Ф. Избранные педагогические сочинения / И.Ф.Герbart [ред., пер. и прим. проф. Г.П.Вейсберга, ввод.статья Н.К.Баумана и проф.Г.П.Вейсберга («Иоганн Фридрих Герbart», с.5-46)] Т.1. – М., Учпедгиз. Напеч.в Свердловске, 1940. – 292с.
59. Гершунский Б.С. Компьютеризация в сфере образования: проблемы и перспективы / Б.С.Гершунский. – М.: Педагогика, 1987. – 264с.
60. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций) РАН, Институт теории образования и педагогики. – М.: Совершенство, – 1998. – 608с.
61. Гольбах П. Система природы, или о законах мира физического и мира духовного / П.Гольбах [пер. П.Юшкевича]. – М. Соцэкгиз. 1940. – 456с.
62. Горанов К. Художественный образ и его историческая жизнь / К.Горанов. – М., Искусство, 1970. – 519с.
63. Гордон Л.А. Психология і педагогіка інтереса / Л.А.Гордон. – К.: Рад.школа, 1940. – 123с.
64. Грабарь М.И. Применение математической статистики в педагогических исследованиях. Непараметрические методы / М.И.Грабарь, К.А.Краснянская. – М. «Педагогика», 1977. – 136с.

65. Грибанов В.П. Очерки психологии личности / В.П.Грибанов. – Новосибирск, 1971. – 94с.
66. Григоровская Л.В. Развитие образного мышления младших подростков: автореф.дис.на соискание науч.степени канд.пед.наук: спец. 13.00.01/ Л.В.Григоровская – К., 1990. – 20с.
67. Гузій Н.В. Основи педагогічного професіоналізму: навч. посіб./ Н.В.Гузій / Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – К.: НПУ ім.М.П.Драгоманова. – 2004. – 156с.
68. Гулыга А. В. Эстетика в свете аксиологии. Пятьдесят лет на Волхонке / РАН; Институт философии [Москва] / И.С.Андреева (отв.ред.-сост.,авт.предисл.). – СПб. : Алетейя, 2000. – 447с.
69. Гумінська О.О. Використання мультимедійних засобів – оновлення методики викладання мистецтв / О.О.Гумінська // Мистецтво та освіта. – 2009. – №3. – С.21-25.
70. Дацюк Г.И. Психолого-педагогические особенности информационных и коммуникационных технологий в учреждениях общего среднего образования Дис.на соискание научн. степени канд. пед. наук: спец. 19.00.13 / Г.И.Дацюк. - М. – 2001. – 235с.
71. Дейкина А.Ю. Познавательный интерес: сущность и проблемы изучения: учебное пособие / А.Ю.Дейкина. – Бийск: НИЦ БПГУ им.В.М.Шукшина, 2002. – 48с.
72. Дем'янчук О.Н. Формування музично-естетичних інтересів учнів загальноосвітньої школи Дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед.наук: спец. 13.00.01/ О.Н.Дем'янчук. – К., 1995. – 388с.
73. Доценко О.Г. Формування в майбутніх учителів пізнавального інтересу до освітньо-виховного досвіду козацької доби / Автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд.пед.наук.: спец. 13.00.04 / О.Г.Доценко. – Харків. – 2008. – 24с.
74. Друзь Б.Г. Виховання пізнавального інтересу молодших школярів у процесі навчання / Б.Г.Друзь. – К.: Радянська школа. – 1978. – 126с

75. Дубогрызова Г. Технология использования компьютерных музыкально-игровых программ в практике работы с детьми / Г.Дубогрызова // Детский сад от А до Я. – М.: 2009. – №4. – С.25-33.
76. Дусавицкий А.К. Воспитывая интерес / А.К.Дусавицкий. – М.: Знание. – 1984. – 80с.
77. Дусавицкий А.К. Исследования развития познавательного интереса в различных условиях обучения / А.К.Дусавицкий // Современная педагогика. – 1975, №3 – С.92-93.
78. Дусавицкий А.К. Психология личности: учебно-методические рекомендации для студентов факультета психологии / А.К.Дусавицкий. – Харьков: ХНУ им.В.Н.Каразина. – 2001. – 20с.
79. Еникеев М.И. Психологический энциклопедический словарь / М.И.Еникеев. – М.: ТК Велби: Проспект, 2006. – 558с.
80. Эстетика: підручник / Л.Т.Левчук, В.І.Панченко, О.І.Оніщенко, Д.Ю.Кучерюк, [за заг.ред.Л.Т.Левчук]. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2005. – 431с.
81. Ефремова Г. Метод проектов в музыкальном образовании / Г.Ефремова // Искусство в школе. – 2009. – №4. – С.78-80.
82. Ефремова Н.Ф. Современные тестовые технологии в образовании / Н.Ф.Ефремова. – Ростов н/Д : Издательский центр ДГТУ. – 2001. – 187с.
83. Єременко О.В. Розвиток музичного сприймання засобами використання музичних констант: автореф.дис.на здобуття наук. ступеня канд.пед.наук: спец. 13.00.01/ О.В.Єременко. – Суми, 1998. – 17с.
84. Житеньова Н.В. Формування пізнавального інтересу учнів 7-9 класів у процесі навчання предметів природничо-математичного циклу за комп'ютерної підтримки: автореф.дис. на здобуття наук. ступеня канд.пед.наук: спец. 13.00.09 / Н.В.Житеньова. – Х. – 2009. – 21с.
85. Жуков С.М. Формування інтересу до музичного виконавства у молодших школярів: автореф.дис. на здобуття наук. ступеня канд.пед.наук: спец. 13.00.01/ С.М.Жуков. – К. – 1998. – 18с.

86. Загвязинский В.И. Познавательный интерес в системе движущих сил учебного процесса / В.И.Загвязинский // Вопросы развития познавательных интересов в процессе обучения. – Свердловск. – 1970. – С.28-31.
87. Загривий В.І. Формування у старшокласників пізнавального інтересу до економічних знань у позакласній роботі: автореф.дис.на здобуття наук.ступеня канд.пед.наук: спец. 13.00.01/ В.І.Загривий. – К., 1999. – 18с.
88. Зарубежные исследования по психологии познания: сб. аналитических обзоров / ред.кол.: Г.Я.Розен. – М., 1977. – 255с.
89. Зятямина Т. Компьютерные технологии на уроке музыки / Т.Зятямина // Искусство в школе. – 2006. – №5. – С.41-43
90. Захаров С.В. Формування пізнавальних інтересів учнів основної школи у процесі позакласної роботи: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд.пед.наук: спец. 13.00.07/ С.В.Захаров. – К., 2001. – 20с.
91. Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности / А.Г.Здравомыслов. – М.: Просвещение, 1986. – 223с.
92. Здравомыслов А.Г. Проблема интереса в социологической теории / А.Г.Здравомыслов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1964. – 29с.
93. Зубарев В.В. Формування музично-естетичних інтересів у важковиховуваних підлітків: автореф.дис.на здобуття наук.ступеня канд.пед.наук: спец. 13.00.01 / В.В.Зубарев. – К., 1993. – 24 с.
94. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук-метод.посіб. / І.А.Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312с.
95. Иванов В.Г. Развитие и воспитание познавательных интересов старших школьников / В.Г.Иванов. – Л., Изд-во Ленингр.ун-та, 1959. – 83с.
96. Изард К. Психология эмоций / К.Изард [В.Мисник, А.Татлыбаева (пер.с англ.)]. – СПб. и др.: Питер, 2008. – 460с.
97. Изучение основ информатики и вычислительной техники : метод. пособие для учителей и преподавателей средних учеб. заведений : В 2 ч. / [Ершов А.П., Монахов В.М., Кузнецов А.А., Лапчик М.П. и др.] А.П.Ершов (ред.), В.М. Монахов (ред.). – М. : Просвещение, 1985. – 191с.

98. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П.Ильин. – СПб., 2000. – 512с.
99. Использование мультимедиа-технологий в общем среднем образовании [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <http://www.ido.rudn.ru/nfpk/mult/mult1.html> – Загол. с экрана.
100. Інформатизація середньої освіти: програмні засоби, технології, досвід, перспективи: навч.-метод. посібник / [Н.В.Вовковінська, Ю.О.Дорошенко, Л.М.Забродська та ін.] / АПН України; Інститут педагогіки / В.М.Мадзігон (ред.), Ю.О.Дорошенко (ред.). – К.: Педагогічна думка, 2003. – 272с.
101. Інформаційні технології та електронні засоби навчального призначення – ознака сучасного уроку: конспекти уроків учителів різних шкільних предметів із використанням інформаційних та електронних засобів навчального призначення / І.І.Цимбал та ін.(уклад.); Управління освіти і науки Луганської обл.держ.адміністрації, Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. – Луганськ: Знання, 2006. – 503с.
102. Intel® Навчання для майбутнього. – К.: Видавництво «Нора-прінт», 2006
103. Кабалецкий Д.Б. Воспитание ума и сердца: книга для учителя / [сост. В.И.Викторов]. – М.: Просвещение, 1981. – 192с.
104. Как развивать художественное восприятие у школьников / Г.Н.Кудина, А.А.Мелик-Пашаев, З.Н.Новлянская. – М.: Знание, 1988. – 80с.
105. Киричук О.В. Основы психологии: підручник для студ.вищ.навч.закл. / [О.В.Киричук, В.А.Роменець, В.О.Татенко та ін.], О.В.Киричук, В.А.Роменець (ред.). – 5.-е вид., стер. – К.: Либідь. – 2002. – 632с.
106. Китов Ю.В. Человек интересующийся / Ю.В.Китов. – М.: ГУКИ, – 2001 – 255с.
107. Кобаль В.І. Методика розвитку пізнавального інтересу учнів 5-8 класів у процесі вивчення історії України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.пед.наук.: спец. 13.0.02/ В.І.Кобаль. – К. – 2005. – 21с.
108. Ковалев В.И. Мотивы поведения и деятельности / Ковалев В.И. – М.: Наука, 1988. – 192 с.

109. Коган Л.Н. Искусство и мы / Л.Н.Коган. – М.: «Мол. гвардия», 1970. – 269с.
110. Колесник М.І. Про естетичні здібності людини / М.І.Колесник. – К.: «Мистецтво», 1966. – 114с.
111. Коменський Я.А. Вибрані педагогічні твори / Я.А.Коменський Т.1. Велика дидактика [під ред., з біогр. нарисом і примітками проф. А.А.Красновського]. – К.: «Радянська школа». Надрук. в Львові. – 1940. – 248с.
112. Кон И.С. Психология старшеклассника: пособие для учителей / И.С.Кон. – М.: Просвещение, 1980. – 191с.
113. Концепція загальної середньої освіти (12 річна школа). – Режим доступу: URL: <http://www.mon.gov.ua/education/average/concept.doc>. – Назва з екрану.
114. Корниенко В.С. О сущности эстетического познания / В.С.Корниенко. – Новосибирск, Изд-во Сиб.отд.АН СССР, – 1962. – 176с.
115. Корнилова Т.В. Принятие интеллектуальных решений в диалоге с компьютером / Т.В.Корнилова, О.К.Тихомиров. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 192с.
116. Король П.К. Обчислювальна техніка і технічні засоби навчання: навч.посібник для студ.вищих пед.закладів освіти / П.К.Король, Р.С.Гуревич [за ред. Р.С.Гуревича]. – Вінниця: ВДПУ імені М.Коцюбинського, – 1999. – 324с.
117. Костриба Л.О. Створення мультимедійних програмно-педагогічних систем навчання засобами POWER POINT / Л.О.Костриба // Комп'ютер у школі і сім'ї. – 2008. – №4. – С.33-36.
118. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості / Г.С.Костюк [за ред. Л.М.Проколієнко]. – К.: Раданська школа, – 1989. – 608с.

119. Косяк Л.І. Дидактичні умови формування естетичних інтересів старшокласників: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.09 / Л.І.Косяк. – Кривий Ріг, 2000. – 20с.
120. Кравченко І.Л. Працюємо за методом проектів на уроках зарубіжної літератури / І.Л.Кравченко // Обдарована дитина. – 2008. – №5. – С.41-44.
121. Красильников И.М. Концепция музыкального обучения на основе цифрового инструментария / И.М.Красильников // Искусство в школе. – 2005. – №3. – С.37-40.
122. Кремень В.Г. Развитие освіти України в контексті загальноцивілізаційних змін: лекція / В.Г.Кремень. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2007. – 44с.
123. Кротова Т.Ф. Становлення і розвиток інтересу до музичного виконавства у старшокласників на основі особистісно-орієнтованого підходу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / Т.Ф.Кротова. – К., 2004. – 20с.
124. Крутецкий В. А. Психология подростка / В.А.Крутецкий, Н.С.Лукин. – М.: Просвещение, 1965. – 197 с.
125. Кузава І.Б. Формування художньо-естетичних інтересів у дітей із затримкою психічного розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.03 / І.Б.Кузава. — К., 2004. – 21с.
126. Кузьмінський А.І. Педагогіка: підручник / А.І.Кузьмінський, В.Л.Омеляненко. – 2-е вид., перероб.и доп. – К.: Знання-Прес, 2004. – 446с. – (Навчально-методичний комплекс з педагогіки)
127. Кулюткин Ю.Н. Развитие творческого мышления школьников / Ю.Н.Кулюткин, Г.С.Сухобская. – Л., 1967. – 38с.
128. Куписевич Ч. Основы общей дидактики / Ч.Куписевич [пер. с польского и предисл. О.В.Долженко]. – М.: Высш.школа, 1986. – 367с.
129. Лановенко О.П. Художественное восприятие: Опыт построения общетеоретической модели / АН УССР. Институт искусствоведения, фольклора и этнографии им.М.Т.Рыльского – К.: Наукова думка, 1987. – 247с.

130. Левитов Н.Д. Детская и педагогическая психология: учеб.пособие для пед.ин-тов / Н.Д.Левитов. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: «Просвещение». – 1964. – 478с.
131. Левитов Н.Д. Психологические особенности подростков / Н.Д.Левитов. – М., Изд-во Академии пед.наук РСФСР. – 1954. – 52с.
132. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н.Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304с.
133. Лернер И.Я. Процесс обучения и его закономерности / И.Я.Лернер. – М.: Знамя, 1980 – 96с.
134. Лізинський В.М. Прийоми та форми в навчальній діяльності / В.М.Лізинський. – Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2007. – 160с.
135. Лозова В.І. Пізнавальна активність школярів: навч. посібник для студ.пед.ін-тів / В.І.Лозова. – Х.: Основа при ХДУ, – 1990. – 88с.
136. Локарева Г.В. Художньо-естетична інформація як педагогічна проблема: монографія / Г.В.Локарева – Запоріжжя, ЗДУ, 2001. – 254с.
137. Ломов Б.Ф. Вопросы общей, педагогической и инженерной психологии / АПН СССР. – М.: Педагогика. – 1991. – 297с.
138. Лохвицька Л.В. Формування пізнавального інтересу дітей старшого дошкільного віку в навчально-ігровому середовищі: автореф дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / Л.В.Лохвицька. – К., 2000. – 21с.
139. Лукьянова М.І. Особистісно орієнтований урок: конструювання та діагностика / [М.І.Лукьянова, Н.А.Разіна, Т.М.Абдулліна та ін.]. – Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2007. – 176с.
140. Люрина Т.И. Нравственное воспитание подростков во внеурочной деятельности средствами фольклора: автореф.дис. на здобуття наук. ступеня канд.пед.наук: спец. 13.00.01/ Т.И.Люрина. – К., 1992. – 21с.
141. Ляшенко Б.М. Інтернет-пошук у навчальному процесі та професійному вдосконаленні вчителя / Б.М.Ляшенко, О.С.Сверчевська // Комп'ютер у школі і сім'ї. – 2009. – №8.– С.40-43.

142. Макаренко Н.Г. Интерес как основа социального творчества и исторического самоутверждения личности / Н.Г.Макаренко // Человек. Мировоззрение. НТП.: Тезисы Всесоюзной научно-теоретической конференции. – Секция 1. Человек как объект философско-методологического анализа. – Киев-Краматорск. – 1991. – С.59-60.
143. Макаренко Н.Г. Інтереси в системі самореалізації особистості (соціологічно-філософський аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.філос.наук / Н.Г.Макаренко. – К., 1994 – 17с.
144. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте / А.К.Маркова. – М.: Просвещение, 1983 – 96с.
145. Маркова А.К. Формирование мотивации учения: книга для учителя / А.К.Маркова, Т.А.Матис, А.Б.Орлов. – М.: Просвещение, 1990. – 192с.
146. Мархель И.И. Комплексный подход к использованию технических средств обучения: учеб.-метод. пособие для преподавателей сред. спец. учеб. заведений / И.И.Мархель. – М.: Высшая школа. – 1987. – 175с.
147. Маслоу А. Мотивация и личность / А.Маслоу [Т.Гутман, Н.Мухина (пер. с англ.)]. – 3-е изд. – СПб и др.: Питер, 2003. – 351с.
148. Маслоу А. Самоактуализация личности и образование / А.Маслоу [пер.с англ. Г.А.Балла]; Ин-т психологии АПН Украины и др. – К., 1994. – 52с.
149. Масол Л.М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія / АПН України, Інститут проблем виховання. – К.: Промінь, 2006. – 432с.
150. Масол Л.М. Медіакультура як компонент освіти / Л.М.Масол // Мистецтво та освіта. – №2. – 2003. – С.2-7.
151. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении / А.М.Матюшкин. – М.: «Педагогика». – 1972. – 208с.
152. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе: книга для учителей / М.И.Махмутов. – М.: «Просвещение». – 1977. – 240с.
153. Махмутов М.И. Современный урок / М.И.Махмутов. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Педагогика. – 1985. – 184с.

154. Машбиц Е.И. Диалог в обучающей системе / Е.И.Машбиц, В.В.Андриевская, Е.Ю.Комиссарова [под общ.ред. А.А.Стогния и др.] – К.: Выща школа, Голов.изд-во, – 1989. – 183с.
155. Машбиц Е.И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения / Е.И.Машбиц. – М.: Педагогика, 1988. – 192с.
156. Медушевский В.В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки / В.В.Медушевский. – М.: Музыка. – 1976. – 254с.
157. Мелик-Пашаев А.А. Педагогика искусства и творческие способности / А.А.Мелик-Пашаев. – М.: Знание, 1981. – 96с.
158. Миленский А.А. Формирование у подростков интереса к учению / А.А.Миленский. – Минск: Нар.асвета, 1969 – 97с.
159. Міщенко О.А. Використання мультимедійних технологій у навчально-виховному процесі школи / «Гуманізм та освіта»: збірник мат-в VIII міжнар.н-п конференції (м.Вінниця, 19-21 вересня 2006 р.). – Вінниця: УНІВЕРСУМ, 2006. – 464с.
160. Мокрогуз О.П. Мультимедійна презентація в системі засобів навчання / О.П.Мокрогуз // Комп'ютер у школі і сім'ї. – 2009. – №8. – С.21-23.
161. Морозова Н.Г. Учителю о познавательном интересе / Н.Г.Морозова. – М.: Знание – 1979. – 293с.
162. Музичне мистецтво, 7 клас: методичний посібник / під ред. ГумінськоїО.О. – Рівне: ПП «Контур плюс», 2009. – 57с.
163. Музичне мистецтво. 5-8 класи: програми для загальноосвітніх навчальних закладів «Художньо-естетичний цикл. 5-11 класи» / [Б.М.Фільц, І.М.Белова, Г.Б.Букреєва та ін.] Міністерство освіти і науки України. – Київ-Ірпінь «Перун». – 2005. – 233с.
164. Мясищев В. Н. Психология отношений: избр. психол. тр. / Академия педагогических и социальных наук; Московский психолого- социальный ин-т / А.А. Бодалев (ред.). – М. : Институт практической психологии, 1995. – 356с.

165. Наволокова Н.П. Практична педагогіка. 99 схем і таблиць / [автори-уклад. Н.П.Наволокова, В.М.Андрєєва]. – Х.: Вид.група «Основа», 2009. – 117, [3] с. – (Серія «Золота педагогічна скарбниця»)
166. Назайкинский Е.В. О психологии музыкального восприятия / Е.В.Назайкинский. – М.: «Музыка», 1972. – 383с.
167. Некоз І.В. Формування пізнавального інтересу студентів немовних спеціальностей вищих навчальних закладів (на матеріалі вивчення іноземних мов): автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд.пед.наук: спец. 13.00.04 / І.В.Некоз. – Луганськ. – 2004. – 16с.
168. Ничкало Н.Г. Про розвиток у школярів інтересу до знань / Н.Г.Ничкало // Радянська школа. – 1971. – №11. – С.60-67.
169. Новикова Н.В. Використання мультимедійних засобів довідниково-інформаційного призначення (електронні енциклопедії) на уроках музики / Н.В.Новикова // Наукові записки: [збірник наукових статей] / М-во освіти і науки України; Нац. пед. ун-т імені М.П.Драгоманова; укл. Л.Л.Макаренко. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. – Випуск LXXVII (77). – С. 170-176. – (Серія педагогічні та історичні науки).
170. Новикова Н.В. Вічна історія кохання (розробка уроку музичного мистецтва у 8-му класі) / Н.В.Новикова // Мистецтво і освіта. – 2010. – №2. – С.39-41.
171. Новикова Н.В. Діагностика рівня сформованості пізнавального інтересу підлітків на уроках музики / Н.В.Новикова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: [зб. наук. праць] – К.: НПУ, 2009. – Вип.7 (12). – С.207-211.
172. Новикова Н.В. Дослідно-експериментальна робота з впровадження методики формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики засобами мультимедійних технологій [Електронний ресурс] / Н.В.Новикова // Народна освіта. – 2010. – Випуск 10. – Режим доступу: URL:

<http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/12/statti/novikova.htm>. – Назва з екрану.

173. Новикова Н.В. Інтернет-технології та їх використання в системі шкільної музичної освіти / Н.В.Новикова // Культура та інформаційне суспільство XXI століття. У 2 ч. Ч.2: матеріали всеукр. наук.-теорет.конф.молодих учених / Харк.держ.акад.культури; [ред.кол.В.М.Шейко та ін.]. – Х.: ХДАК, 2010. – С.29.

174. Новикова Н.В. Комп'ютерна презентація як основа для створення мультимедійного супроводу уроків музичного мистецтва / Н.В.Новикова // Мистецтво та освіта. – 2010. – №3. – С.25-29.

175. Новикова Н.В. Методические рекомендации по использованию мультимедийных технологий на уроках музыки в средних классах общеобразовательной школы / Новикова Н.В.// Информационные и коммуникационные технологии в образовании: сборник материалов XI научно-практической конференции / Борисоглебск, ноябрь 2010 г. – Борисоглебск: ГОУ ВПО «БГПИ», 2010. – С.199-202.

176. Новикова Н.В. Мультимедійні засоби навчання на уроках музики в 5-8 класах загальноосвітньої школи / Н.В.Новикова // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей: зб.матеріалів VI мистецько-педагогічних читань пам'яті професора О.П.Рудницької. – Чернівці: Зелена Буковина, 2010. – С.303-304.

177. Новикова Н.В. Мультимедійні засоби навчання на уроці музичного мистецтва / Н.В.Новикова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: збірник наукових праць / До 175-річчя Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. – К.: НПУ, 2010. – Вип.10 (15). – С.147-152.

178. Новикова Н.В. Проблема формування пізнавальних інтересів школярів в умовах сучасної освіти / Н.В.Новикова // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції: Зб.матеріалів

- XI Всеукр. наук.- практ. конф., Київ, 14-16 травня 2008 р.; У 4-х т./ Редкол.: Тимошенко І.І.(відп.ред.) та ін. – К.: Вид-во Європ.ун-ту, 2008. – Т.2. – С.46-48.
179. Новикова Н.В. Формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики як педагогічна проблема / Новикова Н.В.// Педагогічні науки та освіта: Збірник наукових праць ЗОППО: Формування проектного мислення школярів засобами мистецтва в процесі вивчення художньої культури. – Запоріжжя: ЛПС. – 2010. – Випуск 7.– С.48-54.
180. Оконь В. Основы проблемного обучения / В.Оконь [пер.с польск.]. – М.: «Просвещение». – 1968. – 208с.
181. Олексюк О.М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва: навч.посібник / О.М.Олексюк, М.М.Ткач. – К.: Знання України, 2004. – 264с.
182. Онопрієнко О.В. Метод проектів як засіб розвитку пізнавального інтересу молодших школярів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.пед.наук: спец. 13.00.09/ О.В.Онопрієнко. – К. – 2009. – 22с.
183. Основи нових інформаційних технологій навчання: посібник для вчителів / [Ю.І.Машбиць, О.О.Гокунь, М.І.Жалдак та ін.], за ред. Ю.І.Машбиця / Інститут психології ім.Г.С.Костюка АПН України, Інституту змісту і методів навчання, – К. ІЗМН. – 1997. – 264с.
184. Павлов И.П. Избранные труды по физиологии высшей нервной деятельности / И.П.Павлов [предисл. д-ра биол.наук проф.О.П.Молчановой]. - М.: Учпедгиз. – 1950. – 264с.
185. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г.М.Падалка. – К.: Освіта України, 2008. – 274с.
186. Падалка Г.М. Учитель, музика, діти / Г.М.Падалка. – К.: Муз.України, 1982. – 144с.
187. Паламарчук В.Ф. Техне інтелектус (технологія інтелектуальної діяльності учнів): посіб. для вчителів / Інститут педагогіки АПН України. – К. АПН України. – 1999. – 92с.

188. Паніч Ю.В. Інформаційне суспільство як виклик освітянським проблемам українського суспільства / «Гуманізм і освіта»: збірник мат-в VIII міжнар.н-п конференції (м.Вінниця, 19-21 вересня 2006 р.). – Вінниця: УНІВЕРСУМ, 2006. – С.367-368.
189. Педагогика: теории, системы, технологии: учебник для студ.высш. и сред. учеб.заведений / [С.А.Смирнов, И.Б.Котова, Е.Н. Шиянова и др.]; под ред. С.А.Смирнова. – 8-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 512с.
190. Первушина О. Н. Общая психология: методические указания / О.Н.Первушина. – Новосибирск: Научно-учебный центр психологии НГУ, 1996. – С.42-44.
191. Петунин О.В. Проблема формирования познавательного интереса в зарубежной педагогике и психологии / О.В.Петунин // Инновации в образовании. – М. – 2006. – №1. – С.95-98.
192. Пивнева Н.Ю. Информационные технологии на уроках музыки / Н.Ю.Пивнева // Адаптация коллективов образовательных учреждений к инновациям в системе образования. – Воронеж: ВОИПКиПРО, 2008. – С.119 -124.
193. Пидкасистый П.И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении / П.И.Пидкасистый. – М.: Педагогика, 1980 – 240с.
194. Платонов К.К. Структура и развитие личности / К.К.Платонов. – М.: Наука. – 1986. – 256с.
195. Познавательные процессы и способности в обучении: учеб.пособие для студ.пед.ин-в / [авт.кол.: В.Д.Шадриков и др.] под ред. В.Д.Шадрикова. – М.: Просвещение, 1990 – 142с.
196. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособие для студ. высш. учеб.заведений / Е.С.Полат, М.Ю.Бухаркина. – 3-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2010. – 368с.

197. Постернак Н.О. Стимулювання пізнавального інтересу учнів 6-8 класів до біології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.пед.наук: спец. 13.00.02/ Н.О.Постернак. – К., 2003 – 17с.
198. Про затвердження Правил безпеки під час навчання в кабінетах інформатики навчальних закладів системи загальної середньої освіти : наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 16.03.2004 № 81
199. Проектна діяльність у школі / упоряд.М.Голубенко. – К.: Шкільний світ, 2007. – 128с. – (Б-ка «Шк.світу»)
200. Психологический словарь / [под ред.В.П.Зинченко, Б.Г.Мещерякова] – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Педагогика-Пресс, 1997. – 440с.
201. Психология: словарь / [под общей ред.А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского]. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494с.
202. Психология личности в трудах отечественных психологов / [составитель Л.В.Куликов]. – СПб.: Питер. – 2000. – 480с.
203. Психология музыкальной деятельности. Теория и практика: учеб.пособие для студ.вузов, обуч.по спец. 030700 – Музыкальное образование / [Д.К.Кирнарская, Н.И.Киященко, К.В.Тарасова и др.]; Г.М.Цыпин (ред.). – М.: Академия, 2003. – 368с.
204. Психологопедагогические основы компьютеризации обучения / [подг. Е.Д.Маргулис]. – К., 1987. – 16с.
205. Рабочая книга школьного психолога / [И.В.Дубровина, М.К.Акимова, Е.М.Борисова и др.]: И.В.Дубровина (ред.). – М.: Междунар.педагогическая академия, 1995. – 376с.
206. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології: навч.посібник./ АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти. – К.: ІПППО АПН Укр., 2006. – 530с.
207. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К.Роджерс: пер.с англ. [общ. ред. и предисл. Е.И.Исениной]. – М.: Изд.группа «Прогресс»: «Универ». – 1994. – 480с.

208. Ростовський О.Я. Педагогіка музичного сприймання: навч.-метод.посібник для студ.вузів, учителів музики та викладачів музично-педагогічних факультетів / Ін-т змісту і методів навчання. – К., 1997. – 248с.
209. Ростовський О.Я. Педагогічні основи керування процесом музичного сприймання школярів: автореф.дис. на здобуття наук. ступеня докт.пед.наук: спец. 13.00.01/ О.Я.Ростовський. – К., 1993. – 48с.
210. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л.Рубинштейн. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 679с.
211. Рудницька О.П. Основи педагогічних досліджень / О.П.Рудницька, А.Г.Болгарський, Т.Ю.Свистельникова / НПУ імені М.П.Драгоманова. – К., 1998. – 143с.
212. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч.посібник для студ.вищих навч.закладів / Академія пед.наук. Укр. Ін-т педагогіки і психології проф.освіти АПН Укр. – К., 2002 – 270с.
213. Рябчикова Н.І. Організація проктної діяльності учнів на уроці та в позаурочній діяльності / Н.І.Рябчикова // Обдарована дитина. – 2009. – №7. – С.43-55.
214. Савельев А.Я. Автоматизированные обучающие системы на базе ЭВМ: материалы лекций, прочитанных в Политехн. музее на фак. программированного обучения / А.Я.Савельев // Вып.1. – М., Знание, 1977. – ч.1. – 34с.
215. Саукова Н. Методический анализ проблемы внедрения компьютерных музыкально-обучающих программ / Н. Саукова // Искусство в школе. – 2007. – №6. – С.64-65.
216. Сбитнева Л.Н. Воспитание эмоциональной культуры подростков средствами вокально-хоровой музыки: автореф.дис. на соискание научн. степени канд.пед.наук/ спец. 13.00.01./ Л.Н.Сбитнева. – Луганск, 1966. – 18с.
217. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий. В 2 т. Т.2 / Г.К.Селевко. – М.: НИИ школьных технологий, 2006. – 816с.

218. Скаткин М.Н. Школа и всестороннее развитие детей: книга для учителей и воспитателей / М.Н.Скаткин. – М.: Просвещение, 1980. – 144с.
219. Скороходова Н.Ю. Психология ведения урока / Н.Ю.Скороходова.– СПб.: Издательство «Речь», 2002. – 148с.
220. Славин А.В. Наглядный образ в системе познания / А.В.Славин. – М.: Политиздат, 1971. – 271с.
221. Смирнов А.В. Что такое мультимедиа? / А.В.Смирнов // Наука и школа. – №4. – 2006. – С.54-56.
222. Способности и интересы: сборник статей / под ред. Н.Д.Левитова и В.А.Крутецкого [предисловие Н.Левитова]. – М., Изд-во Академии пед.наук РСФСР. – 1962. – 307с.
223. Сумина Г.А. Использование мультимедийных технологий в учебном процессе вуза [Электронный ресурс] / Сумина Г.А., Ушакова Н.Ю // «Успехи естествознания». – 2007. – №5. – Режим доступа: URL: <http://www.rae.ru>. – Загол. с экрана.
224. Суминова Т.М. Информационные ресурсы художественной культуры (артосферы) / Т.М.Суминова. – М.: Академический Проект, 2006. – 480с.
225. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: У 5 т. / Сухомлинський В.О. – К.: Вища школа, 1977. – Т.5: Слово учнів. – С.609-613.
226. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В.А.Сухомлинский. – К.: Радянська школа. – 1988. – 272с.
227. Сущенко Т. І. Виховання пізнавальних інтересів у підлітків в позашкільній роботі / Т.І.Сущенко.– Київ: Рад. школа. – 1970. – 96с.
228. Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний / Н.Ф.Талызина. – М.: изд-во МГУ, 1975. – 205с.
229. Талызина Н.Ф. Формирование познавательной деятельности учащихся / Н.Ф.Талызина. – М.: Знание, 1983. – 96с.
230. Тарачева О. Компьютерные технологии на уроках музыки / О.Тарачева // Искусство в школе. – 2007. – №6. – С.43.

231. Темербекова А.А. Диагностика уровня образования школьников в условиях дифференциации / А.А.Темербекова // Педагогическая диагностика. – 2006. – №6. – С.143.
232. Теплов Б.М. Психология и психофизиология индивидуальных различий: избр. психол. тр. / М.Г.Ярошевский (ред.); РАО. Московский психолого-социальный ин-т. – М.: Изд-во МПСИ, Воронеж: НПО «МОДЭК», – 2004. – 639с. – (Серия «Психологи России»)
233. Тугаринов В.П. Личность и общество / В.П.Тугаринов. – М.: «Мысль», 1965. – 191с.
234. Уроки художньо-естетичного циклу в школі: навчання і виховання: навчальний посібник / Н.Миропольська, С.Ничкало, В.Рагозіна та ін. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 240с.
235. Усова А.В. О критериях и уровнях сформированности познавательный умений / А.В.Усова // Советская педагогика. – 1980. – №12. – С.35.
236. Філософія: навч.посіб. – 3-тє вид., стер./ [Л.В.Губерський, І.Ф.Надольний, В.П.Андрущенко та ін.]; за ред.І.Ф.Надольного. – К.: Вікар, 2003. – 457с. – (Вища освіта ХХІ століття).
237. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П.Фетискин, В.В.Козлов, Г.М.Майнулов. – М., 2002. – С.107.
238. Філософський словник [за ред.В.І.Шинкарука] – 2 вид., перероб. і доп. – К.: Голов.ред.УРЕ, 1986. – С.237.
239. Формирование познавательной самостоятельности школьников в процессе усвоения системы ведущих знаний и способов деятельности: сб. науч.статей [под ред.Т.И.Шамовой]. – М. – 1975. – 178с.
240. Формирование познавательных интересов учащихся: сб.статей [ред.коллегия отв.ред. Щукина Г.И]. – Ярославль: Верхне-Волжское книжное издательство, 1973 – 176с.
241. Халин А.И. Интернетпроекты как форма вовлечения учащихся в самостоятельную целесообразную деятельность в различных областях

знаний / А.И.Халин, М.С.Баранов // «Интернет, освіта, наука – 2000» друга міжнародна конференція ІОН – 2000 10-12 жовтня 2000 : збірник матеріалів конференції – Вінниця: Універсум-Вінниця. – 2000. – С.114-116.

242. Харламов И.Ф. Как активизировать учение школьников: дидактические очерки / И.Ф.Харламов. – изд. 2-е, доп.и переработ. – Минск, Народная асвета, 1975. – 207с.

243. Худобець О.А. З досвіду роботи із застосування презентаційних технологій під час проведення уроків історії / О.А.Худобець // Комп'ютер у школі і сім'ї. – 2005. – №2. – С.31-32.

244. Художественное восприятие: сборник статей [под ред. Б.С.Мейлаха]. – Л.: «Наука», Ленингр.отделение, 1971 – 387с.

245. Художня освіта і проблеми виховання молоді: зб. наук. ст. / [О.П.Рудницька, С.І.Уланова, О.Я.Ростовський, Л.М.Масол, Т.А.Грищенко] Інститут змісту і методів навчання – К., 1997. – 164с.

246. Цимбал О.А. Деякі негативні аспекти комп'ютеризації навчання та шляхи їх мінімізації / «Гуманізм і освіта»: збірник мат-в VIII міжнар.н-п конференції (м.Вінниця, 19-21 вересня 2006 р.). – Вінниця: УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2006, – С. –393-395.

247. Чайковська О.А. Комп'ютерні технології в практиці музичного навчання загальноосвітньої школи / О.А.Чайковська // Рідна школа. – 2004. – №10. – С.25-28.

248. Чайковська О.А. Формування музичних знань молодших школярів засобами мультимедійних технологій навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.пед.наук : спец.13.00.02 / О.А.Чайковська. – К., 2002. – 19с.

249. Шамова Т.И. Активизация учения школьников / Т.И.Шамова. – М.: Педагогика. – 1982. – 209с.

250. Шацкая В.Н. Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества / В.Н.Шацкая [вступ.статья д-ра пед.наук, проф. Н.А.Ветлугиной]. – М.: Педагогика, 1975. – 200с.

251. Шевченко Г.П. Формирование у младших подростков представлений о художественном образе средствами комплексного воздействия искусств: автореф.дис. на соискание научн. степени канд.пед.наук: спец. Г.П.Шевченко. – М., 1973.
252. Шевченко Г.П. Эстетическое воспитание в школе / Г.П.Шевченко. – К.: Рад.школа, 1985. – 144с.
253. Шостак Г.В. Музыка масових жанрів як фактор формування музичної культури підлітків: автореф.дис. на здобуття наук. ступеня канд.пед.наук: спец. 13.00.01/ Г.В.Шостак. – К., 1995. – 20с.
254. Шудзіховська І.Ф. Дидактичні умови розвитку пізнавального інтересу учнів гімназії в процесі вивчення предметів гуманітарного циклу: автореф.дис.на здобуття наук. ступеня канд.пед.наук: спец. 13.00.09/ І.Ф.Шудзіховська. – Луцьк, 2006. – 20с.
255. Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся / Г.И.Щукина.– М.: Педагогика, 1988. – 208с.
256. Щукина Г.И. Проблема познавательного интереса в педагогике / Г.И.Щукина. – М.: Педагогика, 1971. – 351с.
257. Щукина Г.И. Роль деятельности в учебном процессе / Щукина Г.И. – М.: Просвещение, 1986. – 144 с.
258. Эльконин Б.Д. Психология развития: учеб.пособие для студ. вузов, обуч. по направлению и специальности «Психология» / Б.Д.Эльконин. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 143с.
259. Якобсон П.М. Психология художественного восприятия / П.М.Якобсон. - М.: «Искусство», 1964. – 86с.
260. Baddeley A.D. Working memory, thought and action. Oxford: Oxford University Press. – 2007.
261. Mayer R.E. Animations need narrations: An experimental test of a dual-coding hypothesis / R.E. Mayer, R.B. Anderson // Journal of Educational Psychology. – 1991. – № 83. – S.484 – 490.

262. Moreno R. A coherence effect in multimedia learning: The case for minimizing irrelevant sounds in the design of multimedia instructional messages // R. Moreno, R.E. Mayer // *Journal of Educational Psychology*. – 2000. – № 92 (1). – S. 117 – 125.
263. Paivio A. *Mental representations: a dual coding approach*. Oxford. England: Oxford University Press. – 1986.
264. Pass F. *Cognitive load theory: Instructional implications of the interaction between information structures and cognitive architecture* / F. Pass, A. Rental, J. Sweller // *Instructional Science*. – 2004. – № 32. – S.1-8.
265. Plass J.L. Supporting visual and verbal learning preferences in a second-language multimedia learning environment / J.L. Plass, D.M. Chun, R.E. Mayer, D. Leutner // *Journal of Educational Psychology*. – 1998. – № 90. – S.25-36.

ДОДАТКИ

Додаток А. Критерії сформованості пізнавального інтересу, їхні показники та методи вимірювання Табл.А.1

Критерії сформованості	Показники	Рівні сформованості	Характеристики показників	Методи вимірювання
Мотиваційно-цільовий компонент Стійкість пізнавальної мотивації	Характер навчальної мотивації	низький	переважають соціальні мотиви (уникнення покарання)	Адаптована методики А.І.Божович, І.К.Маркової
		середній	переважають соціальні мотиви (уникнення невдач)	
		достатній	соціальних та пізнавальних порівну	
		високий	переважають пізнавальні мотиви	
	Прагнення додатково займатися музикою	низький	відсутнє	Анкетування
		середній	недостатньо виражене	
		достатній	ситуативне	
		високий	стале	
	Ставлення до музики як об'єкту пізнання	низький	негативне, байдуже	Анкетування
		середній	споживацьке	
		достатній	ситуативно як об'єкт пізнання	
		високий	постійно як об'єкт пізнання	
Сформованість навичок цілепокладання	Здатність до самостійного планування пізнавальної діяльності	низький	несформовані навички самостійного планування	Спеціальне завдання на планування власної діяльності, аналіз щоденника самопостереження і самоконтролю, спостереження
		середній	недостатньо сформовані, наслідування вчителя	
		достатній	недостатньо сформовані, планування з допомогою вчителя	
		високий	самостійне планування, сформованість навичок	

	Ініціативність у цілепокладанні	низький	не проявляється	Спостереження
		середній	недостатньо проявляється	
		достатній	ситуативно проявляється	
		високий	проявляється постійно	
Емоційно-ціннісний компонент Ступінь емоційного ставлення до пізнавального процесу	Характер зовнішніх проявів, вигуки	низький	негативне або байдуже ставлення, мовчання	Спостереження
		середній	нейтральне ставлення, мовчання або негативна реакція на ускладнення	
		достатній	стримане ставлення	
		високий	позитивні емоції, радість, вигуки-реакції, бажання поділитися враженнями	
	Ставлення до різних етапів пізнавальної діяльності	низький	націленість на розвагу та на швидкий результат	Анкетування, спостереження
		середній	цікавить не тільки результат, а й сам процес за відсутності труднощів	
		достатній	приносить задоволення результат і процес пізнання, негативні емоції при ускладненнях частково долаються	
		високий	приносить задоволення і процес, і результат, і подолання труднощів	
Широта ціннісних вподобань,	Визначеність вподобань, критерії відбору	низький	невизначеність вподобань, модні стереотипи	Анкетування
		середній	недостатньо визначені вподобання, здатність розважити	

сформованість музичного тезаурусу		достатній	визначені вподобання, отримання яскравих вражень	
		високий	різносторонні сбалансовані вподобання, змістовні характеристики	
	Ступінь загальної музичної обізнаності, обсяг знань	низький	відсутність загальної музичної обізнаності, поверхові знання	Анкетування, тестування
		середній	початкова музична обізнаність; недостатньо глибокі знання	
		достатній	достатня загальна музична обізнаність, достатньо глибокі знання	
високий	висока загальна музична обізнаність, глибокі знання			
<i>Діяльнісно-пошуковий компонент</i> Прагнення до здійснення пошукової діяльності	Тип діяльності, пріоритетні види діяльності	низький	споглядально-репродуктивний (зовнішньо цікаве)	Анкетування, спостереження
		середній	накопичувально-репродуктивний (процесуальні види діяльності)	
		достатній	накопичувально-пошуковий (творчі, пошукові)	
		високий	дослідницько-пошуковий (спрямовані на пізнання суті)	
	Характер запитань	низький	непродуктивні (міжособистісні стосунки)	Спостереження
		середній	непродуктивні (процедурні)	
		достатній	продуктивні (визначення сутності явищ)	
		високий	продуктивні (встановлення	

			причинно-наслідкових зв'язків)	
Сформованість навичок самостійного вирішення пізнавальних завдань	Самостійність здійснення пізнавальної діяльності	низький	не проявляється	Спостереження
		середній	недостатньо проявляється	
		достатній	ситуативно проявляється	
		високий	постійно проявляється	
	Володіння алгоритмами вирішення пізнавальних завдань	низький	відсутність навичок	Тестові завдання
		середній	недостатньо сформовані	
		достатній	достатньо сформовані, ситуативно проявляються	
		високий	сформовані	
<i>Регулятивно-вольовий компонент</i> Активність, прояв вольових якостей	Міра зосередженості	низький	неуважність	Спостереження
		середній	недостатньо стійка увага	
		достатній	ситуативно стійка увага	
		високий	стійка увага	
	Реакція на ускладнення	низький	припинення діяльності	Анкетування, спостереження
		середній	звернення по допомогу	
		достатній	звернення по допомогу після самостійних спроб	
		високий	самостійне вирішення проблеми	
Сформованість навичок рефлексії	Сформованість навичок самооцінювання	низький	відсутні	Спостереження, аналіз щоденників самоспостереження і самооцінки
		середній	недостатньо сформовані	
		достатній	ситуативно проявляються	
		високий	сформовані	
	Характер самооцінки	низький	неадекватна (завищена/занижена)	модифікована методика А.С.Будасці
		середній	неадекватна (завищена/занижена)	
		достатній	адекватна	
		високий	адекватна	

Додаток Б

**Матеріали для діагностування сформованості пізнавального інтересу
учнів 5-8 класів**

Додаток Б.1

Анкета учня

Прізвище, ім'я _____, клас _____, школа _____

1) Яка музика тобі подобається?

Уважно прочитай наступні питання і обведи вибраний номер відповіді

2) Що в першу чергу Тебе приваблює в музиці?

- а) її зміст
- б) яскраві емоції, що виникають
- в) під неї я відпочиваю, вона приємний фон для мого дозвілля
- г) вона модна
- д) _____

3) Чи хотів би Ти додатково слухати музику, дізнаватися про композиторів, їхні твори, виконувати музику?

- а) Так
- б) Ні
- в) Можливо
- г) Не знаю

4) Якщо в процесі діяльності виникають труднощі, невдачі, Ти :

- а) припиняєш діяльність;
- б) звертаєшся по допомогу до вчителя, однокласників;
- в) намагаєшся самостійно знайти вихід;
- г) звертаєшся по допомогу після самостійних спроб

5) Що Тобі найбільше подобається робити на уроці музики ?(можна обрати декілька варіантів)

- а) слухати про щось цікаве;
- б) аналізувати прослуханий музичний твір;
- в) співати;
- г) придумувати кросворди до теми, готувати повідомлення про композиторів, їхні твори;
- г) співставляти, порівнювати музичні твори, знаходити спільне і відмінне
- д) слухати музику;
- е) вигадувати мелодію, ритмічний супровід; писати вірші, створювати малюнки під враженням від прослуханого;
- є) мені байдуже

б)Пронумеруй дані твердження цифрами від 1 до 8. Під номером 1 зазнач найголовнішу мету твого навчання, під номером 2- найголовнішу з тих, що залишилися, і так до 8.

- я навчаюсь, бо мені подобається навчатися
- я навчаюсь для того, щоб розвиватися
- я навчаюсь, щоб пізнавати світ
- я навчаюсь щоб отримувати гарні оцінки
- я навчаюсь, щоб всі мене поважали і любили
- я навчаюсь, щоб отримати винагороду
- я навчаюсь, щоб не бути покараним
- я навчаюсь, щоб не отримати погану оцінку

7)Напиши в кожному стовпчику по 10 назв відомих Тобі музичних творів

Класична музика	Розважальна музика	Народна музика
1 _____	1 _____	1 _____
2 _____	2 _____	2 _____
3 _____	3 _____	3 _____
4 _____	4 _____	4 _____
5 _____	5 _____	5 _____
6 _____	6 _____	6 _____
7 _____	7 _____	7 _____
8 _____	8 _____	8 _____
9 _____	9 _____	9 _____
10 _____	10 _____	10 _____

Напиши, будь-ласка, у вільній формі невеликий твір-роздум на тему: «Урок майбутнього».

В недалекому майбутньому навчання стане комп'ютеризованим.

Уяви свій улюблений урок за комп'ютером...Яким би тоді був урок музики?

Додаток до протоколу педагогічного спостереження

Показники	Рівні сформованості	Бали	Показники	Рівні сформованості	Бали
Навички планування	Не сформовані	1	Характер запитань	Непродуктивні (оцінювання міжособистісних стосунків)	1
	Недостатньо сформовані (наслідування вчителя)	2		Непродуктивні (з'ясування функцій)	2
	Недостатньо сформовані (допомога вчителя)	3		Продуктивні (проникнення в сутність явищ)	3
	Сформовані	4		Продуктивні (встановлення причинно-наслідкових зв'язків)	4
Ініціативність у цілепокладанні	Не проявляється	1	Самостійність здійснення пізнавальної діяльності	Не проявляється	1
	Недостатньо проявляється	2		Недостатньо проявляється	2
	Ситуативно проявляється	3		Ситуативно проявляється	3
	Постійно проявляється	4		Постійно проявляється	4
Характер зовнішніх проявів, вигуки	Негативне, байдуже, мовчання	1	Увага, міра зосередженості	Неуважність	1
	Нейтральне, мовчання або негативна реакція	2		Недостатньо стійка увага	2

	Стримане	3		Ситуативно стійка увага	3
	Позитивні емоції, радісні вигуки-реакції, бажання поділитися враженнями	4		Стійка увага, зосередженість	4
Ставлення до різних етапів процесу пізнання	Націленість на розвагу та на швидкий результат	1	Реакція на ускладнення	Припинення діяльності через труднощі	1
	Результат + процес за відсутності труднощів	2		Звертання по допомогу	2
	Результат + процес, негативні емоції частково долаються	3		Звертання по допомогу після самостійних спроб	3
	Процес +результат +подолання труднощів	4		Самостійне вирішення	4
Тип пізнавальної діяльності	Споглядально-репродуктивний	1	Сформованість навичок самооцінювання	Відсутні	1
	Накопичувально-репродуктивний	2		Недостатньо сформовані	2
	Накопичувально-пошуковий	3		Ситуативно проявляються	3
	Дослідницько-пошуковий	4		Сформовані	4

Додаток Б.3

Тести для визначення рівня засвоєння понять і володіння фактологічним матеріалом

5 клас

- 1) Музична вистава, в якій поєднуються на основі літературного сюжету різноманітні виражальні можливості музичного, хореографічного, драматичного та вокального мистецтв:
  - а) опера
  - б) балет
  - в) мюзикл
- 2) Вокальний твір для голосу із супроводом:
  - а) романс
  - б) прелюдія
  - в) кантата
- 3) Автором циклу концертів для скрипки і струнного оркестру «Пори року»:
  - а) П.Чайковський
  - б) А.Вівальді
  - в) Г.Свірідов
- 4) Патріотична ідея, народний дух «Слова про Ігорів похід» надихнули на створення
  - а) симфонії №2 О.Бородіна
  - б) симфонії №3 Л.Бетховена
  - в) симфонії №6 П.Чайковського
- 5) С.Прокоф'єв є автором казкового балету:
  - а) «Лускунчик»
  - б) «Спляча красуня»
  - в) «Попелюшка»
- 6) Кантата Г.Свиридова присвячена пам'яті поета:
  - а) О.Пушкіна
  - б) С.Єсеніна

в) А.Фета

7) Вокаліз – це....

8) М.Лисенко є автором опер.....

9) Літературний текст опери чи балету – це .....

10) Балет І.Стравінського, пов'язаний з образами язичницьких вірувань слов'ян, називається.....

11) Оркестровий вступ до музичної вистави чи кінофільму – це.....

12) Автором варіацій для фортепіано «Українські писанки» є .....

Додаток Б.4

Тести для визначення сформованості навичок вирішення пізнавальних завдань

5 клас

1) Поєднати назви творів музики та образотворчого мистецтва, образи яких мають спільні риси:

А.Вівальді «Зима»	М.Дерегус «Тарас Бульба на чолі війська»
М.Лисенко Сцена «Запорізька Січ»	Й.Пінзель «Св.Юрій на здибленому коні»
О.Бородін Симфонія №2	І.Грабар «Лютнева блакить»
Л.Бетховен Симфонія №3	В.Васнецов «Богатирі»

2) Викреслити зайве:

М.Лисенко є автором опер «Наталка Полтавка», «Зима і Весна», «Снігуронька», «Тарас Бульба», «Чарівна флейта», «Коза-дереза».

3) Твори С.Рахманінова часто пронизують інтонації церковного дзвону. Що символізує дзвін у музиці композитора? Наведіть приклади таких творів.

---

4) Порівняти кантату і оперу:

Спільне	Відмінне

5) Чим відрізняється програмна музика від непрограмної? Наведіть приклади.

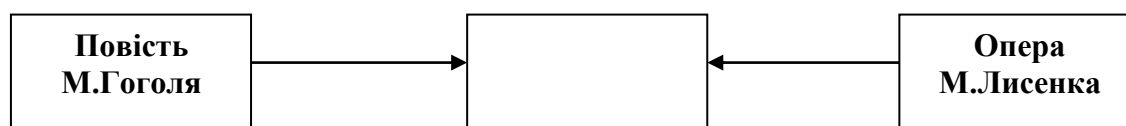

---

6) Доповнити схему:

Додаток Б.5

Модифікована методика вимірювання самооцінки А.С.Будасі

Діагностика проводиться у два етапи. На першому респондент повинен обрати із запропонованих рис особистості від 10 до 20 якостей, які на його думку характеризують ідеальну людину, потім від 10 до 20 якостей, які характеризують антиідеал.

1 етап. Інструкція. Перед вами перелік рис особистості, вам треба вибрати не менше 10 і не більше 20 якостей, які характеризують ваш ідеал, і не менше 10 й не більше 20 якостей, що характеризують ваш антиідеал.

2 етап. А тепер серед якостей, які ви приписали ідеалу та антиідеалу оберіть ті якості, які характеризують вас.

Якості, що характеризують особистість: акуратність, безтурботність, вдумливість, вразливість, запальність, гордість, життєрадісність, турботливість, заздрість, сором'язливість, злопам'ятність, щирість, примхливість, легковір'я, повільність, мрійливість, помисливість, мстивість, нав'язливість, наполегливість, ніжність, невимушеність, нерішучість, нестриманість, неврівноваженість, чарівність, уразливість, обережність, чуйність, педантичність, рухливість, підозрілість, принциповість, поетичність, презирство, байдужість, привітність, розв'язність, безстрасність, рішучість, стриманість, співчутливість, сором'язливість, сентиментальність, пристрасність, терплячість, боягузтво, захопливість, завзятість, поступливість, холодність, егоїзм.

Обробка результатів: Підраховуються риси особистості, які приписуються ідеалу, підраховуються риси особистості, які приписані собі. Підраховується коефіцієнт самооцінки за формулою $K_c = \frac{\text{кількість рис, приписаних собі}}{\text{кількість рис, приписаних ідеалу}}$. Підраховуються риси особистості, приписані антиідеалу, підраховуються

риси особистості, приписані собі. Підраховується коефіцієнт критичності $K_k = \frac{\text{кількість рис, які приписані собі}}{\text{кількість рис, які приписані антиідеалу}}$.

Шкала оцінок:

0,7 – 0,9 – самооцінка та критичність завищені;

0,4 – 0,6 – самооцінка та критичність адекватні;

0,1 – 0,3 – самооцінка та критичність занижені.

Додаток В

Анкета для учителів музичного мистецтва

Шановний колего!

Інститут мистецтв Київського Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, кафедра методики музичного виховання та хорового диригування здійснює наукове дослідження з проблеми впливу мультимедійних технологій на формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики. Ваші відповіді сприятимуть вирішенню проблемних питань щодо ефективності комп'ютеризації системи загальної музичної освіти.

1) Як Ви ставитесь до комп'ютеризації музичного навчання в загальноосвітній школі?

2) Чи є у Вас досвід використання на уроках мультимедійних ресурсів, Інтернет-технологій?

а) так;

б) ні; Чому? _____

3) Які з запропонованих типів мультимедійних ресурсів Ви використовували?

а) педагогічний програмний засіб;

б) навчально-ігрова програма;

в) комп'ютерна презентація;

г) відеофільм;

г) програми для співу караоке;

д) тренажери; довідникові видання, електронні енциклопедії;

е) _____

4) Які прийоми стимулювання пізнавального інтересу учнів Ви зазвичай використовуєте на уроці?

а) сюрпризні, цікаві моменти;

б) організація пошукової роботи;

в) звернення до життєвого досвіду учнів;

г) інсценізація, драматизація;

г) дидактичні ігри;

д) ситуації успіху, заохочення;

е) тренувальні вправи;

є) _____

5) Ваші пропозиції щодо впровадження мультимедійних технологій в процес музичного навчання учнів середнього шкільного віку? _____

Дякуємо за відповіді!

Додаток Г

Анкета для батьків учнів 5-8 класів

Шановні батьки!

Інститут мистецтв Київського Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, кафедра методики музичного виховання та хорового диригування здійснює наукове дослідження з метою впровадження мультимедійних технологій навчання в систему музичної освіти учнів 5-8 класів. Будемо вдячні Вам за відповіді, що допоможуть ефективному вирішенню цієї проблеми.

1) Як Ви ставитесь до впровадження комп'ютерних технологій в систему музичної освіти? (оберіть свій варіант відповіді і поясніть чому)

а) підтримую

Чому? _____

б) не підтримую

Чому? _____

в) свій варіант відповіді _____

2) Ваші запитання і побажання: _____

_____

_____

Дякуємо за відповіді!

Додаток Д

Розробка уроку із використанням мультимедійних технологій**Урок у 5 класі****Тема семестру:** Музика і мистецтво слова**Тема уроку:** Музика в кіномистецтві

Мета уроку: охарактеризувати значення музики в кінофільмі, визначити зв'язок музики і літератури в аспекті кіномистецтва, зосередити увагу на кінофільмах, в яких музика є головною дійовою особою, познайомити з поняттями «мюзикл», «сценарій»; формувати вокально-хорові та комунікативні навички, творчі здібності, уміння імпровізувати, навички самостійної пошукової діяльності та роботи з електронними засобами довідникового призначення; збагачувати кругозір, формувати уявлення про значення музики в житті людини.

Очікувані результати: учні сприймають та інтерпретують образний зміст екранізованого мюзиклу Р.Роджерса «Звуки музики», вільно висловлюють свої думки, працюють з друкованим текстом та електронною енциклопедією, створюють музичний супровід до пісні та інсценізують її, розмірковують про значення музики в житті людини.

Тип уроку: комбінований**Програмовий матеріал:**

Твори для сприймання: фрагменти кінофільму «Звуки музики» (реж. Р.Уайз, 1965), пісня «Бу-ра-ті-но» з кінофільму «Пригоди Буратіно» (сл.Ю.Ентіна, муз.О.Рибакова), музика з кінофільму «В пошуках капітана Гранта» (І.Дунаєвський, М.Дунаєвський)

Роздатковий матеріал: сигнальні картки червоного, жовтого та зеленого кольору

Мультимедійна презентація, проектор, комп'ютер вчителя та комп'ютери для учнів, електронна енциклопедія («Велика енциклопедія Кирила та Мефодія» (2004)), підручник «Музичне мистецтво: 5 кл.» О.Волошина, О.В.Мільченко. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – С.58-62.

Хід уроку:

1. Організаційний момент

Звучить музика (слайд1) (пісня «Звуки музики» муз.Р.Роджерса, сл.О.Хамерстайна II). Діти заходять до класу.

Музичне вітання. Визначення готовності класу до уроку (слайд 2)(сигнали: зелений – хочу знати, цікаво; жовтий – готовий до уроку; червоний – не дуже добре себе почуваю)

слайд 2

2. Актуалізація опорних знань

В. Послухайте! Про кого йдеться в цих словах? (слайд 3)

« Так, він прозрів.. Він носить у душі відчуження життя, він відчуває і людське горе, і людську радість, він прозрів і зуміє нагадати щасливим про нещасних»

У. Про сліпого музиканта Петруся з повісті В.Короленка «Сліпий музикант»

В. На минулому уроці ми познайомилися з героями цієї повісті, в якій все пройняте музикою, нас вразила історія людини, яка, не маючи змоги бачити світ, через творчість, через музику допомогала іншим бачити його красу, тонко і глибоко відчувати її.

Давайте пригадаємо митців, які не зважаючи на недугу, фізичні вади, творили й надихали інших?

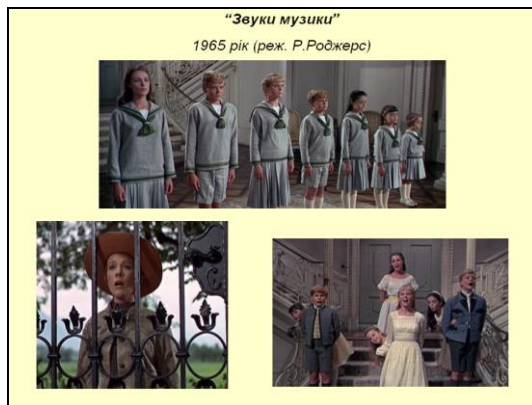
У. Й.Бах, Л.Бетховен, Л.Українка, Д.Гурцкая, А.Алексонян та ін.

Презентація учнівської дослідницької роботи про відомого сліпого італійського співака А.Бочеллі. (слайди 4,5)

3. Мотивація навчальної діяльності, оголошення теми уроку, планування діяльності

В. Важливого значення музика набула і для героїв твору, з яким ми познайомимося сьогодні. Це кінофільм-екранізація американського режисера Роберта Уайза «Звуки музики» (слайд 6). Події фільму відбуваються в австрійському місті Зальцбурзі напередодні другої світової війни. В родині фон Трап семеро неслухняних дітей, які залишилися без матері. З появою молодого гувернантки Марії, щирої, доброї та життєрадісної, яка змогла захопити дітей творчістю, в дім повертається сміх і музика. (слайд 7) Саме музика приносить цій родині радість, щастя, допомагає у скрутні моменти.

слайд 6

слайд 8

Сьогодні на уроці (слайд 8) ми дізнаємось про зв'язок музики і мистецтва слова в кіно, про особливу роль яку відіграє музика в кіномистецтві, продовжимо розмірковувати над значенням музики в житті людини.

4. Організація виконання плану

Створення проблемної ситуації

В. Ви вже знаєте, що таке екранізація і знайомі з екранізаціями балетів, опер, драматичних вистав. Спробуйте визначити жанр твору, екранізацією якого є фільм «Звуки музики». (слайд 9)

Перегляд відеофрагменту з к/ф «Звуки музики»

У. Це балет – герої танцюють.

Це – опера, адже артисти співають.

Це не балет, бо хоча Марія і діти танцюють, але це не балетні рухи.

Це не опера, бо герої танцюють.

В. Дивна ситуація – герої і співають, і танцюють, це не опера, і не балет. А що ж тоді? Оперобалет?

Спробуємо дізнатись. Перед вами три визначення: (слайд 10)

1) музично-хореографічна вистава, зміст якої втілений засобами музики, танцю і пантоміми/ музика+танець+пантоміма+образотворче мистецтво

2) музично-сценічний твір, що поєднує вокальну й інструментальну музику, поезію, драматургію, хореографію та образотворче мистецтво (костюми, декорації)/ вокальна й інструментальна музика+драматургія+хореографія+образотворче мистецтво

3) музично-сценічна вистава, в якій поєднуються різноманітні жанри й виражальні засоби естрадної та побутової музики, хореографічного, драматичного й оперного мистецтва/ естрадна та побутова музика+ класичний вокал+хореографія+драматургія+образотворче мистецтво

Яке з них характеризує даний твір?

Учні визначають, що перше – це балет, друге - визначення опери, а третє – мюзикл. (Всі поняття з'являються на слайді в режимі анімації)

слайд 10

Відагадай!

1	2	3
<p>Музика + Танець + Пантоміма + Образотворче мистецтво</p>	<p>Музика вокальна та інструментальна + Елементи хореографії + Драматургія + Образотворче мистецтво</p>	<p>Музика вокальна та інструментальна (академічна, естрадна, побутова) + Хореографія + Драматургія + Образотворче мистецтво</p>
БАЛЕТ	ОПЕРА	МЮЗИКЛ

робоче вікно енциклопедії

В. Мюзикл є зараз одним із найпопулярніших музично-театральних жанрів (згадайте новорічні мюзикли К.Меладзе, І.Крутого). Класичний

мюзикл, наприклад, «Кішки» Е.Ллойда Уеббера, це яскрава сценічна дія, оригінальні костюми й декорації, музика, що легко запам'ятовується і швидко стає популярною, висока майстерність акторів, які танцюють, рухаються під музику, виконують сольні й хорові вокальні партії.

Перегляд фрагменту мюзиклу «Кішки»(слайд11)

В. Коли ж виник мюзикл? З'ясувати це ми зможемо за допомогою електронної енциклопедії (завдання першому учневі). Другий учень шукає відповідь на питання: Які мюзикли стали найвідомішими і хто їх написав?

Всі інші учні опрацьовують текст підручника (с.58) і дізнаються за допомогою чого здійснюється зв'язок музики і мистецтва слова в кінофільмі, що є основою для його постановки (сценарій).*(слайд 12)*

Обговорення результатів самостійної пошукової роботи.

В. Ми багато дізналися про мюзикл, давайте визначимо які ознаки цього жанру властиві кіноекранізації «Звуки музики».

Перегляд відеофрагменту (пісня «До, ре, мі..») (слайд 13)

У. Герої фільму співають і танцюють – це пов'язано із сюжетом (Марія вчить дітей співати, розучує з ними ноти), допомагає краще зрозуміти їх почуття.

В.Розкажіть про ваші враження. Які почуття викликає ця пісня? Що ви почули в ній?

У. Мені дуже сподобалась пісня, сподобалось, як її виконували. Вона світла, радісна, весела, швидко запам'ятовується. Цю пісню хочеться співати ще, і ще.

А мені ця пісня здалася веселковою, я відчув, що кожна нота – особлива, має свій колір. Я б розфарбував би сім нот у кольори веселки.

В. Як ви думаєте, які засоби виразності використав композитор Р.Роджерс, щоб створити такий яскравий образ – образ щастя, дитинства, радості? Якою у створенні даного образу є роль хореографа, режисера?

У. Мелодія пісні – ритмічна, енергійна, пружна, підстрибуюча – так і хочеться танцювати. Вона мажорна, з висхідними поступеновими

інтонаціями. Тембр голосу та інструментів – світлий, ясний. Характер мелодії, ритмічність пісні знайшли вираження у пластиці та танцювальних рухах дітей – вони енергійні, спрямовані вгору, це крокування, стрибки, кружляння. Режисер підсилив образ пісні зоровими образами – сонячний день, зелений квітучий лук, чудові гірські краєвиди, яскравий одяг дітей.

В. Бачу, вам дійсно припала до душі ця пісня. Давайте розучимо її й спробуємо інсценізувати! А допоможуть нам в цьому сім нот. Послухаємо, які красиві мелодії вони можуть утворювати. (слайд 14)

Перегляд відеофрагменту (продовження сцени навчання співу)

Розспівування: (слайд 15)

а) звукоряд + пластичне інтонування (фрагмент №1)

б) звукоряд різними штрихами, в різній динаміці та темпі

Розучування пісні по фразах зі словами (фрагмент №2) (характер звуковидобування, інтонація та стрій, ритмічність, ансамбль, фразування, динаміка)

Вибрати нотки.

Гра «Жива гама» (розучування фрагменту №3, 4).

Вибір учнів, які будуть грати на музичних інструментах, визначення їх партій. Обговорення порядку чергування фрагментів, рухів.

Виконання пісні та інсценізація. (слайд 16)

В. Музика в кіно може звучати не тільки в екранізаціях музично-театральних жанрів – операх, балетах, мюзиклах. Чудові пісні звучать у музичних фільмах. (слайд 17) Вплітаючись у розвиток сюжету кінострічки, вони допомагають краще зрозуміти героїв, їх почуття, часто починають жити окремим життям, стають символами фільму, хітами.

Давайте пригадаємо чудові дитячі музичні фільми: «Пригоди Буратіно», «Мері Попінс, до побачення!», «Гостя з майбутнього» (на слайді з'являються фото). Відгадайте, герої якого фільму співали цю пісню?

(Звучить пісня «Бу-ра-ті-но»)

сьогоднішнього твору. А що для вас означає музика? Яке значення вона має в вашому житті?

Музика справді об'єднує, вона дарує диво, як подарували диво нам сьогодні сім веселкових нот.

Додаток Е

Пам'ятка профілактики втомлюваності і гігієни зору

[192, дод. до п.5.10 розділу 5 Правил]

ОРІЄНТОВНИЙ КОМПЛЕКС ВПРАВ

для зняття втоми під час навчання

в кабінетах інформатики

Комплекс вправ для очей

Вправи виконуються сидячи в зручній позі, хребет прямий, очі відкриті, погляд – прямо, відвернувшись від комп'ютера.

Варіант 1.

1. Погляд спрямовувати вліво-вправо, вправо-прямо, ввверх-прямо, додолу-прямо без затримки в кожному положенні.

Повторити 5 разів і 5 разів у зворотному напрямі.

2. Закрити очі на рахунок "раз-два", відкрити очі і подивитися на кінчик носа на рахунок "три-чотири".

3. Кругові рухи очей: до 5 кругів вліво і вправо.

Варіант 2.

1. Швидко кліпати очима протягом 15 с.

2. Заплющити очі. Не відкриваючи очей, начебто подивитися ліворуч на рахунок "раз-чотири", повернутися у вихідне положення. Так само подивитися праворуч на рахунок "п'ять-вісім" і повернутися у вихідне положення.

Повторити 5 разів.

3. Спокійно посидіти із закритими очима, розслабившись протягом 5 с.

Комплекс вправ для зняття м'язового напруження

Варіант 1.

Вихідне положення – сидячи на стільці.

1. Витягнути і розчепірити пальці так, щоб відчувати напруження. У такому положенні затримати протягом 5 с. Розслабити, а потім зігнути пальці. Повторити вправу 5 разів.
2. Повільно і плавно опустити підборіддя, залишатися у такому положенні 2-3 с і розслабитися.
3. Сидячи на стільці піднести руки якомога вище, потім плавно опустити їх додолу, розслабити. Вправу повторити 5 разів.
4. Переплести пальці рук і покласти їх за голову. Звести лопатки, залишатися у такому положенні 5 с, а потім розслабитись. Повторити вправу 5 разів.

Варіант 2.

Вихідне положення - сидячи на стільці.

1. Зробити кілька глибоких вдихів і видихів. Потягнутися на стільці, зігнувши руки на потилиці, відхиляючи голову назад і випростовуючи плечі. Повторити 5 разів.
2. Зробити нахили і повороти голови. Повторити 5 разів.
3. Зробити легкий самомасаж обличчя і кисті рук протягом 3-5 с.

Варіант 3.

Вихідне положення – стоячи, ноги разом, руки вниз.

1. Прямі руки розвести в боки долонями догори, зробити вдих.
2. Схрестити руки перед грудьми, міцно обхопити себе за плечі, повторити 5 разів.
3. Кругові рухи ліктями вперед протягом 5 с.
4. Те саме назад. Дихати рівномірно.

Додаток Ж

Проблемні завдання на уроках музичного мистецтва

Додаток Ж.1

Кросворди

1 А
В
С

2 И Т А Л И Я
Ф Р А Н Ц И Я

3 Ф Р А Н Ц И Я

4 Р О С С И Я

5 Я П О Н И Я

6 О
Р
В
Е
Г
И

Відгадай

- 1) Автор вальсів, які не танцюють
- 2) Інструментальний твір імпровізаційного характеру
- 3) Балет С.Прокоф'єва
- 4) Тридольний танець
- 5) Місто, в якому навчався В.Барвінський

Додаток Ж.2

Завдання на встановлення відповідності між поняттями двох стовпчиків

1) “Lakrimoza”	А) енергія, динаміка
2) “Час, уперед!”	Б) ніжність, мрія
3) “Я мить чудову пам’ятаю”	В) скорбота, сльози
4) “На прекрасному блакитному Дунаї”	Г) радість, свято

Завдання 8 (2 бала)

З'єднати:

1. Й.Бах
2. Л.Бетховен
3. Л.Армстронг
4. Р.Щедрін

А

Б

В

Г

Додаток Ж.3

Завдання на знаходження помилок у тексті або схемі

А) Прочитати текст і виправити помилки:

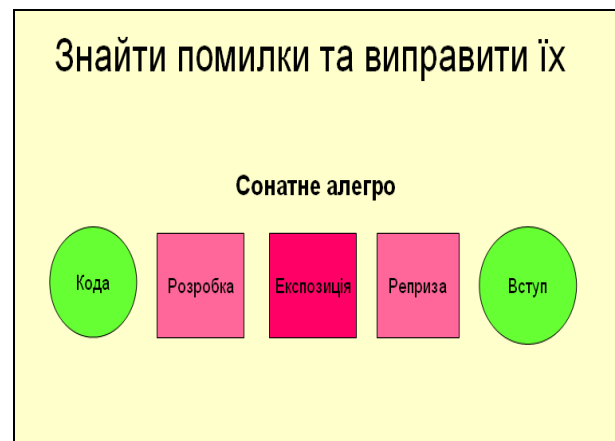
Й.К.Бах-відомий французький композитор і піаніст 19 ст..3 дитинства прославився своїми музичними здібностями. Першою вчителькою була мати, потім хлопець вступив до консерваторії.

Серед творів, які написав Бах, – концерти, опери, ораторії. Стиль його творів – гомофонно-гармонійний. Образний зміст музики Баха – звернення до світу почуттів, внутрішніх переживань людини (що є характерною ознакою романтизму). Навіть після смерті композитора його твори залишалися популярними і здобули світове визнання.

Б)

В)

Додаток 3

**Тестові завдання для здійснення контролю та оцінювання навчальних
досягнень учнів**

8 клас

1) Оновлення засобів композиції в європейській музиці кінця ХХ ст. шляхом використання фольклорних джерел

- а) авангардизм
- б) неофольклоризм
- в) неокласицизм

*Хто з композиторів України працює в цьому напрямку?

2) Оперетти “Сільва”, “Містер Ікс”, “Фіалка Монмартру” написав:

- а) Й. Штраус
- б) І. Дунаєвський
- в) І. Кальман

* Які оперетти написали два інші композитори?

3) Фольк-опера Є. Станковича називається

- А) “Майська ніч”
- Б) “Цвіт папороті”
- В) “Ніч перед Різдом”

* В якому жанрі написані два інші твори?

4) Тема якого твору Л. Бетховена стала гімном Євросоюзу?

- А) Симфонії №9
- Б) Симфонії №3
- В) Сонати №14

* Які назви мають два інші твори?

5) З'єднати:

1) М. Римський-Корсаков	А) “Елізі”
2) Л. Бетховен	Б) “Безмежне поле”
3) М. Лисенко	В) “Шехерезада”
4) Р. Вагнер	Г) “Політ валькірій”

б) Викреслити зайве:

Композитори, що творили в ХХ столітті, – С.Прокоф'єв, І.Дунаєвський, Р.Вагнер, Є.Станкович, П.Чайковський, В.Сильвестров.

7) Прослухати музичний твір (С.Прокоф'єв «Танець лицарів» з балету «Ромео і Джульєтта»), вказати його назву, композитора; назвати твори інших видів мистецтва, які розкривають схожий образ.

8) Прослухати музичний твір (Л.Бетховен «Елізі»), вказати його назву, композитора; висловити свої припущення щодо актуальності даного музичного твору для сучасного слухача.

Додаток К

Приклади результатів пошуково-дослідницької діяльності учнів експериментальних класів

Додаток К 1

Предметний стенд «Калейдоскоп мистецтв» і підготовлені учнями матеріали

Ми запитали...

Чи потрібно знати українські народні пісні?

Так - 63%

Ні - 32%

Не знаю - 4%

Всього в опитуванні взяло участь 79 респондентів

Провели опитування учениці 6-А класу Сидоренко Вікторія, Муравіна Даяна, Усенко Анастасія, Федорук Анастасія, Розанова Валерія, Макарчук Анна, Лук'янчук Каріна, Муляр Тетяна.

Додаток К.2

Робоче вікно предметної інтернет-сторінки

Музичний календар вересень-жовтень

19 ВЕРЕСНЯ 19 вересня 1942 р. – народився **СВІЄН ФЕДОРОВИЧ СТАНКОВИЧ**, сучасний український композитор в м. Ужгород

25 ВЕРЕСНЯ День народження **АНАТОЛІЯ БОРИСОВИЧА СОЛОВ'ЯНЕНКА** (25 вересня 1932 – 29 липня 1989 рр.), оперний співак, м. Львів

10 ЖОВТНЯ У м. Мелані народився відомий композитор **ДЖУЗЕПЕ ФОРТУННО ФРАНЧЕСКО ВЕРДИ** (10 жовтня 1813 – 07 січня 1901 рр.).

10 жовтня 1947 р. – народилася народна артистка України **НІНА МІТРОФАНІВНА МАТВИШКО**, м. Київ

22 ЖОВТНЯ День народження видатного піаніста **ФЕРЕНЦ (ФРАНЦ) ЛІСТ** (22 жовтня 1811 – 31 липня 1886 рр.), м. Будапешт

24 ЖОВТНЯ День народження видатного угорського композитора **ІМРЕ КАЛЬМАНА** (24 жовтня 1882 – 30 жовтня 1953 рр.), жив на Угорщині, у м. Будапешт.

25 ЖОВТНЯ У Парижі (25 жовтня 1825 р.) народився на цей час блискучий піаніст **ЖОРЖ БІЗЕ**

Народився видатний англійський композитор, диригент, скрипаль **ЙОГАН ШТРАУС** (25 жовтня 1825 – 3 червня 1899 рр.)

*Учениці 8-А класу
Козакевич Альона*

Головна Вибір теми/об'єкта групи Інструменти Категорія Активність

Предмети художньо-естетичного циклу Бучанської школи №4

Інформація

Група: Предмети художньо-естетичного циклу Бучанської школи №4

Тип: Частна група

Категорія: Искусство и развлечения - Творчество

Описання: Музыка искусство та художня культура (програмна курсів, критерії оцінювання, аспекти, домашні та творчі завдання, афіші, шкільне аудіо, відео та ін.)

Географія: Буча, Україна

Своєю мовою

Новостей пока нет. Редактировать...

Обсуждения

В группе 4 темы. Новая тема | Все

Коллективный альбом 5 на уроці музики наше ставлення

3 відповіді. Автор Анастасія Розанова, 11 вер 2022 в 5:01 -4

Мій улюблений народний пісню

2 відповіді. Автор Анастасія Розанова, 11 вер 2022 в 5:02 -4

Роман і Джузеппе - відома історія кохання

12 відповіді. Автор Анастасія Розанова, 11 вер 2022 в 5:02 -4

Фотографії

В основному альбомі групи 17 фотографій. Додати

Аудіофайли

Показано 2 аудіофайли з 63. Все

Ф. Лист - Венгерола реліквія №2 (в-нової Форт. В. Грозня, 9:22

Симфонічний оркестр - Венгерола реліквія №2. Ф. Лист (10:13

В. Грозня Грозня - Казимир Малевич - Рибак, 1:22

Редігувати інформацію

Редігувати доповідь

Редігувати опис

Пригласити в группу

Статистика группы

Помогите группе

Друзья в группе

Показано 34 друга. Все

Аня Оскар Надія

Відео

2 відповідей з 37. Все

Закінчена робота (1924)

12 вер в 20:34 | 0 коментарів

Фрэнк Синатра и Элла Фицджеральд

Додаток К 3

Слайди учнівської комп'ютерної презентації

Напрямки музики

масових жанрів

Мета музики – торкатися серця.
Йоганн Себастьян Бах

Підготувала учениця 8-А класу
Галака Анастасія

Джаз

Джаз став міжнародним явищем, без якого не можна уявити музичну культуру XX століття. Він виник на півдні США, у Новому Орлеані, наприкінці XIX – на початку XX століття в результаті взаємодії афроамериканської та європейської музичних культур. Витоки джазу лежать у трудових, релігійних та світських піснях афроамериканського населення, а також у танцювально-нобутовій музиці білих поселенців США.

Рок-музика

Рок-музика виникла в другій половині XX століття як нове явище музичної культури. Рок-музика постійно оновлюється різними напрямками, стилями, жанрами. Першим напрямком рок-музики став рок-н-рол – танцювальна музика у швидкому темпі. Провідна роль належить електрогітарі, на якій часто виконують соло.

Поп-музика

Одним із явищ молодіжної культури є поп-музика, яка орієнтується на посередній смак. Тому при написанні творів цього напрямку використовуються вже вироблені музичні стандарти. Одним із різновидів поп-музики є **ДИСКО!!!**

Українська естрадна музика

Вагомий внесок у розвиток української естрадної музики зробили С.Ротару, Н.Яремчук, В.Зінкевич.

Українська естрадна музика

Яскравими представниками сучасної української естрадної музики є Алі Лорак, Олександр Пономарьов, Таїсія Повалій.

Мудрі вислови

Наша музика – це народна музика технологічної ери.
Стив Бейторс

Мистецтво невечернє, як життя. І ніщо не дозволяє нам відчувати це краще, ніж невечерня музика, ніж океан музики, який наповнює собою віки.
Ромен Роллан

Додаток Л

Шаблон для написання твору «Мої найяскравіші музичні враження»

Міні-твір «Мої найяскравіші музичні враження»

Одним із яскравих музичних вражень для мене став твір _____

_____

Слухаючи його, відчуваєш _____

_____

_____

Цей музичний твір зацікавив мене тим, що _____

_____

_____

_____

У майбутньому мені б хотілося більше дізнатися про _____

_____

_____

_____

Для цього мені потрібно _____

_____

_____

_____

Учень/учениця _____ класу _____ (П.І)

Додаток М

Методичні рекомендації щодо застосування мультимедійних технологій у процесі формування пізнавального інтересу на уроках музичного мистецтва

Узагальнення результатів експериментальної перевірки ефективності методики формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики засобами мультимедійних технологій дозволило нам розробити наступні методичні рекомендації для учителів музичного мистецтва загальноосвітніх шкіл.

1) Відповідно до сучасної парадигми освіти набуття учнями досвіду самостійної пізнавальної діяльності, формування у них прагнення до самоосвіти та самовдосконалення набуває першочергового значення у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи. Здатність мистецьких творів здійснювати значний вплив на внутрішній світ людської особистості, активізувати її прагнення до творчої самореалізації, саморозвитку дозволяє вказати на величезний потенціал дисциплін художньо-естетичного циклу щодо формування в учнів активного пізнавального ставлення до дійсності. Підлітковий вік є особливо сприятливим періодом для розвитку стійкого пізнавального інтересу, зокрема пізнавального інтересу до музичного мистецтва, яке, завдяки своєму специфічному впливу на емоційно-ціннісну сферу особистості, відіграє в цьому віці пріоритетну роль у пізнанні підростаючою людиною оточуючого світу і себе. Набуття школярами досвіду вирішення пізнавальних завдань під керівництвом учителя або за умов його консультативної допомоги на уроках музики виступає необхідною передумовою здійснення учнями самостійної музично-пізнавальної діяльності в позаурочний час.

2) Загальна спрямованість, провідна ідея формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики засобами мультимедійних технологій полягає у створенні умов для здійснення учнями самостійної музично-пізнавальної діяльності. Відповідно до цієї ідеї принцип побудови

розробленої методики передбачає етапність здійснення педагогічного впливу, поступове зменшення міри втручання учителя у процес здійснення пошуково-дослідницької діяльності та підготовку учнів до роботи над індивідуальними проектами із використанням мультимедійних технологій.

На першому етапі формування пізнавального інтересу, передбаченому розробленою методикою, учні засвоюють алгоритми вирішення пізнавальних завдань в процесі колективної діяльності. Формуванню пізнавальної мотивації сприятимуть форми та методи роботи (ігрові, інтерактивні), здатні зацікавити учнів, викликати у них сильні емоції. На даному етапі школярі знайомляться з різноманітною мультимедійною продукцією та принципами роботи з ними. Безпосередньо на уроці з мультимедійними програмовими засобами працює, в основному, учитель. Він здійснює їхню демонстрацію та проводить інструктивні бесіди.

На другому етапі учні оволодівають навичками здійснення пошуково-пізнавальної діяльності за допомогою мультимедійних засобів наслідуючи вчителя, або спільно з ним. З метою формування рефлексивних умінь школярів використовуються методи усного та письмового самозвітів, ведення щоденника самоконтролю та самоспостереження. Пріоритетного значення на даному етапі набуває групова пошуково-дослідницька діяльність учнів. Така діяльність дозволяє підліткам подолати острах невдачі, набутти досвіду вирішення різноманітних пізнавальних завдань, сприяє розвитку уміння логічно та аргументовано висловлювати свої думки. Використання мультимедійних технологій у процесі групової та індивідуальної роботи учнів на даному етапі вимагає від них володіння навичками роботи з комп'ютером на рівні користувача.

На третьому етапі учні здійснюють пошуково-дослідницьку діяльність, використовуючи мультимедійні засоби за умов мінімальної допомоги вчителя. Пріоритетною на даному етапі є індивідуальна та групова робота школярів над проектами різного типу, в процесі якої учні набувають досвіду роботи з інтернет-ресурсами, оволодівають навичками використання

текстових, графічних і музичних редакторів, програм для створення комп'ютерних презентацій.

Слід наголосити на тому, що дотримання даної етапності є обов'язковою умовою впровадження розробленої методики. Етапність дозволяє послідовно здійснювати педагогічні впливи, доцільно застосовувати методи й організаційні форми навчання, забезпечує динаміку формування пізнавального інтересу.

3) Урок музичного мистецтва в аспекті розробленої методики має певні особливості. У процесі його підготовки доцільно спиратися на розроблену модель уроку музичного мистецтва із застосуванням мультимедійних технологій, в якій представлені основні етапи, методи й форми роботи, указані мультимедійні програмові засоби та можливі способи їхнього використанні. Особливістю розробленої моделі є варіативність змісту основної частини уроку за умов збереження його загальної структури, що дозволяє учителю творчо підходити до подання тієї чи іншої теми. Плануючи урок, важливо не перенасичувати його різноманітними видами пізнавальної діяльності учнів, в тому числі з використанням мультимедіа. Не можна забувати про те, що урок музики – це, перш за все, творчий урок. Обираючи форми та методи роботи на уроці, мультимедійні засоби, які будуть використовуватись, необхідно орієнтуватися на реальні можливості та потреби учнів певного класу.

Найбільш ефективними формами й методами залучення учнів до музично-пізнавальної діяльності в умовах експериментальної апробації розробленої методики виявилися: інтерактивні та проблемно-пошукові методи роботи в малих групах (забезпечення диференціації, індивідуалізації навчання, створення психологічно сприятливих умов для оволодіння учнями навичками музично-пізнавальної діяльності), індивідуальна та групова робота над проектами (засвоєння алгоритму здійснення пошуково-дослідницької діяльності, набуття досвіду роботи з різними джерелами інформації), функціонування предметної інтернет-сторінки (оволодіння

навичками інтернет-навігації, стимулювання прагнення до самоосвітньої музично-пізнавальної діяльності).

4) Розроблена методика спрямована, перш за все, на формування пізнавального інтересу учнів, тому застосування мультимедійних технологій в процесі здійснення педагогічних впливів ні в якому разі не повинно ставати самоціллю. Необхідність у використанні мультимедіа, на наш погляд, має бути обумовлена особливістю навчального матеріалу (наприклад, знайомство з синтетичними жанрами – балетом, мюзиклом) і виникає передусім на узагальнюючих, відкритих уроках, уроках нетрадиційної форми (урок-подорож, урок-ток-шоу), у разі застосування методу проєктів, дослідження за відсутності необхідних для цього довідників, енциклопедій. У процесі застосування мультимедіа слід обов'язково ставити перед учнями конкретні пізнавальні завдання, не перетворювати урок на суцільну розвагу.

Важливим є дотримання вимог щодо періодичності та тривалості роботи з мультимедійними технологіями. Перевищення норми призведе до втрати цікавості до занять, заниження – до перезбудження під час рідких зустрічей. Слід враховувати особливості розкладу, час проведення уроку, чергувати уроки, проведені в мультимедійному кабінеті, з уроками, проведеними в кабінеті музики.

5) Впровадження розробленої методики вимагає від учителя музичного мистецтва, в першу чергу, уміння встановлювати програмне забезпечення та працювати з ним. Недостатнє володіння даними вміннями призведе до значних витрат часу під час підготовки уроку та його проведення, негативно позначиться на загальному ритмі уроку. Крім того, важливим для учителя музичного мистецтва в процесі застосування даної методики є уміння самостійно створювати мультимедійний супровід до уроків відповідно до змісту певного навчального матеріалу, потреб конкретного класу. Така робота є по-справжньому цікавою і захоплюючою, вона надає можливість учителю проявити творчість, розширити кругозір, використовувати набуті навички для самоосвіти, вдосконалення власної професійної діяльності.

Оволодіти усіма необхідними уміннями та навичками для створення комп'ютерних презентацій можна навчаючись за програмою «Інтел® – навчання для майбутнього» для учителів загальноосвітніх шкіл, або під час проходження курсів підвищення кваліфікації в обласних інститутах післядипломної освіти педагогічних кадрів.

б) Важливою умовою застосування розробленої методики є наявність відповідного апаратного та програмного забезпечення. Технічне обладнання (комп'ютери, проектори, інтерактивні дошки і т.п.) повинне бути якісним, відповідати встановленим нормам державного стандарту, мати інструкції щодо їхньої експлуатації. Мультимедійні кабінети мають бути забезпеченими необхідною кількістю персональних комп'ютерів для індивідуальної роботи школярів. Необхідною є консультативна та практична допомога з боку лаборантів, учителя інформатики. Слід наголосити на тому, що використання неякісної техніки за будь-яких умов є неприпустимим і може звести нанівець ефективність педагогічних впливів.

Мультимедійні програмові засоби, які застосовуються, обов'язково повинні відповідати встановленим дидактичним вимогам щодо розробленої методики. Такі ресурси не повинні дублювати один одного, бути не тільки джерелом інформації, а й виховувати культуру користувача персонального комп'ютера. Показниками якості програмового засобу є професіоналізм розробки, доступність, зрозумілість, точність інформації, системність, ясність її подання, зручність у користуванні.

Відповідно до результатів експериментальної перевірки розробленої методики можна констатувати, що найбільш ефективними в процесі формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики виявилися наступні мультимедійні ресурси: «Енциклопедія популярної музики Кирилла и Мефодия» та «Енциклопедія класической музики» (різноманітні форми подання інформації – текст, інтерактивні таблиці, аудіо-, відеофрагменти; зручність пошуку інформації), інтернет-енциклопедія «Википедия» (доступність ресурсу, зручність пошуку інформації,

розгалужена система гіперпосилань), комп'ютерна презентація (можливість використання на різних етапах уроку, у різних видах діяльності, різноманітні форми подання інформації – текст, анімація, схеми, аудіо-, відеофрагменти).

7) Подальше розроблення данної проблеми, на нашу думку, може здійснюватися у таких напрямках:

1)Методичні:

- застосування мультимедійних технологій у процесі роботи учнів 5-8 класів над проектами різних типів на уроках музичного мистецтва;
- використання телекомунікаційних технологій на уроках музичного мистецтва в 5-8 класах;
- формування пізнавального інтересу молодших школярів на уроках музичного мистецтва;
- розробка методики застосування мультимедійних технологій в позакласній роботі з учнями різних вікових категорій (музикування, аранжування, гуртки пізнавального спрямування);
- впровадження дистанційного навчання та використання потенціалу предметних інтернет-сайтів в загальній музичній освіті.

2)Практичні:

- розробка вітчизняної програмової продукції довідниково-інформаційного призначення (електронні енциклопедії класичної, популярної, народної музики);
- розробка вітчизняних навчально-ігрових програм, орієнтованих на використання їх учнями підліткового віку (відповідність шкільній програмі, можливість отримання додаткової інформації);
- розробка програм для контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів на уроках музичного мистецтва, які б містили завдання різних типів, мали чітко визначені критерії оцінювання та могли б використовуватись у процесі індивідуальної і фронтальної роботи;

- створення та функціонування в загальноосвітніх школах інформаційних медіа-центрів, які б забезпечували умови для самостійної пізнавальної діяльності учнів у позаурочний час.